

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ

Інститут державного управління
Кафедра соціальної роботи, управління і педагогіки

УДК 364-3-787.26(091) (477.73-21)

**РОЗВИТОК БЛАГОДІЙНОСТІ В МІСТІ МИКОЛАЄВІ (XIX – ПОЧАТКУ
XX ст.) ЯК ОСНОВА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ**

Магістерська робота
за освітньою програмою «Соціальна робота»
спеціальності 231 – Соціальна робота

Виконала: студентка VI курсу, 661м групи

Романова Анна Володимирівна

Науковий керівник: кандидат педагогічних
наук, доцент

Сургова С.Ю.

Миколаїв – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ БЛАГОДІЙНОСТІ В УКРАЇНИ.....	7
1.1 Еволюція понять «благодійність» та «благодійна діяльність», як суспільно-громадянського явища.....	7
1.2 Благодійність як механізм державної структури соціальної допомоги населенню(ХІХ – початку ХХ ст.).....	25
Висновки до першого розділу	48
РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ БЛАГОДІЙНОСТІ В ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ. В МИКОЛАЄВІ ЯК ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ.....	49
2.1 Благодійна церковна діяльність на Миколаївщині у ХІХ – початку ХХ ст.....	49
2.2. Діяльність благодійних товариств в Миколаєві у ХІХ – початку ХХ ст. як основа соціального захисту населення.....	65
Висновки до другого розділу.....	77
РОЗДІЛ 3. СУЧАСНИЙ СТАН БЛАГОДІЙНОСТІ ТА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ М. МИКОЛАЄВА.....	78
3.1. Благодійність та соціальний захист населення в м. Миколаєві: проблеми, перспективи.....	78
3.2. Рекомендації щодо удосконалення функціонування благодійності та соціального захисту населення м. Миколаєва.....	101
Висновки до третього розділу.....	113
ВИСНОВКИ.....	114
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	118
ДОДАТКИ.....	128

ВСТУП

Актуальність дослідження. Соціально-економічні та політичні зміни кінця ХХ – початку ХХІ століття зумовили необхідність відновлення традицій доброчинності в Україні на засадах законності, гуманності, гласності, добровільності та самоврядування. Традиція доброчинності, яка у другій половині ХІХ – на початку ХХ століття була важливою складовою суспільства, є актуальною як у науковому плані, так і в практичному застосуванні, що спонукає постійно звертатися до її історичного досвіду.

Загалом, благодійна діяльність в ХХ – початку ХХІ століття була спрямована на забезпечення доступу всіх верств населення до їжі, освіти, культурних цінностей. Розвиток традицій благодійності в Україні тісно пов'язаний з її історією. Тому для розробки рекомендації щодо удосконалення функціонування благодійності та системи соціального захисту населення м. Миколаєва необхідне вивчення історії розвитку благодійності.

Дослідженням благодійництва і благодійної діяльності вивчали такі науковці, як Б. Бернадський, О. Головка, С. Кармалюк, І. Колісник, Т. Літвінова, В. Ореховський, О. Сердюк, Д. Страховський, Ф. Ступак, В. Чепурнов. Питання історично-хронологічного аспекту благодійності розглядали В. Корнієнко, Т. Курінна, Т. Ніколаєва, С. Поляруш, І. Суровцева, О. Ткаченко. Перспективи розвитку доброчинності розглядали: А. Гулевська-Черниш, Л. Дума, О. Семашко та ін. Виникнення та розвиток благодійності в Україні досліджують О. Донік, Т. Курінна, М. Лапіна, А. Нарядько, Р. Сербін. Державну політику в сфері благодійності в Україні та роль благодійності у становленні інституту соціального захисту, соціальної роботи аналізували у своїх роботах О. Ковтун, А. Андрющенко, І. Зверєва, Г. Лактіонова, М. Лукашевич, І. Мигович, В. Харабет, С. Харченко, Л. Хижняк У роботах М. Житник, О. Човган благодійність досліджується як духовне підґрунтя соціальної роботи.

Систематизацією джерел та бібліографією з питань соціальної допомоги починають займатися такі вітчизняні вчені, як Л. Бадя, Н. Єфімова, В. Степанов.

Разом із тим, наукові роботи зі співвідношення благодійної діяльності та соціальної роботи мають фрагментарний характер, також мало наукових розвідок в напрямку регіональної благодійності, що обумовлює актуальність теми та зумовили вибір теми дослідження магістерської роботи «Розвиток благодійності в місті Миколаєві (XX – початку XX ст.) як основа соціального захисту населення»

Мета дослідження полягає у вивченні ступеня розвитку благодійності в Україні, зокрема у місті Миколаєві (XIX – п. XX ст.), аналізі його впливу на розвиток соціального захисту населення.

З огляду на мету дослідження, **завданнями** дипломної роботи є:

- розглянути поняття благодійності та благодійної діяльності як суспільно-громадянського явища;
- дослідити благодійність як механізм державної структури соціальної роботи;
- проаналізувати розвиток благодійності в XIX – п. XX ст. як основи соціального захисту населення;
- з'ясувати взаємозв'язок благодійності та соціального захисту в м. Миколаєві та надати рекомендації щодо їх покращення.

Об'єкт дослідження – благодійність як соціальне явище українського суспільства

Предмет дослідження - роль регіональної благодійності в процесі становлення системи соціального захисту населення в Україні (на прикладі м. Миколаєва) в XIX – початку XX ст.

Методи дослідження. В процесі роботи була використана низка сучасних загальноекономічних та спеціальних методів дослідження. Зокрема, теоретичних: вивчення, аналіз і узагальнення психологічної наукової

літератури, навчальних та методичних видань з досліджуваної проблеми, порівняння та узагальнення даних (вивчення історичних аспектів формування благодійності, причинно-наслідкових зв'язків), статистичний метод, синтез (аналіз впливу благодійності на становлення системи соціального захисту населення), узагальнення та конкретизації (при розробці рекомендацій щодо покращення взаємозв'язку благодійності та системи соціального захисту в м. Миколаєві).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що набули подальшого розвитку наукові уявлення про сутність понять «благодійність», «регіональна благодійність» та їх ролі в розвитку соціальної роботи в Україні в XIX – початку XX століття.

Теоретична значущість дослідження полягає в тому, що набули подальшого розвитку наукові уявлення про розвиток традицій благодійності в Україні в XIX – початку XX століття, досліджено благодійність як один з механізмів державної структури соціальної роботи, а також обґрунтовано взаємозв'язок благодійності та системи соціального захисту.

Практичне значення полягає в визначенні основних положень розвитку благодійності в Україні та в м. Миколаєві (XIX – початку XX ст.) як основи соціального захисту населення. Результати дослідження можуть бути використані під час вивчення таких дисциплін, як «Вступ до спеціальності», «Технології і методи соціальної роботи», «Історія соціальної роботи», а також, соціальними працівниками у професійній діяльності тощо.

Апробація результатів дослідження була здійснена на таких конференціях: XVI Міжнародна науково-практична конференція «Ольвійський форум – 2022: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі» (м. Миколаїв, 23-26 червня 2022 р).

Публікації. Основні теоретичні та методологічні положення роботи представлені у статтях та публікаціях:

Романова А.В. Благодійність у Миколаєві в ХІХ – початку ХХ століття / А.В. Романова, // Ольвійський форум – 2022 : стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі : ХVІ Міжнародна науково-практична конференція «Соціальна робота в умовах сучасних викликів: досвід і перспективи розвитку» – Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2022. – С. 38-41.

Структура та обсяг магістерської роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, які формуються з двох підрозділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел із 96 найменувань та додатків. Загальний обсяг роботи становить 137 сторінок, з них – 114 основного тексту.

РОЗДІЛ 1.

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ БЛАГОДІЙНОСТІ В УКРАЇНИ

1.1 Еволюція понять «благодійність» та «благодійна діяльність», як суспільно-громадянського явища.

Слово «благодійність» (від благо – добро, користь та творити – створювати, творити, виробляти) відомо у давньоруській мові з XI ст. [9, с 4].

Існує давня традиція надання благодійної допомоги та благодійності. Ставлення до ближнього історики у древніх звичаях давніх слов'ян. Благодійність, яку давні древніми слов'яни розуміли як безоплатна допомогу, без винагороди, була важливою частиною їхнього життя. думку багатьох істориків, переломним моментом у розвитку філантропії стало прийняття християнства, яке закликала до любові та милосердя.

Благодійність пройшла тривалий шлях свого становлення та розвитку і стала основою формування такого виду професійної діяльності, як «соціальна робота». Вона почала формуватися на початку 90-х років у зв'язку з економічною кризою та наростанням соціальних проблем внаслідок розпаду єдиного соціального, економічного та геополітичного простору. У суспільстві спостерігаються тенденції, яких раніше не було: зниження життєвого рівня, безробіття, професійне жебрацтво, зниження народжуваності, розпад інститутів сім'ї та шлюбу тощо. Вивчення основ благодійництва сьогодні відіграє важливу роль, оскільки сьогодні спостерігається відродження не лише державної благодійної допомоги, а й благодійництва приватних організацій, а також окремих юридичних осіб. Усе це сприяє більш ефективній допомозі нужденним [13].

Сьогодні вчені розходяться в думках щодо існування філантропії як елементу громадянського суспільства. Деякі науковці вважають, що «благодійності не повинно бути в цивілізованому суспільстві»[4], закликаючи благодійні організації під час кризи допомагати вирішувати проблеми, з якими держава не впорається. Прихильники другої точки зору вважають, що благодійність спрямована на розв'язання протиріччя між інтересами держави та інтересами громадян у суспільстві. Тобто, «можна сказати, що благодійність покликана в певній мірі компенсувати недоліки державного управління, дефіцити бюджетів, постійне прагнення «сильних світу цього» віддавати перевагу витратам держави на користь соціальним потребам суспільства» [37, с. 108]. Варто зазначити, що на сьогодні зустрічаються спроби ототожнення понять «благодійництво» та «благодійна діяльність». Так, Д. Страховський ототожнює ці поняття та визначає їх як «прояв співчуття до ближнього» [73, с.26].

Науковець Г.Ульгорн, визначив поняття благодійництва та благодійної діяльності як «безкорисливу допомогу злиденним» [42, с. 344].

В. Даль визначив поняття благодійна діяльність та благодійність як «схильність до благодієвості, тобто готовності творити добро й допомагати нужденним, дряхлим, покаліченим» [11, с. 278].

Проте, в жодному з даних визначень не враховано особливості та завдання як «благодійності», так і «благодійної діяльності». Термін «благодійність» складається з 2-х частин: «благо» та «діяти», тобто благодійність можна тлумачити як «діяти на благо». Досить поширеним є визначення благодійності як діяльності, яка мотивована альтруїзмом, «викликана альтруїстичним прагненням особистості сприяти благу інших людей з любові і співчуття до них» [19, с. 425].

У великому юридичному словнику зазначається, що благодійність – це надання матеріальної допомоги нужденним (це може бути як окремим особам,

так і організаціям). Благодійність може бути спрямована на заохочення та розвиток будь-яких суспільно значущих форм діяльності, наприклад, захист навколишнього середовища [29].

Деякі науковці не згодні з тим, що благодійність, волонтерство, меценатство тощо є формами благодійництва, стверджуючи, що це види благодійництва. Із цього приводу необхідно зазначити, що благодійництво – це суспільне явище, яке полягає в добровільній безкорисливій моральній, матеріальній та організаційній допомозі нужденним, яку надають фізичні та юридичні особи на принципах верховенства права, законності, милосердя, моральності, гуманізму та взаємодопомоги. Зміст цього явища виявляється як раз через окремі форми, тобто зовнішні прояви, а саме через благодійність, волонтерство, меценатство тощо. Благодійність, волонтерство, меценатство мають спільні ознаки, що характеризують їх і дають можливість стверджувати, що вони є одним родовим явищем – благодійництвом.

Отже, не є хибним стверджувати, що благодійність, волонтерство, меценатство можуть виступати у двох іпостасях – як форма і вид благодійництва.

Зрештою, форма діяльності – це зовнішній бік будь-якого функціонування, тобто система його однорідних дій, здійснюваних у певних організаційних межах, визначених законодавством [66, с.47].

Залежно від природи й змісту благодійної діяльності, від її форми та сфери здійснення, а також напрямів надання благодійної допомоги суб'єктив-благодійників варто розподілити за групами:

- 1) загально-соціальна: волонтерська, гуманітарна, донорська, трансплантаційна діяльність;
- 2) освітньо – культурна: меценатська діяльність;
- 3) релігійно-духовна: філантропічна діяльність; альтруїзм;
- 4) миротворча діяльність [66, с. 48].

З огляду на це, Є. Л. Шекова стверджує, що волонтерська діяльність не допускає хаотичності. Відносини між волонтером та наймаючою організацією зазвичай урегульовано договорами, в яких суворо визначений обсяг робіт [20, с. 40].

Волонтерську діяльність можна розглядати як пожертвування в натуральній формі (у вигляді часу або праці), а не у формі товарів, готівки чи інших цінних активів. Волонтерам повинно бути дозволено надавати будь-які послуги, визначені законом [93, с. 89].

Варто зазначити, що тлумачні енциклопедичні словники поняття «волонтерська діяльність» трактують досить неоднозначно. Так, у Словнику-довіднику з психології М. І. Конюхов визначає волонтерську діяльність як добровільну діяльність, суспільно корисну роботу, громадянську активність тощо [11, с. 45].

Є. С. Медведева констатує, що волонтерська діяльність – це добровільне прийняття обов'язків із надання безоплатної соціальної допомоги, послуг, здійснення патронажу над інвалідами, хворими і особами похилого віку, а також особами і соціальними групами населення, які опинилися в складних життєвих ситуаціях [12].

Б. Г. Тукумцев визначив волонтерську діяльність як добровільну, здійснювану безкоштовно як державними, так і в приватними організаціями у медичній та освітянській сферах чи сфері соціального обслуговування. Добровільна допомога є природною характеристикою культури будь-якого цивілізованого суспільства разом із традицією співучасті й співпереживання за долю ближнього, допомоги в скрутну хвилину [66, с.49].

В. І. Дибайло та Ш. Е. Малеріус трактують поняття «волонтерська діяльність» як вчинки людини, що не приносять їй матеріальної користі, це її добровільна діяльність з метою поліпшення добробуту певної спільноти чи суспільства. Вона може набувати будь-яких форм: від звичайної допомоги до

зусиль, спрямованих на вирішення соціальних конфліктів та проблем бідності. За кількісними та якісними показниками волонтерська діяльність відіграє важливу роль у прогресивному розвитку всіх країн світу [66, с. 50].

О. В. Безпалько феномен «волонтерська діяльність» пояснює як форму громадянської участі в суспільно корисних справах, спосіб колективної взаємодії та ефективний механізм розв'язання актуальних соціально-педагогічних проблем.

К. О. Сидоренко вважає волонтерську діяльність специфічною формою благодійництва, добровільною, безоплатною, соціально громадською діяльністю, якій притаманне вчинення активних дій суб'єктом надання волонтерської допомоги на користь того, хто її отримує, з метою поліпшення стану останнього [66, с. 51].

Як бачимо, за наведених вище підходів поняття «волонтерство» і «волонтерська діяльність» повністю тотожні, адже «волонтерство» реалізується через волонтерську діяльність.

В Україні роботу над визначенням поняття «благодійність» здійснив О. Донік. На його думку, благодійність – це діяльність, завдяки якій громадські та приватні ресурси добровільно спрямовуються їхніми власниками для допомоги окремим соціально незахищеним групам людей, вирішення суспільних проблем, а також поліпшення умов громадського життя [10, с. 160]. Схоже визначення Ф. Ступак: «благодійність – це багатоаспектна людська діяльність з метою надання певної допомоги» [39, с.15].

О. Ільченко розглядає благодійність як діяльність, що формується на приватній ініціативі чи громадських засадах, здійснюється фізичними та юридичними особами і має певні ознаки: наявність суспільно значущої мети; добровільний та безкорисливий характер роботи; високі моральні принципи благодійників, «громадський рівень розуміння необхідності здійснення програм

соціальної реабілітації тих категорій населення, які потребують підтримки» [16, с. 89].

Що стосується законодавчого визначення, то відповідно до п. 2 ст. 2 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» благодійна діяльність визначається як добровільноособиста та/або майнова допомога для досягнення визначених законом цілей, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара. А під благодійною організацією розуміють юридичну особу приватного права, установчі документи якої визначають благодійну діяльність в одній чи кількох сферах, визначених Законом, як основну мету її діяльності [28].

Тобто, з законодавчого визначення можна відокремити наступні ознаки благодійної діяльності:

1. добровільність – це здійснення благодійної діяльності благодійником на підставі власного волевиявлення без будь-якого примусу з боку інших осіб;
2. безоплатність – це здійснення благодійної діяльності без зустрічної дії майнового характеру з боку отримувача (реципієнта) благодійної допомоги;
3. спосіб здійснення – особиста чи майнова допомога;
4. цільовий характер – це здійснення благодійної діяльності лише у чітко передбачених законом цілях та сферах;
5. суб'єкт – благодійник (дієздатна фізична особа або юридична особа приватного права, яка добровільно здійснює один чи декілька видів благодійної діяльності) та бенефіціар – (набувач благодійної допомоги (фізична особа, неприбуткова організація або територіальна громада), що одержує допомогу від одного чи кількох благодійників для досягнення цілей, визначених Законом) [66, с.48].

Еволюція поняття «благодійна діяльність» має вирішальне значення, адже саме з поняття починається вивчення кожного соціального інституту у будь – якій галузі соціальної сфери. Цілі благодійної діяльності, мотиви котрої, як правило, зв'язані з певним милосердям, – у забезпеченні суспільного благополуччя у соціумі, мети меценатства – у певному відтворенні та забезпеченні, змоги зберегти та розвитку професійних типів культурної діяльності.

Зміст благодійної діяльності є значно ширшим за поняття меценатства, яке, в свою чергу, є однією з форм благодійної діяльності. Найголовнішою ознакою благодійності є те, що ти робиш щось тому, що хочеш. Це добровільне надання власних благ, у грошовій чи негрошовій формі, як особиста послуга тим, хто цього найбільше потребує.

Дискусійними досі залишаються такі питання, як зародження благодійної діяльності, статус благодійної діяльності в різні історичні епохи та системи суспільних відносин, форми філантропії та їх еволюція, співвідношення понять «благодійність» і «меценатство». У науковому середовищі немає єдиної чи загальноприйнятої думки щодо цього науково-соціального питання. Сучасне визначення благодійності базується переважно на емпіричних матеріалах благодійних організацій, індивідуальній діяльності та висновках наукових досліджень у сфері суспільних наук, більшість із яких порушують проблеми благодійності в рамках своїх провідних питань [21].

Розглянемо більш детально саме поняття «благодійність». Під «благодійністю» звичайно розуміють надання приватними особами і організаціями підтримки і матеріальної допомоги бідним, сиротам, інвалідам та ін. Добра справа, яка спочатку полягала у наданні благодійної допомоги нужденним (буквально «творити благо»), зараз розуміється ширше. Одне з пізніх тлумачень благодійності звучить так – діяльність із добровільного

розповсюдження приватних ресурсів для вирішення соціальних проблем нужденних, а також удосконалення життєвих умов [28].

В історико - правовій літературі кінець ХХ - початку ХХ століття немає досить повного визначення благодійності. Як правило, її розглядають через призму однієї або декількох притаманних їй ознак. Наприклад, Д. Страховський вважає її «...проявом співчуття до ближнього», Г. Ульгорн – «...безкорисливою допомогою злиденним». Доктор Айван Шевер каже, що «благодійність є непримусовою, базується на прагненні допомогти. Це справа, зроблена без попередньої думки про фінансову винагороду». Найпопулярніший Енциклопедичний словник Брокгауза та Єфрона визначає благодійність як «проявление сострадания к ближнему и нравственную обязательность имущего спешить на помощь неимущему...» [8, с.97].

Тлумачний словник В. Даля характеризує особу благодійника як «творящего, делающего добро другим» [93, с.89].

На думку італійського ученого Нуово Дізіонаріо, «благодійник – це громадянин, який добровільно, а не для того, щоб продемонструвати свої матеріальні зобов'язання чи законні обов'язки, керується ідеєю суспільної та приватної солідарності» [44].

Тлумачний словник української мови трактує благодійність як надання «приватним особам матеріальної допомоги, підтримки бідним, сиротам та іншим» [81].

Недоліком усіх цих визначень є те, що вони не дають цілісної картини благодійності, а лише представляють один аспект того самого явища. За своїм об'єктивним змістом поняття «благодійність» є досить близьким до поняття «миłosердя», але просто вважати, що воно є формою вираження останнього, неправильно, оскільки вони не обов'язково збігаються за ознакою існування, хоча миłosердя також можна визначити як активне бажання допомогти

кожному, хто тому потребує. Милосердя та благодійність мають високу етичну цінність, а їхня моральна цінність є незамінною.

Історично склалися три види благодійності: особиста, громадська та державна. Першу здійснюють фізичні особи. Друга є формою організованої благодійності та формою громадської опіки, тобто благодійної діяльності окремих громад. Третя – благодійна діяльність держави [66, с.48].

Серед найпоширеніших видів сучасної вітчизняної доброчинності – організована (громадська), що здійснюється благодійними організаціями. Аналіз норм Закону «Про благодійництво та благодійні організації» дає можливість дійти висновку, що благодійництву притаманні такі ознаки: безкорисливість, добровільність, усвідомленість та цільовий характер [28].

У ст. 3 Закону «Про Товариство Червоного Хреста України» благодійна діяльність ототожнюється із благодійництвом і визначається як діяльність, пов'язана з наданням допомоги та підтримки тим, хто її потребує, ґрунтуючись на загальнолюдських принципах гуманності й взаємодопомоги, що здійснюється виключно безоплатно, тобто без мети одержання прибутку чи іншої винагороди. Цим же законом Товариство Червоного Хреста визнається добровільною громадською гуманітарною організацією, яка в процесі своєї діяльності може створювати доброчинні благодійні фонди та за рахунок останніх надавати безкоштовну санітарну й медико-соціальну допомогу самотнім непрацездатним громадянам похилого віку, дітям-сиротам, інвалідам, бездомним, немічним та іншим соціально не захищеним верствам населення, яким необхідні турбота й підтримка (ст. 9) [16].

Учений В. Чепурнов зауважує, що українське законодавство про благодійність тривалий час нехтувало зв'язок безкорисливої діяльності благодійників із їхнім добровільним і свідомим ставленням до неї. Добровільність означає здійснення благодійником своєї діяльності на підставі власного волевиявлення без будь-якого примусу з боку інших осіб. Однак

безкорисливість може виражатися не лише в добровільному усвідомленому неотриманні (недоотриманні) благодійником матеріального еквівалента за надану третім особам благодійну допомогу, а й в усвідомленій благодійній діяльності, яка є найвищим проявом безкорисливості.

На думку О. Алексєєвої, благодійна діяльність благодійника полягає в невимушеному усвідомленому неотриманні (недоотриманні) ним указанного матеріального еквівалента або тих прав, які необхідні самому благодійнику. Поряд із свідомим ставленням до благодійництва, жертвувальна діяльність благодійників найчастіше пов'язана з передачею набувачеві допомоги того матеріального об'єкта або тих прав, які необхідні самому благодійникові. Справді, якщо в основі неусвідомленої безкорисливості лежить добровільне пожертвування надлишку, тобто того об'єкта чи тих прав, які виходять за межі найнеобхідніших потреб благодійника, то жертвувальна діяльність передбачає добровільне аскетичне самообмеження благодійника: він без будь-якого примусу жертвує те, що потрібно йому самому [20, с. 38].

Наприкінці 1994 року Міжнародний Фонд милосердя й здоров'я розробив проект «Добровільного кодексу благодійництва», що містить мотиваційні засади благодійної діяльності: перелік релігійних, психологічних, етичних, раціональних спонукань до благодіянь [6].

Повертаючись до визначень категорій «благодійність», «благодійництво» і «благодійна діяльність», констатуємо, що сучасне законодавство України про благодійництво ґрунтується на певній етичній концепції. Джерела її були закладені ще канонічним правом, яке визначальною ознакою добродійності (тобто благодійності) вважало характер особистих спонукань благодійника до вчинюваних благодіянь. Відповідно до класичних уявлень бездоганність спонукань доброчинців до здійснюваної ними діяльності мала важливе значення. Відсутність «добрих» намірів благодійника, який надавав доброчинну допомогу не безкорисливо, а маючи меркантильні цілі, заперечувало моральну

цінність такої допомоги, породжуючи тим самим удаване благодійництво [10, с. 380].

Порівняльний аналіз понять «благодійність», «благодійництво» та «благодійна діяльність» свідчить, що, наприклад, благодійництво є приватною акцією з надання допомоги нужденним із боку фізичних і юридичних осіб (які не є благодійними організаціями), а благодійна діяльність – це регулярна діяльність із метою надання благодійної допомоги, що провадиться благодійними організаціями. Поняття «благодійність» поєднує в собі благодійництво і благодійну діяльність, тому за змістом воно є ширшим від двох останніх понять. Їх споріднює загальна мета: і благодійництво, і благодійна діяльність здійснюються з метою надання добродійної допомоги.

Підсумувавши, можна сказати, що благодійність – це добровільна, усвідомлена, безкорислива діяльність організованих суб'єктів (благодійних об'єднань) і одноразова чи періодична дія окремих благодійників, спрямована на покращення соціального стану певних осіб, які цього потребують, та розв'язання проблем соціально-культурної сфери суспільства загалом.

В свою чергу, благодійництво – це добровільна, безкорислива, усвідомлена пожертва, що здійснюється у формі фінансової, матеріальної, організаційної допомоги чи наданої послуги, із метою покращення матеріального та морального стану її набувача.

Водночас благодійна діяльність – це добровільна, безкорислива, усвідомлена, неприбуткова економічна діяльність організованих суб'єктів із надання фінансової, матеріальної, організаційної допомоги її набувачам, а також безоплатного надання послуг, що здійснюється з метою покращення матеріального й морального стану окремих осіб та соціально-економічного розвитку. Інакше кажучи, благодійну діяльність можна трактувати як особливий вид соціальних відносин, які виникають між юридичними й фізичними особами та державою під час формування й використання благодійних коштів, надання

матеріальної, організаційної допомоги, а також соціальних послуг із метою покращення реалізації конституційних прав громадян на охорону здоров'я, освіти, соціальний захист, культурний розвиток і забезпечення суспільного добробуту загалом.

З огляду на те, що у ст. 16 Закону «Про благодійництво та благодійні організації» ідеться про «здійснення благодійними організаціями благодійної діяльності у вигляді надання конкретних послуг (виконання робіт), що підлягають обов'язковій сертифікації або ліцензуванню, допускається після такої сертифікації або ліцензування в установленому законодавством України порядку», можна дійти такого висновку: благодійна діяльність передбачає також надання послуг. У зв'язку з цим необхідно врахувати у визначенні поняття «благодійна діяльність» таку її форму, як надання послуг. Саме поняття «надання послуги» розуміють як комплекс правових, економічних, психологічних, освітніх, медичних, реабілітаційних та інших заходів, здійснюваних щодо окремих соціальних груп чи індивідів, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги, із метою поліпшення або відтворення їхньої життєдіяльності, соціальної адаптації та повернення до повноцінного життя [6].

Відповідно благодійна діяльність є складовою соціальної діяльності.

Соціальна діяльність – це єдність теоретичного й матеріально-практичного процесів, що здійснюються соціальними суб'єктами з метою цілеспрямованого використання та зміни навколишнього середовища в інтересах людей [74, с.50].

На нашу думку, регулювання благодійної діяльності як складової соціальної здійснюється за загальними принципами соціального регулювання, об'єктивна необхідність якого зумовлюється сутністю людського суспільства. Останнє, у свою чергу, складається з великої кількості осіб, спільна діяльність яких викликає потребу формувати й узгоджувати їхню поведінку в усіх сферах

суспільного життя, що й досягається за допомогою соціального регулювання. Його мета полягає у приведенні поведінки індивідів та їхніх груп у відповідність із об'єктивною закономірністю, яка існує у суспільстві. Інакше кажучи – в досягненні оптимально можливого збігу дій суспільних законів із життєдіяльністю людей, у якій ці закони проявляються.

Важливою є теза про практичну цінність благодійності як для благодійника, так і для всього суспільства, що отримує реабілітованих громадян, а також для пом'якшення гостроти соціальних проблем. Залучення до їхнього розв'язання широких кіл громадськості через участь у роботі громадських та благодійних організацій на добровільних засадах може створити передумови для формування такої системи саморегуляції у суспільстві, коли проблеми, що постають, можуть бути розв'язані за рахунок внутрішнього потенціалу цього суспільства. Жодне суспільство не обходиться без матеріальної нерівності між громадянами та без благодійної діяльності в тій чи іншій формі. Державі благодійність потрібна для підтримки суспільної рівноваги та гармонійного розвитку. Для релігії благодійність залишається необхідною умовою морального здоров'я людини. А загалом для суспільства благодійність була одним із засобів поліпшення матеріального стану та надання моральної підтримки незахищеним верствам населення країни. [11, с.24]

Відновлення в Україні благодійної діяльності дасть державі можливість певною мірою зменшити витрати та зняти з себе відповідальність за виконання багатьох соціальних завдань, особливо сьогодні, коли досягнути громадської злагоди можна лише шляхом виявлення милосердя та соціальної відповідальності. В сучасному суспільстві будь-який прояв, що підпадає під дане визначення: і меценатство, і спонсорство, і добровільні пожертвування, і соціальне інвестування. В наш час можна відокремити наступні види благодійності: корпоративна, приватна, спонсорство, філантропія, меценатство, соціальна відповідальність.

Найповніший синонім поняття «благодійність» є філантропія . Проте вживають ці два ключових слова постійно у різноманітних поняттях. Якщо «благодійність» може окреслювати діяльність, яка може робити певні рухи «любов'ю до людей», то під це конкретне поняття буде складно віднести, зокрема, висування коштів на користь захисту тварин. Тому дії, направлені на збереження або певне покращення умов життєдіяльності всіх типів на планеті Земля, зрозуміло чому можна назвати філантропією. У це широчезне поняття включається також охорона та покращення екології, та направлення коштів на те що винаходити ліки, та затвердження науково-дослідницьких грантів, та певна допомога тваринам, та інше [86, с.116].

Меценатство – слово або вираз, який відносять до імені покровителя римських поетів. У наш час меценатством називають благодійність в більш вужчому прояві: підтримання діяльності культури, мистецтва, науки. Проте якщо поглянути більш глибоко та ширше, то можна чітко зрозуміти суттєві відмінності. Завдання людини-мецената — це допомогти не конкретно взятій людині, а тій громадській ролі, культурній спадщині власної держави, котру цей індивід потім залишить. Допомога незаможній людині – благодійність, допомога художнику з геніальним талантом – меценатство в ім'я розвитку його таланту. [20, с. 43]

Досить широким та поширеним в нашій країні поняттям є соціальна відповідальність. Розуміється воно по-різному: як дії з обмеження негативного впливу підприємства на довкілля, і як добровільний внесок у конкретну справу розвитку суспільства. Правильним тлумаченням поняття прийнято вважати таке: це добровільна місія компанії, яка виходить за рамки законодавчого мінімуму та спрямована на розвиток суспільства, включаючи відповідальність роботодавця, бізнес-партнера, громадянина та учасника соціальних відносин [39, с. 6].

Ключовим у цьому понятті є слово «відповідальність» - воно передбачає напрямок благодійності. Підприємство відповідає за захист навколишнього середовища, яке забруднює, за захист своїх співробітників, які отримали виробничі травми, за розвиток шкіл, де навчаються діти працівників, за утримання лікарень, в яких вони лікуються тощо.

Один із видів діяльності, який лише частково відносять до благодійності, називається спонсорством. У більшості випадків для спонсорів усі витрати на благодійність є частиною витрат на рекламу. По суті, благодійність передбачає надання абсолютно безоплатної допомоги без жодної користі для людини, якій допомагають. Спонсори ж проводять благодійні акції не тільки для допомоги, але й для просування свого бренду. У цьому немає нічого поганого, оскільки користь від допомоги здебільшого є значною. Варто зазначити, що деякі українські компанії успішно поєднують соціальну відповідальність із неявним спонсорством. Виходячи з цього, можна визначити такі форми благодійності [14]:

- передача одягу, грошей, майна, їжі та інших ресурсів нужденним людям;
- фінансування науки, культури, медичної діяльності на вирішення соціально значимих питань;
- безкорисливе надання послуг та виконання робіт; створення оптимальних умов колективної благодійності (те, що роблять «зірки», популяризуючи конкретні напрями безоплатної допомоги).

У благодійності, з одного боку, безсумнівно, вбачали велику користь, можливість порятунку для тих, хто втратив надію. Але, з іншого боку, благодійність розглядали як «свідомий самообман». Виникли радикальні погляди, згідно з якими благодійність виступала безцільною й аморальною (марксизм, філософський утилітаризм). Однак саме на цьому етапі починається процес перетворення благодійності на справжнє суспільне благо.

Благодійність – це не лише пожертвування грошей і майна, а й безкоштовна громадська діяльність.

Однією з перших успішних моделей поєднання обов'язкової державної допомоги з індивідуальними послугами була так звана система Ельберфельд, запроваджена в 1852 році в німецькому місті Ельберфельді.

Система піклування, заснована на індивідуальному підході, лягла в основу більшості нині діючих західних благодійних товариств і організацій. Також створюються благодійні фонди. Благодійність спрямована у сферу збереження культурно – історичної спадщини. Було розпочато систематичне виявлення, облік, опис та публікації про історико-культурних об'єктах, побудованих на кошти філантропів-меценатів (меценатство-це добровільне пожертвування грошима, станом на побудову різних громадських споруд). В часи Радянського Союзу благодійність розглядалася як явище, «властиве лише класового суспільства, й чуже соціального ладу СРСР» [33, с.83].

Важко знайти найбільш значущі приклади благодійності, оскільки десятки мільярдів доларів щороку витрачаються на добрі справи по всьому світу. Тож зупинимося на найбільш резонансних і масштабних акціях загального характеру.

Ice Bucket Challenge — всесвітня кампанія, спрямована на збір грошей до фонду вивчення бічного аміотрофічного склерозу (невеликої хвороби нервової системи). Щоправда, у кожній країні цілі благодійності можуть бути іншими (наприклад, в Україні так збирали гроші на допомогу солдатам АТО). Правила акції прості: людина, яка обливається відром холодної води, має право пожертвувати меншу суму (спочатку 10 доларів) і кинути виклик трьом своїм друзям. Протягом доби ті також зобов'язані облитися та заплатити по 10 доларів або відмовитися від обливання та пожертвувати до фонду 100 доларів. Благодійна акція неодноразово піддавалася різкій критиці, проте без сумнівів

вона є найбільш масовою: на даний момент у ній вже встигли взяти участь найвідоміші люди планети.

«Пробіг під каштанами» — наймасовіша щорічна благодійна акція в Україні. З 1993 до 2013 року приурочувалася до Дня Незалежності (у 2014 році було проведено у вересні). Зібрані кошти спрямовуються на придбання апаратури та матеріалів для Центру дитячої кардіології. Суть акції в організації масового пробігу центром Києва спортсменів-добровольців (востаннє у пробіжці брало участь 10 тис. людей) та залучення за допомогою цієї уваги спонсорів, меценатів, приватних та корпоративних благодійників. За весь час існування благодійного проекту було зібрано майже 2 млн. грн.

Важливою основою розвитку України як соціальної держави має бути створення цілісної, структурованої, динамічної та гнучкої системи соціального захисту населення, що відповідає потребам та інтересам конкретної людської спільноти [67, с. 18]. Саме тому, благодійність розглядається також як вагомий внесок в систему соціального захисту населення.

Система соціального захисту – це система організаційних, правових і економічних заходів, спрямованих на забезпечення добробуту окремих членів суспільства в конкретних економічних умовах. У майбутніх цілях соціального захисту необхідно буде враховувати: здатність вільно розвивати, виражати та вдосконалювати власні здібності, служити кожному члену організації, незалежно від соціального походження, національності чи етнічної приналежності; утримання, велике та мале, тобто. попередження соціальної напруги, яка може виникнути через майнові, расові, культурні, соціальні нерівності.

Незважаючи на нагальну потребу в чіткому розумінні того, що таке «соціальний захист», на сьогодні не існує єдиного погляду на це поняття ні в законодавстві, ні в науковій літературі. Відсутність загального підходу до визначення сутності системи соціального захисту призвела до вільного

тлумачення різних категорій, термінів і понять, що використовуються для розкриття змісту системи [13].

Вважається загальноприйнятим, що поширення терміну «соціальна захист» пов'язано з прийняттям Закону про соціальний захист («Social Security Act») 1935 року в США. У буквальному перекладі термін «security» має кілька значень, основні у тому числі: безпека, охорона, захист, забезпечення, забезпечення. У свою чергу «social» перекладається з англійської мови як «громадська», «соціальний» [46].

Існують різні підходи до визначення сутності поняття «соціальний захист». Так, Міжнародна організація праці (далі – МОП) визначає поняття соціального захисту як загальну базову соціальну підтримку всім громадянам, незалежно від внесків чи тривалості їх трудового стажу. Як правило, виділяють два підходи до визначення «соціальний захист»: перший пояснює широкий зміст поняття та зачіпає весь спектр соціальної сфери держави, включає соціальну допомогу, гарантії, страхування та заходи активного характеру. Другий підхід має вузький сенс, під ним розуміють обмежену сукупність дій, яка спрямовано допомогу у важких життєвих ситуаціях [13].

Відповідно до правових актів Міжнародної організації праці (МОП) основою сучасного соціального захисту є основні види соціальної допомоги:

- медичне обслуговування;
- допомога при хворобі, безробітті, старості, у зв'язку з нещасними випадками з виробництва;
- допомога при вагітності та пологах;
- сімейна допомога;
- допомога з інвалідності;
- допомога у разі втрати годувальника.

Слід виділяти основні складові соціального захисту населення України [83, с. 10]:

- 1) соціальне забезпечення;
- 2) соціальна допомога;
- 3) соціальне страхування.

Соціальне забезпечення — це надання соціальних благ окремим верствам громадян за рахунок коштів державного бюджету. До систем соціального захисту належать соціальне забезпечення, яке може або виконує функцію більш ефективного створення, відтворення та розподілу фондів соціального захисту за цільовим призначенням. Виходячи з усього вищевикладеного, соціальний захист полягає у забезпеченні громадянам гідного рівня життя, а також певного нормального соціального статусу та підвищення загального рівня особистого добробуту населення [13].

Проаналізувавши еволюцію поняття «благодійність» та «благодійна діяльність», можна зробити висновок, що дослідження благодійної діяльності та добродійної діяльності мало декілька етапів, які характеризувалися певними особливостями. Так, дореволюційній історіографії було притаманним дослідження окремих, іноді досить вузьких, проблем благодійної діяльності, або, навпаки, узагальнення історії благодійної діяльності людства та окремих держав.

Встановлено, що благодійністю називається добровільна, безкорислива та усвідомлена діяльність фізичних або юридичних осіб, що виражається через особисту та/або майнову допомогу, ґрунтується на принципах законності, гуманності, рівності та здійснюється для досягнення суспільно-значимих цілей.

1.2. Благодійність як механізм державної структури соціальної допомоги населенню(XIX – початку XX ст.).

Благодійна діяльність товариств та окремих осіб створила свої власні, досить дієві методи, які заклали основу для формування сучасної системи

благодійної допомоги. Особливо це стосувалося підприємців, які добре розумілися на методах найбільш ефективного використання добродійних капіталів. Ділові кола, зосередивши у своїх руках чималі кошти, були тим соціальним прошарком, який потенційно забезпечував матеріальні передумови для зростання благодійності. Здебільшого добродійні організації об'єднували ліберальну інтелігенцію та соціально орієнтованих підприємців, були найбільш доступним видом громадської діяльності. Вони діють благодійно з релігійних, моральних і прагматичних міркувань. Особливо серед купців релігійні чинники відігравали важливу роль у спонуканні до добрих справ. У ті часи багатство асоціювалося в громадській думці з таким моральним поняттям, як відповідальність. Серед бізнесменів (особливо старообрядців) побутує думка, що про багатство запитає відповідь Бог. Тому благодійність розглядається як особлива місія, виконання обов'язку, покладеного на неї Всевишнім. Цей фактор також впливає на те, що благодійництво стає сімейною традицією і передається з покоління в покоління [22, с.161].

З початку XIX ст. благодійність в Україні поступово видозмінюється від церковно-громадської до державно-громадської. Під керівництвом держави, яка визнала власну соціальну відповідальність, організовуються форми утримування окремих соціально-незахищених груп людей, зміцнюються традиції громадської добродійності там, де цілі влади та суспільства збігалися. Відповідно фінансування соціальних програм здійснювалося державою, церквою, різними громадськими організаціями й приватними особами. Різномісні прагнення держави, пов'язані з ілюзією гармонійної співпраці влади й суспільства у сфері громадської благодійності призвели до виникнення таких державно-громадських інститутів, як Прикази громадської опіки (1775 р.), Відомство установ імператриці Марії (1797 р.), Імператорське людинолюбне товариство (засноване 1816 р. представниками петербурзької знаті), в яких проглядався компроміс держави і приватної ініціативи, інтеграції останньої

(залучення коштів, насамперед, представників дворянського стану) до державної системи соціальної опіки [29].

У 30-х – 40-х рр. ХІХ ст. в найбільших містах України було засновано низку філантропічних організацій загального типу, зокрема:

«Київське товариство допомоги бідним»;

«Одеське жіноче благодійне товариство»,

«Харківське благодійне товариство»,

«Миколаївське благодійне товариство» та ін., якими керували дружини генерал-губернаторів або інших місцевих сановників (товариства склалися в основному із заможних жінок, тому називалися ще «дамськими»). Узагалі, філантропія, як одна з можливостей самовираження, прояву суспільної ініціативи, набула особливого значення для жінок, що яскраво проглядалося протягом останньої третини ХІХ – початку ХХ ст., коли було реалізовано чимало великих благодійних починань (Додаток А).

Під впливом соціально-економічних змін, спричинених реформами 1860-х – 1870-х рр., у влади почало формуватися нове ставлення до добровільних товариств, які відбивали появу незалежної громадської думки, нової суспільної свідомості й прагнення до самостійної діяльності. Процес урбанізації призвів до поступового збільшення міського населення, переважно за рахунок колишніх фермерів. Далі поглибилася демографічна та соціальна поляризація, частина населення не пристосувалася до умов ринкової економіки. Поява знедолених і безробітних стала серйозною соціальною, економічною та психологічною проблемою (подібною до сучасної), яку необхідно було вирішувати на всіх рівнях: державному, муніципальному, місцевого самоврядування та індивідуальному. Коли держава не в змозі забезпечити елементарну допомогу соціально незахищеним верствам населення, а сфера соціального забезпечення ще не розвинута, благодійність є важливим чинником матеріальної підтримки певних груп населення, а також засобом зняття соціальної напруги [17, с.96].

Водночас соціально-економічний та духовно-культурний розвиток країни вимагав підвищення загальноосвітнього рівня населення, створення мережі навчальних закладів з підготовки фахівців, опіки над незаможною учнівською й студентською молоддю, заснування установ охорони здоров'я для забезпечення медичним обслуговуванням нижчих суспільних верств, підтримки культурно-мистецьких закладів і окремих митців. Суттєвим джерелом фінансування цих галузей суспільного життя були добровільні пожертвування [22, с.170].

У 1860-х і 1870-х роках представники всіх верств суспільства зверталися до актуальних соціальних питань. Це сприяло оформленню організованих форм доброчинності, які стали провідними в наступні десятиліття – спеціальні попечительства, комітети, товариства, фонди, заклади та установи (усе це відбувалося в руслі загального піднесення легальної громадської діяльності). Вони надавали можливість збіднілим верствам населення як отримати матеріальну підтримку, так і включитися до більш-менш повноцінного життя, що свідчило про якісно новий ступінь розвитку суспільства. Тоді ж відбулося суттєве зміщення вектора благодійних зусиль. Опіка людей похилого віку, дітей, інвалідів, скалічених та відставних вояків відсувалася на другий план. Натомість, на першому стояли сприяння освіті, охороні здоров'я й різнобічна допомога міській бідноті, що дозволяло пом'якшити соціальні контрасти, підняти рівень міської гігієни, грамотності простого люду [9, с. 17].

Протягом другої половини XIX – початку XX століть в Україні була створена ціла мережа благодійних товариств, які мали чіткий розподіл прав та обов'язків, а їх діяльність підпорядковувалась існуючому законодавству [6].

У розвитку благодійних товариств у XIX – початку XX століть простежуються характерні особливості. Благодійні організації пройшли еволюцію від широкої, всеохоплюючої діяльності у всіх сферах до вибору домінуючої сфери діяльності. Водночас, відповідно до статуту, сфера діяльності новостворених благодійних організацій стає все меншою. Тому якщо благодійні

товариства на початку свого заснування – середина XIX ст. – часто діяли в межах цілого штату або кількох губерній, то діяльність заснованих пізніше благодійних товариств рідко виходила за межі губернії, а іноді лише поширювалася до населеного пункту. Це підтверджують численні благодійні асоціації, які діють за своєю «спеціалізацією» в чітко визначених галузях. За таких змін благодійні товариства могли більш якісно виконувати свої завдання, надавати дієву цілеспрямовану допомогу переважній більшості нужденних. Важливо відзначити об'єднуючий фактор благодійності. Вони об'єднують однодумців, які власними зусиллями намагаються покращити соціальні умови. Крім того, благодійна асоціація стає координуючим механізмом, спрямованим на досягнення поставлених цілей [19, с. 263].

З останньої третини XIX ст. коли добродійність стає передбачуваною та соціально інноваційною порівняно з аналогічною діяльністю державних установ, вона починає відігравати особливу роль у суспільному прогресі. Відтоді інновація суспільного добробуту та благодійності, що випереджає соціальні стандарти в національній практиці, часто чітко простежується у суспільній свідомості. Тут, насамперед, слід згадати будівництво дешевого міського житла, відкриття дитячих закладів під час роботи батьків, створення сільськогосподарських колоній і ремісничих притулків (перевиховання та реабілітація неповнолітніх правопорушників), навчальних закладів і інші соціальні інститути, без яких дуже важко уявити сучасне суспільство. Вони вперше з'явилися як результат громадської добродійної діяльності й приватних проектів. Об'єктивна потреба суспільства в освічених громадянах, у забезпеченні постійно зростаючої економіки фахівцями й грамотними робітниками, недостатня увага уряду до просвіти народу обумовили той факт, що освітня галузь стає пріоритетним об'єктом добродійності на межі XIX – XX ст. [20, с. 37].

Громадська ініціатива й благодійні капітали сприяли розвиткові всіх ланок системи освіти – від заснування громадських організацій та установ, які займалися поширенням освіти серед незаможного населення, до створення професійних навчальних закладів усіх рівнів. Найбільш відчутних зусиль у цьому плані, поряд із інтелігенцією, докладали підприємці, віддаючи перевагу розвитку професійно-технічної та комерційної освіти. І хоча діяльність добродійних організацій та окремих осіб не могла вирішити всіх проблем освіти в Україні, а надана ними підтримка була далеко неадекватною тій потребі, яку відчувала школа, усе ж саме благодійність значною мірою компенсувала мізерне фінансування державою цієї важливої для суспільства сфери [23, с.160].

На початку ХХ століття відбуваються зміни в поглядах на подальший розвиток благодійної діяльності. У періодичній пресі все частіше з'являються повідомлення про хитке становище більшості благодійних товариств та про необхідність реформування їх структури шляхом об'єднання близьких за типами товариств та зобов'язання всіх заможних громадян надавати благодійні пожертвування в однакових обсягах. У цей період проводяться виставки благодійних товариств, метою яких була популяризація благодійної справи та обмін досвідом.

Протягом ХІХ – початку ХХ ст. під постійним впливом певної тези про логічний зв'язок благодійності з захистом населення, що модно було оглянути як ідейне джерело натхнення на благодійності. Але природа благодійної допомоги (аналоги цього явища існують, особливо в мусульманських суспільствах) і нові аналітичні дослідження в соціальних науках свідчать про те, що деякі моральні принципи благодійності несумісні з церквою та релігією в жодній із трьох країн. норми суперечать відомим світовим релігіям.

Історія українського благодійництва до кінця не написана і потребує спеціального дослідження. Не можна заперечувати, що українська благодійна

традиція формувалася майже повністю в публічній сфері та приватних ініціативах протягом століть, що різко контрастує з довгою традицією російської філантропії під впливом держави. До 1861 р. благодійні установи існували лише у 8 містах. Для створення кожного нового благодійного товариства потрібен був спеціальний дозвіл російського імператора.

У 1862 році за згодою відповідних відомств повноваження дозволяти приватні благодійні організації було надано міністру внутрішніх справ. Через 7 років названому міністерству дозволено затверджувати статuti благодійних організацій. Остаточо «статут благодійної організації по допомозі бідним» було затверджено у 1897 році [44].

Приватній благодійності чинилися й інші перешкоди. Існував спеціальний закон, який забороняв відкривати благодійні заклади, доки вони не були повністю забезпечені капіталом. Ось чому тільки досить багаті люди мали змогу впровадити в життя власний благодійний проект. Зі створенням земських установ (1864) та установ міського управління (1870), до яких перейшли обов'язки «наказів» щодо суспільного догляду, простір для громадської ініціативи значно розширився.

Ситуація кардинально змінилася в останній чверті XIX століття, особливо в 1990-х роках, коли питання благодійності стало дискусійним у російській громадській думці. Зміни в соціальній структурі міст, зростання маргіналізованих груп, загострення соціальних проблем і повна неспроможність урядів забезпечити хоча б мінімальну державну допомогу бідним стали основними чинниками розвитку благодійної діяльності. Десятки сторінок журналів і газет присвячені питанню «благодійної культури». Благодійність розглядається насамперед як приватна ініціатива та діяльність.

У 1892 році В.О.Ключевський у благодійній лекції на користь потерпілих від неврожаю, зазначив, що благодійність приватних осіб «может

руководствоваться лишь нравственным побуждением, чувством сострадания к страдающему. Лишь бы помочь ему остаться живым и здоровым...» [44].

Зрушення, що відбулися у суспільстві, змусили уряд змінити напрямок своєї політики щодо благодійності і перейти від обмеження приватної благодійності до спроб поставити її під власний контроль. Це викликало створення у 1892 році урядової комісії на чолі зі статс-секретарем К.К.Гротом для перегляду діючого законодавства з питань суспільного догляду і приватної благодійності. У кінці XIX ст. на державні кошти заснуються журнали «Вестник благотворительности» (Ведомства Учреждения Императрицы Марии, 1897-1902) і «Трудова помощь» (Попечительства о трудовой помощи, 1897-1916). «...призрение слабых и неимущих членов общества никоим образом не может быть предоставлено государством на произвол случайности или настроени отдельных лиц», – зазначалося у редакційній статті нового видання. Проте розмах, якого набуває приватна благодійність кінця XIX – початку XX ст., перевершує, за визнанням сучасників, усі сподівання [86, с. 107].

У 1890 році брати Бахрушині пожертвували місту 400 тис. крб. на будівництво закладу для безнадійно хворих, в 1895 -му – 600 тис. крб. для сирітського притулку. В 1898 році Викула Морозов офірував 400 тис. крб. на створення дитячої лікарні. Здавалося, підприємці та купці немов би змагаються між собою, хто більше пожертвує на благодійні цілі. До того ж, щорічні пожертви складали від 1 до 4 млн. крб. [44].

Благодійна діяльність набуває найрізноманітніших форм: від будівництва закладів для сиріт, інвалідів та хворих до створення народних шкіл та приватних вищих закладів. В 1907 році видавець П.П.Сойкін подарував В.М.Бехтереву кошти на будівництво Психоневрологічного інституту, а на кошти мільйонера М.В.Мешкова засновується Пермський університет [14].

Після революції 1917 року благодійність була визнана соціальним явищем класового (перш за все буржуазного) суспільства. «Какими бы соображениями

религии, гуманности и морали ни объяснялась и ни обосновывалась бы благотворительность, в основе ее лежат определенные, хотя и не всегда осознанные классовые интересы...», – зазначалося у першому виданні Великої Радянської Енциклопедії. У другому виданні вже не враховувалися ніякі міркування моралі або релігії, а благодійна допомога визначалась як «помощь, лицемерно оказываемая представителями господствующих классов эксплуататорского общества некоторой части неимущего населения с целью обмана трудящихся и отвлечения их от классовой борьбы»²⁴. У третьому виданні енциклопедії місця для визначення поняття «благодійности» не знайшлося зовсім. Громадянське суспільство СРСР було повністю поставлене під контроль держави. У системі радянського тоталітаризму благодійності не знайшлося місця ні у енциклопедії, ні у суспільному житті [11, с.278]

Тим часом благодійна діяльність у країнах Західної Європи і США вступила до нового етапу розвитку. В період з 1909 до 1932 сукупний розмір благодійних пожертв склав 2% загального доходу всіх американців і сягнув суми у 27 888 млн. доларів. В 1928 році виплати двадцяти благодійних об'єднань і 80-ти філантропічних фондів США склали суму 83 743 490 доларів. Суми пожертв, передані Рокфелером у благодійні фонди, оцінювалися від 550 до 700 млн. доларів. На гроші благодійника-мільонера були засновані інститут експериментальної медицини (близько 60 млн. доларів), Чикагський університет (45 млн. доларів).

На початку ХХ століття благодійність в Україні йшла та розвивалася більш швидкими темпами. Зростала кількість філантропічних ініціатив, збільшувалася кількість меценатів та благодійників. Здавалося, що соціум поступово може подолати основні суспільні проблеми (голод, сирітство, бідність та ін.). Однак досить стара традиція благодійної діяльності в нашій державі була в один момент і жорстко знищена майже революцією 1917 року та подіями громадянської війни на просторах колишньої вже російської імперії.

В кінці червня 1918 року пройшов Загальноросійський з'їзд комісарів суспільного забезпечення. На ньому було висунуте та обговорене дуже чітке запитання: що тепер буде з майном всіх благодійних організацій та благодійників, котрі були та існували на території колишньої імперії? Не задумуючись, комісари висунули ідею радянському уряду націоналізувати всю їх власність. В послідуочі декілька років благодійні організації були на постійній основі підпорядковані Комісаріату суспільного забезпечення з «усіма капіталами та інвентарем». Таке рішення виходило з радянського тлумачення поняття благодійності, котра була «не коректним поняттям для суспільного ладу СРСР». Благодійна діяльність стала і була в самому початку зовсім відстороненою для радянському уряду, їй на зміну прийшли радянські органи, котрі взяли на себе вирішення всіх суспільних проблем. Більше того, благодійна діяльність заклеїли як «допомогу, котру по своєму лицю мерію надають представники багатіїв експлуататорського соціуму для більшої частини населення, яке просить допомоги, з метою омани тих, хто працює, відволікання їх від класової боротьби» [43, с.338].

Розвиток благодійної діяльності та організацій як суспільного явища у другій половині XIX – на початку XX століть показувався суспільно-економічними, церковними і політичними факторами. Економічні реформи дуже гарно вплинули на становище багатьох промисловців та купців в країні, вони дали їм сили та натхнення сформувати капітал, який трошки пізніше став своєрідним джерелом благодійної діяльності. До церковних передумов благодійності потрібно та необхідно віднести велику побожність на той час соціуму та наявність морально-емоційної потреби надавати допомогу нужденним. Зміни політичної ситуації у другій половині XIX століття – зробили більш простими процес структуризації, реєстрації і контролю за благодійною діяльністю компаній, організацій та товариств – призвели до різноманітного зростання їх кількості. Досить вагомою була й нейтральна передумова розвитку

благодійності, яка була зв'язана з індивідуальною характеристикою підприємців того часу, окремими і співвідносними сімейними традиціями, які стали визначальним для напрямку та масштабів надання певної допомоги [4].

У державно-інституційному плані причиною згоди на створення благодійних товариств було визнання неможливості утримувати люмпен-пролетаріат за рахунок державної скарбниці. Вирішення цієї проблеми покладено на суспільство. Держава також прагнула перетворити освічений клас від концепції конфронтації та руйнування до концепції соціального миру. Першим загальнодержавним органом, який займався благодійністю на національному рівні, були «Накази громадської опіки». Вони були створені царським указом від 7 листопада 1775 р. і існували до введення земства. «Накази» утримували благодійні заклади: богадільні, сирітські будинки, «робітничі будинки», народні училища. Законодавство остаточно не закріпило статус цих органів у системі місцевого самоврядування.

Побудовані на принципі колегіальності, накази громадської опіки мали досить суперечливий характер, що відбилося на формах благодійної діяльності. «Накази» відзначалися досить високою активністю, особливо Полтавський і Чернігівський, що за кількістю опікуваних і витрачених на них коштів займали провідні місця в суспільстві [57, с. 40].

Оцінюючи діяльність Наказів громадської опіки, необхідно зазначити, що її результативність була незначною. Кількість опікуваних закладів постійно зменшувалась, проте збільшувалась кількість утримуваних осіб у них. Приватна благодійність відзначалася великим розмаїттям напрямів. Це найдавніша форма допомоги ближньому. Воно втратило популярність у XIX – XX століттях через усвідомлення своєї низької продуктивності, зростання маргінальних класів та зубожіння значних верств населення. Найзаможніші представники дворянства і буржуазії активно займалися приватною благодійністю. Соціальний статус бізнесменів і підприємців у суспільстві низький, а благодійність була для них чи

не єдиним засобом підвищення свого соціального авторитету, статусу та ваги. Благодійність поширилася серед підприємців і стала історичною традицією. На відміну від інших, промисловець був зацікавлений у розвитку освіти, особливо професійно-технічної. Зокрема, матеріальні пожертвування буржуазії використовувалися для створення та розвитку ремісничих і комерційних шкіл. З кінця XIX століття витрати на освіту стали обов'язковими для багатьох компаній. За підтримки власників на багатьох заводах створювалися навчальні та медичні заклади всіх рівнів, працювали аматорські театральні гуртки [29].

У другій половині XIX століття змінюються форми надання благодійної допомоги товариствами. Істотною відмінністю їх діяльності порівняно з попередніми роками було те, що одержувач допомоги, за винятком окремих випадків, не отримував гроші готівкою. Допомога надавалася у натуральному вигляді, або, якщо була необхідна грошова допомога, зокрема, для навчання, кошти передавалися організації (навчальному закладу). Це робилося для запобігання зловживання допомогою, її нецільового використання. Кошти, які отримували товариства у вигляді пожертвувань або прибутків від концертів, вистав, продажу друкованих видань та ін., не витрачались відразу, а складали банківський капітал, відсотки з якого використовувалися для допомоги нужденним [8, с. 100].

Надання допомоги стає все більш прагматичним. Благодійні організації намагалися відшкодувати частину чи всю суму допомоги після закінчення визначеного періоду або якщо фінансове становище одержувача покращиться, перетворюючись у деяких випадках на кредитну спілку з можливістю погашення боргу. За допомогою цих заходів товариство прагне забезпечити своє подальше існування та продовження допомоги в наступні роки.

Благодійні організації, як і інші благодійні об'єднання, виступали не тільки суб'єктом, а й об'єктом благодійництва, тобто організаціями, які надають і отримують різноманітну допомогу. Тому, щоб повніше відтворити картину

благодійної діяльності, слід розглядати ці два аспекти. Можна виділити такі основні напрями благодійної діяльності, за якими поділяються благодійні організації:

- заснування освітніх закладів та допомога їм;
- фінансування наукових досліджень і підтримка науковців;
- допомога церкві (переважно в будівництві, відновленні та прикрашенні храмів) та священикам;
- заснування та підтримка установ охорони здоров'я;
- допомога у заснуванні та облаштуванні осередків культури, зокрема бібліотек і музеїв, підтримка молодих талантів, а при необхідності – й визнаних майстрів вітчизняної культури;
- піклування про сиріт, знедолених та бідних (надання найрізноманітнішої допомоги від грошової до моральної);
- допомога у випадку стихійного лиха або війни;
- праця в усіх цих, або в декількох напрямках.

Усі філантропічні об'єднання, що виникали в цей час, у своїй діяльності керувалися такими принципами:

- легальність діяльності й підзвітність місцевій та центральній владі;
- аполітичність;
- функціонування у рамках законів про благодійні товариства; • надання фізичної та моральної допомоги;
- діяльність у межах загальнодержавних законів;
- демократичність організації та діяльності;
- фінансова замкненість у колі своїх членів, зрідка отримання допомоги від земств, адміністрації міста, інших державних структур;
- прагнення встановлювати зв'язки з іншими благодійними організаціями [75, с. 173]

Більшість благодійних організацій, що діяли в Україні, мали почесних і активних членів, а також учасників-конкурентів. Членство в благодійній організації накладало певні обов'язки та надавало права. Почесним членом товариства могла бути особа, яка надає йому велику матеріальну чи моральну підтримку. Внесок почесного члена благодійного товариства визначалося його статутом (у більшості випадків не менше 100 крб.). Почесні члени звільнялися від сплати членських внесків. Активні члени зобов'язані ж були сплачувати щорічні членські внески, передбачені статутом об'єднання, та власною працею або матеріальною допомогою об'єднання. Почесні члени та активні члени товариств мали право брати участь в управлінні справами благодійної організації, затверджувати постанови, звіти тощо.

До числа учасників - конкурентів входили особи, які бажали стати дійсними членами й усіляко допомагали товариству працею або фінансово, сплачуючи менші, ніж дійсні члени товариства внески. Учасники-конкуренти не брали участі в управлінні товариством. Форми благодійності у XIX столітті можна зобразити у формі схеми (див. рис.1.1)

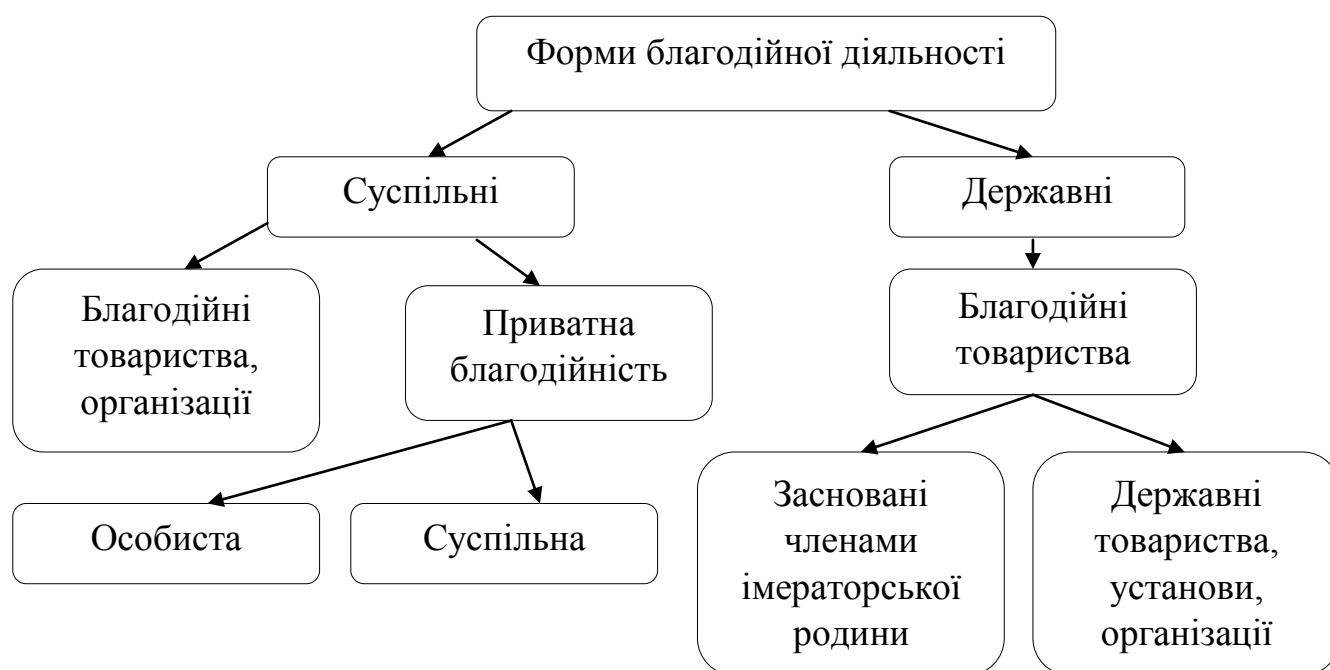

Рис. 1.1. Форми благодійності у XIX столітті [23, с.158].

З рис. 1.1 видно, що в XIX столітті переважали дві основні форми благодійності – державна та суспільна. Суспільні (громадські) мали розподіл на благодійні товариства та приватні організації, а державна форма благодійності діяла лише у формі благодійних товариств.

Починаючи з другої половини XIX століття, в Україні стрімко збільшилася кількість благодійних товариств, що опікувалися справою народної освіти. Усі вони поділялися за об'єктами благодійної діяльності на такі, що опікувалися навчальними закладами певного або будь-якого рангу (нижчими, середніми та вищими навчальними закладами), підпорядкування (Міністерствам народної освіти, сільського господарства, військовому міністерству, Синоду) та діяли на чітко окресленій території. Існували також благодійні товариства, які працювали в різних напрямках надання благодійної допомоги, у тому числі, підтримуючи заклади освіти.

До благодійних організацій широкого спектра діяльності належали об'єднання, що мали назву «благодійні товариства». Коло діяльності благодійних товариств, як правило, обмежувалося певною територією (губернські, повітові чи міські товариства). Це були перші благодійні товариства, тому згідно зі своїм статутом вони працювали в різноманітних напрямках, у тому числі надаючи допомогу навчальним закладам (засновували та підтримували їх), викладачам та бідним учням.

Серед таких виступає благодійне волинське товариство у Житомирі, яке було засноване 1 березня 1857 року на кошти, пожертвуванні дворянами краю (4300 крб.). Товариство утримувало притулок, чотирьох нужденних учнів Житомирської гімназії, заснувало ремісничу школу для 12 малозабезпечених хлопчиків. Однак у червні 1861 року вийшла заборона імператора на збільшення кількості благодійних товариств у «західному краї» і статут цього товариства не був затверджений. До кінця року благодійне товариство припинило свою діяльність. Однак зусиллями місцевих жителів 27 серпня 1900

року товариство було відновлено й продовжило свою діяльність. Разом із утриманням двох дитячих притулків у другій половині 1900 року воно виділило на купівлю книжок бідним дітям 6 крб. 20 коп., на розширення бібліотеки міського училища – 15 крб. Протягом 1900-1906 років товариство витратило на навчання бідних учнів 329 крб. 50 коп., на одяг, взуття, книжки – 1227 крб. 38 41 коп. У 1905 році товариством були створені рукодільні класи, на які протягом двох років воно витратило 690 крб. 59 коп. Але були й мінуси. Проте у другій половині XIX століття соціум усвідомило незначну ефективність «благодійних товариств», які діючи в різноманітних напрямках та течіях добродійної галузі власної діяльності, розпорозували власні сили. Тому починають розбудовуватися у певній та значній кількості спеціалізовані товариства та організації, які діяли в конкретних, чітко визначених сферах. Початкова освіта відіграла важливу роль у тогочасному суспільстві. Саме початкові навчальні заклади залишалися єдиною можливістю отримати освіту для переважної більшості населення. Тому справа заснування, підтримки і розвитку закладів початкової освіти отримувала активну підтримку місцевого населення.

Прикладом європейської благодійності першої половини XX ст. може стати колоритна фігура Дж. Мейнарда Кейнса (1883-1946), економіста і математика, іменем якого науковці назвали цілий етап капіталістичної еволюції західних держав – «кейнсіанська революція» (30-50-ті рр. XX ст.). Заступник канцлера британського казначейства, член Ради директорів Англійських банків, голова Ради по підтримці музики та мистецтв, член опікунської ради національної галереї, редактор кембріджського «Економічного журналу», він організував знамениту балетну трупу Камарго (його дружина Лідія Лопокова була зіркою російського імператорського балету) і збудував театр (не без зиску для себе) у Кембріджі. Окрім того, Кейнс був відомим діячем «Блумсберської групи», що стояла на чолі авангардної англійської еліти, яка мала визначний

вплив на художні і літературні смаки Англії. Він же встиг набути грою на біржі особистого статку у 2 млн. доларів. Кейнсові вдалося донести до суспільної свідомості тезу про «утилітарну цінність» (практичну цінність) благодійності як для благодійника, так і всього суспільства, яке шляхом благодійної допомоги одержує реабілітованих повноцінних громадян. Іде «практичної цінності» сприяла залученню до благодійницької діяльності капіталів відомих промислових і фінансових династій. Благодійність входить до числа найважливіших рис іміджу більшості компаній і фірм [44].

Протягом другої половини ХХ ст. благодійність стала неодмінним атрибутом громадянського суспільства ряду країн світу, яке зробило значний кроку розвитку форм, масштабу і характеру благодійної діяльності. Головні риси сучасної благодійності можна сформулювати у кількох пунктах [44]:

- 1) інтернаціоналізація благодійності, яка стала міжнародним явищем;
- 2) професіоналізація благодійності, зумовлена розвитком форм благодійницьких закладів, фондів, їх участі у виробництві і наданні послуг (наприклад, безкоштовна передача досвіду), що потребує значної кількості професійних управлінців, які могли б підтримувати їхнє інтенсивне функціонування;
- 3) «утилітарна цінність» благодійності для благодійника і всього суспільства.

Значно змінилися і суспільні функції благодійності, які вийшли за межі простої допомоги ближньому, в сучасному суспільстві благодійність виконує кілька надзвичайно важливих функцій:

- 1) залучення маргінальних верств населення до соціального прогресу суспільства;
- 2) взаємодії держави і громадянського суспільства у вирішенні соціальних проблем.

Благодійність в Україні оповита туманом. Оскільки щодня до лав бідних приєднуються нові люди, необхідно координувати зусилля всіх, хто хоче і може допомогти: приватних осіб, громадських організацій, підприємств і компаній, церков і держави. Потрібен закон про благодійну діяльність, де б було визначено поняття «благодійність», правове забезпечення благодійної діяльності, визначення форм державної підтримки благодійних організацій, нарешті – визначення статусу благодійної діяльності в соціальній політиці система. Підсумовуючи ці невеликі нотатки, автори хочуть зазначити, що вони жодним чином не претендують на вичерпне висвітлення цієї складної соціальної та наукової проблеми. Мета цієї статті – привернути увагу вчених, громадськості, політиків до реальної та болючої проблеми сучасності та запропонувати можливі шляхи її вивчення та вирішення [48].

Радянська влада тлумачили та пропагувала благодійну діяльність як «пережитком капіталістичного ладу», то майбутнього у меценатів, благодійних організацій і філантропів у новітній країні не було. Більше кажучи, колишні меценати були оголошені в розшук та класовими ворогами. В них було тільки два варіанти: виїхати за кордон чи лишитися та знаходитися під постійним тиском радянської влади. Більшість меценатів обрали виїзд за кордон. Зокрема, один з відомих українських діячів, меценат Євген Чикаленко виїхав з Києва у січні 1919 року та пробув за кордоном більше десяти років — від самого початку в Австрії, а потім перебрався до Чехословаччині. На момент виїзду Чикаленку було вже близько 57 років. Він через це все, що з ним відбулося втратив всі його гроші і все майно. Життєдіяльність поза батьківщиною для нього проходила як хронічна безгрошів'я, а також постійно в нього були певні проблеми з власним здоров'ям [84, с. 300].

Ще одним з культурних діячів, який не емігрував після революції був Павло Потоцький. Він походив з козацького роду з Полтавщини, зробив блискучу кар'єру військового, дослужившись до звання генерала від артилерії.

Водночас він захоплювався історією та колекціонуванням. У 1917 році генерал вийшов у відставку та проживав у Петрограді. Попри те, що обидва його сини емігрували, Потоцький не виїжджав: вочевидь переймався долею своєї унікальної колекції творів мистецтва і зібрання книжок з історії та культури України. Вже радянські чиновники у 1925 році дали йому таку характеристику: «Потоцький є типовий меценат-колекціонер «доброго старого времени», що, маючи великі матеріальні засоби (як крупний поміщик), встиг скласти, як кажуть, велику й цінну збірку» [7 с.45].

У середині 20-х років у Павла Потоцького виникла ідея та сміливість подарувати особисту колекцію Всеукраїнській академії наук. При цьому перед дарувальником було кілька умов: не виготовляти жодного твору з колекції, а продати її цілком, дозволити йому жити і працювати в музеї, призначити йому державну пенсію та допомогти його родина фінансово після його смерті. Після реформи 1861 р. ситуація в галузі благодійності дещо покращилася. На сьогоднішній день благодійні організації існують лише у восьми містах, у тому числі в Києві та Харкові. Для створення благодійної організації (об'єднання) потрібен особливий дозвіл російського імператора. Ще в 1862 р. право засновувати приватні благодійні товариства було передано Міністерству внутрішніх справ [92, с.163].

У XIX ст. центром громадської діяльності стає Київ. У другій половині XIX століття в жодній імперії не було іншого міста, де благодійні заклади набули такого розвитку, як у Києві. На приватні пожертви створювалися й утримувалися притулки для престарілих, лікарні для хворих, нічліжні будинки для бездомних, відкривалися школи й дитячі садки, будувалися храми і громадські споруди. Наприклад, одна з найдавніших благодійних організацій Києва була заснована ще у 1058 році неподалік від Печерського монастиря преподобним Феодосієм Печерським і проіснувала понад вісім з половиною століть. Упродовж багатьох віків це була невеличка богадільня з церквою Св.

Стефана, і лише ближче до середини XIX ст. із започаткованого ядра виникло ціле містечко з багатьма будівлями, що дістало назву лаврського готелю. У цьому благодійному містечку діяла лікарня, тут знаходили безкоштовний притулок бідні прочани [87].

Однією з найпоширеніших правових форм благодійних об'єднань були благодійні товариства. Вони досягли значної активності в другій половині XIX – на початку XX століття. Дані товариства створювали як приватні особи, так і держава. Існували вони на пожертвування, кошти від проведення лотерей, концертів, гулянь, лекцій, на членські внески тощо. Державні благодійні організації мали додаткові надходження з казни.

Благодійні організації поділяються відповідно до цілей допомоги, галузей і сфер діяльності. Відповідно до об'єкта допомоги, у свою чергу, допомога всім без винятку потребуючим людям, а також людям з певною ідентичністю, статтю, етнічністю, релігією тощо. Благодійні організації працювали у найрізноманітніших сферах – освіта, медицина, наука, культурне та релігійне життя. За принципом територіальності товариства поділялися на загальнодержавні, тобто ті, що діють у межах всієї держави, і регіональні, тобто ті, що діють у межах провінцій, повітів або поселень. Деякі благодійні організації виходили за межі національних кордонів.

Благодійні товариства, які діяли в різних напрямках доброчинної сфери, були досить неефективними, адже вони розпоршували свої сили, тому у другій половині XIX століття масово почали виникати спеціалізовані товариства, що функціонували лише в певних галузях.

І вже на початок XX століття права й обов'язки кожного типу благодійних об'єднань і приватних благодійників були чітко визначені відповідними постановами, але повного розподілу сфер діяльності серед благодійних об'єднань різного типу не відбулося. Одні й ті самі проблеми могли розв'язуватися різними організаціями [92, с. 64].

4 березня 1906 року було прийнято «Тимчасові правила про товариства і союзи», що стали основним законодавчим актом, який регулював порядок створення й діяльності благодійних організацій аж до революції 1917 року. У цьому законодавчому акті містилися тлумачення понять благодійного товариства й союзу, встановлювався порядок їх створення, реєстрації та припинення діяльності. Товариство визначалось як «об'єднання декількох осіб, котрі, не ставлячи завданням одержання для себе прибутку від ведення якогось підприємництва, обрали предметом своєї сукупної діяльності певну мету» (тобто благодійну), а союз – як «об'єднання двох чи декількох таких товариств». У разі створення товариства, згідно зі встановленим порядком реєстрації, його засновники подавали у вигляді заяви інформацію до губернської або міської державної структури. Якщо протягом двох тижнів після подання заяви не було письмової відмови в реєстрації, то товариство могло розпочинати свою діяльність: збирати пожертвування, набувати й відчужувати майно, укладати договори. Відомості про створене товариство подавали до реєстру, після чого інформація про його реєстрацію публікувалася в місцевій пресі. Рішення про припинення діяльності товариства приймалося губернським або міським присутством з ініціативи губернатора або градоначальника, які також могли припиняти його діяльність з передачею питання про подальшу долю товариства на розсуд присутствія. У разі ліквідації товариства майно, що залишилося після задоволення боргів його кредиторів, переходило у розпорядження уряду (ст. 29 Тимчасових правил) [29].

Усі об'єднання, що того часу виникали, керувалися такими принципами [57]:

- легальність діяльності й підзвітність місцевій та центральній владі; аполітичність;
- функціонування в рамках законів про благодійні товариства; діяльність у межах загальнодержавних законів;

- демократичність організації та діяльності; фінансова замкненість у колі своїх членів, зрідка отримання допомоги від земств, адміністрації міста, інших державних структур;

- прагнення встановлювати зв'язки з іншими благодійними організаціями.

Після Жовтневої революції 1917 року термін «благодійництво» став ознакою класової держави, яка була не сумісною з основами соціалістичного суспільства. Функції соціального захисту «зневажених і скривджених» взяли на себе спеціальні органи радянської держави.

У 1921 році на зміну політиці воєнного комунізму прийшла нова економічна політика (НЕП). Разом з існуванням централізованої державної системи опікування, яку становили відповідні державні органи (комісаріати, а пізніше – міністерства), відроджується й (частково з ініціативи приватних осіб та окремих груп громадськості) система благодійних організацій, до яких можна віднести: Літературний фонд, що допомагав нужденним літераторам або літераторам-початківцям, різноманітні творчі союзи; Всеросійське товариство сліпих; Товариство Червоного Хреста; Всеросійське товариство глухонімих [54, с. 12].

Після проголошення незалежності України у 1991 році розпочинається відродження благодійної діяльності. Поступово формується законодавча база. Так, правові засади діяльності благодійних організацій визначає стаття 36 Конституції України, яка надає громадянам нашої країни право на свободу об'єднання у громадські організації. Верховна Рада України ухвалила постанову «Про благодійні фонди», Закон «Про благодійництво та благодійні організації». Президент України видав розпорядження «Про сприяння благодійній діяльності в Україні», Кабінет Міністрів ухвалив постанову про державну реєстрацію благодійних організацій [9, с. 12].

Серед українських благодійників, козацькі гетьмани і полковники, які будували на власні кошти церкви і жертвували величезні гроші монастирям, земські діячі і українське дворянство, які залишили після себе народні школи, де й досі навчаються їхні нащадки по багатьох селах України, підприємці і купецтво, які споруджували шпиталі для інвалідів та притулки для сиріт, українські інтелігенти (народні вчителі, лікарі та ін.), які з свого мізерного статку намагались допомогти кожному нужденному. На сьогодні ми маємо Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації». Цей Закон визначає загальні засади благодійної діяльності в Україні, забезпечує правове регулювання відносин у суспільстві, спрямованих на розвиток благодійної діяльності, утвердження гуманізму і милосердя, забезпечує сприятливі умови для утворення і діяльності благодійних організацій.

Отже, історичний розвиток громадянського суспільства впродовж різних історичних епох свідчить, що тільки у середовищі вільних громадян можлива цілеспрямована і ефективна благодійність, вільна від державної сваволі, благодійність, яка знаходиться на міцному правовому ґрунті.

На початку ХХ століття благодійність як механізм державної структури соціальної допомоги населенню (XIX – початку ХХ ст.) розвивалася більш швидкими темпами. Зростала кількість філантропічних ініціатив, збільшувалася кількість меценатів та благодійників. Протягом другої половини XIX – початку ХХ століть в Україні була створена ціла мережа благодійних товариств, які мали чіткий розподіл прав та обов'язків, а їх діяльність підпорядковувалась існуючому законодавству.

Висновки до першого розділу

Проведений в першому розділі магістерської роботи аналіз теоретичних підходів до феномену поняття «благодійності» та «благодійної діяльності» показав, що думки науковців щодо існування благодійності як елементу громадянського суспільства не мають одноманітності. Встановлено, що благодійністю називається добровільна, безкорислива та усвідомлена діяльність фізичних або юридичних осіб, що виражається через особисту та/або майнову допомогу, ґрунтується на принципах законності, гуманності, рівності та здійснюється для досягнення суспільно-значимих цілей.

Порівняльний аналіз понять «благодійність», «благодійництво» та «благодійна діяльність» свідчить, що, благодійництво є приватною акцією з надання допомоги нужденним із боку фізичних і юридичних осіб (які не є благодійними організаціями), а благодійна діяльність – це регулярна діяльність із метою надання благодійної допомоги, що провадиться благодійними організаціями. Поняття «благодійність» поєднує в собі благодійництво і благодійну діяльність, тому за змістом воно є ширшим від двох останніх понять.

Дослідженні благодійності як механізму державної структури соціальної роботи, нами було встановлено, що благодійні фонди та організації були безпосередніми суб'єктами соціальної роботи з початку ХІХ ст. Благодійність в Україні поступово видозмінюється від церковно-громадської до державно-громадської. Під керівництвом держави, яка визнала власну соціальну відповідальність, організовуються форми утримування окремих соціально-незахищених груп людей, зміцнюються традиції громадської доброчинності там, де цілі влади та суспільства збігалися. Відповідно фінансування соціальних програм здійснювалося державою, церквою, різними громадськими організаціями й приватними особами.

РОЗДІЛ 2.

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ БЛАГОДІЙНОСТІ В ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ. В МИКОЛАЄВІ ЯК ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

2.1. Благодійна церковна діяльність на Миколаївщині у ХІХ – початку ХХ ст

Благодійна церковна діяльність як самостійний науковий напрямок почала активно розвиватись з кінця ХІХ ст. Цьому сприяла діяльність чотирьох вищих духовних навчальних закладів на території імперії та численних греко-католицьких і католицьких навчальних закладів західних регіонів України та Європи. Саме ці навчальні заклади виховали таланти для церков різних конфесій, а також дослідників церковної історії. Благодійну роль у цьому процесі відіграли наукові інституції, товариства та музейні заклади, як-от Тимчасова комісія для розбору давнього поведження при Київському військовому подільському і волинському губернаторі, Товариство літописців імені Нестора, Імператорсько-Православне Церковне Палестинське Товариство, Церква ім. Археологічний музей або Єпархіальна база даних [95].

Традиційно вважається, що феномен благодійності як духовної і, навіть, прагматичної цінності є набуттям розвитку християнської ментальності. Дійсно, найбільш спорідненими поняттями є такі християнські цінності, як милосердя, жалість, альтруїзм. Та й англійською мовою благодійність перекладається як «charity» і походить це слово від грецького «харита» – жалість, доброта [44].

Слід зазначити, що розвиток благодійності відображає не лише рівень соціально-економічного розвитку країни та суспільства, а й відображає зрілість суспільних почуттів, духу та моралі. Як релігійно-духовний чинник благодійність зазнала багатьох змін, а також пережила тривалий процес

інституалізації та розгалуження семантичного поля. Зі становленням благодійної діяльності формуються деякі суспільні потреби в процесі історичного розвитку за нової соціальної реальності та певних політичних і соціально-економічних умов. Цей процес може бути заснований на походженні необхідної структури компанії та певних високих етичних стандартів і соціальних норм, пов'язаних з нею. Ще в стародавніх цивілізаціях поява і розвиток різноманітних видів благодійної діяльності спонукали до філософського осмислення цього суспільно-морального явища. Платон казав та стверджував оригінальні філософські аргументування для благодійності. Він описував, про те що бідному потрібно бути другом багатого, слабому бути другом сильному, заради того щоб про них могли піклуватися, хворому бути поруч із лікарем, і ті, хто не розумні то повинні любити розумних та дружити з ними [57, с. 253-254].

Римський політик і філософ Цицерон виділив два види допомоги – справами і грошима і останній спосіб є простішим, особливо для заможної людини, але перший є більш бажаний, більш блискучий і більш гідний хороброї і добродішної людини. Проте, на авторитетну думку Цицерона, в благодійній діяльності потрібно виходити з певних основ справедливості: по-перше, нікому не завдавати шкоди; по-друге, служити загальній користі [35, с. 44]. Розмірковуючи про благодійність, щирість, і справедливість Цицерон вважав, що вони найбільш властиві натурі людини, але з багатьма застереженнями. Перш за все, треба бути уважним, щоб ця доброта не шкодила саме тим людям, яким, як нам здається, ми робимо добро, а також і іншим людям; потім – щоб доброта не перевищувала наших можливостей; далі треба намагатися віддавати кожному по його заслугах – це основа справедливості, і на неї треба орієнтуватися у всіх своїх міркуваннях і діях щодо благодійності. Бо тих, хто надає людям милість, яка може зашкодити саме тому, кому хочуть принести користь, треба визнати не благодійниками і не щедрими людьми, а тими, хто

несе смерть [88]. Також Цицерон неодноразово вказує і на негативні наслідки, зокрема грошової допомоги. Він наводить, як приклад, Царя Македонії Філіпа, який ставився до роздачі грошей як до підкупу – адже той, хто отримує, що б там не було, стає більш розбещеною людиною і завжди готовий розраховувати не на себе, а на допомогу ззовні, а, отже, стає залежним [35, с. 56].

Братства як релігійно-громадські організації при православних (згодом і греко-католицьких) парафіях існували на теренах України та Білорусі ще у XVI–XIX ст., як традиційні парафіяльні організації опікунів (ктиторів) святинь, які у той час передусім виступали як національно-релігійні та просвітницькі утворення та були покликані відстоювати інтереси православного населення перед владою і громадянськими установами з метою підтримування і збереження православ'я та протистояння унії і католицизму. Православні братства початку XX ст. були історичними наступниками утворень, які діяли в XVI–XIX ст. і мали за мету протидію посяганням на права Церкви з боку іновірців і розкольників, а також піклування про будівництво та оздоблення православних храмів, благодійність, сприяння місцевим освітнім закладам і взаємну підтримку[3].

Починаючи з XVII ст. світ поступово втягується в нову систему соціальних відносин, яка заміщує собою традиційні патріархальні структури. Церква втрачає роль головного ідеолога і суб'єкта благодійної діяльності, але стрімко зростає кількість бродяг, жебраків, просто бідних робітників, селян, ремісників, з якими вона раніше і працювала. Починається і переосмислення поняття благодійності як духовної і практичної цінності. Судження набувають більш різкий характер, відчувається вплив атеїзму і ворожість по відношенню до церкви. Такі ідеї висвітлені, в основному, в працях французьких філософів – просвітників Д. Дідро, Вольтера, П. Гольбаха тощо. Однак основні семантичні константи доброчинності фактично не змінилися з часів Марка Тулія Цицерона. Проте, благодійність як духовна і релігійна цінність має бути вивчена після

довгих років «радянського забуття», а наукове дослідження феномену благодійності допоможе краще зрозуміти механізми та засоби допомоги нужденним, що є досить актуальним для сучасної України

Благодійність в Україні має давню історію та поступово перетворилася на стійку традицію, яка передавалася століттями та передавалася з покоління в покоління, як найкращі досягнення людини. З моменту свого заснування благодійна допомога розвивалася з релігійних мотивів і під впливом церкви. По-перше, це традиційна благодійність, заснована насамперед на особистих і персональних мотиваціях і релігійних принципах. Церкви та монастирі стали осередками благодійної допомоги найбільш потребуючим.

Православні церковні братства на півдні України були засновані для укріплення позицій православ'я та посилення його впливу на духовне життя населення. Одним із перших стало Олександро-Невське братство, засноване 4 грудня 1868 р. у Таврійській єпархії при Сімферопольському кафедральному соборі. Православна церква ніколи не стояла осторонь політичних процесів, була їх учасником, принаймні, мала опосередковану причетність до них. Тому без урахування її місця у громадсько-політичному житті неможливо об'єктивно відтворити саму історію православ'я. Відповідно й історія громадсько-політичних рухів без урахування церковного чинника не може претендувати на повноту. Зацікавленість окресленою проблемою актуалізується також реаліями життя початку ХХ ст., адже останнім часом спостерігається посилення впливу релігії на розвиток не лише соціальних та культурних процесів, а й на суспільно-політичне життя країни [92].

Восени 1869 року відбувся конфлікт між міською миколаївською думою та представниками єврейської громади щодо коробкового збору. Все розпочалося з того, що 6 листопада до військового губернатора (який на той час був головним керуючим по коробковому зборі у Миколаєві) звернулися члени єврейських духовних управлінь і благодійних закладів. Звернулися вони із

скаргою, що міський голова заборонив їм видавати кошти із коробкового збору на утримання синагог та добродійних організацій наперед за третину року як це було досі. У результаті, писалося, згадані заклади опинилися за крок до закриття [9, с. 73]. У відповідь міською думою було складено рапорт, в якому зазначалося, що дійсно гроші видавалися до цього за третину року. При цьому відмічалося, що якщо військовий губернатор все ж пред'явить відповідне розпорядження, гроші все ж будуть видані. Дана ситуація показує наскільки кошти із коробкового збору не належали єврейській громаді. Вони не могли ними розпоряджатися на власний розсуд, а прохання про видачу їм зібраних ними ж коштів часто затримувалися, відхилялися або ж взагалі не розглядалися. Із цього можна зробити висновок, що коробковий збір був вкрай обтяжливим для єврейської громади і не лише для єврейської громади Миколаєва. А на початку 1874 року представники миколаївської єврейської громади взагалі звернулися до військового губернатора та до міської управи з пропозицією звільнити євреїв міста від коробкового збору [3].

Натомість пропонували заснувати для утримання єврейських богоугодних закладів єврейські благодійні товариства. Губернатор відмовив у реалізації цієї ідеї, посилаючись на відсутність законних підстав і повноважень у міській владі для такого рішення, хоча й запропонував вивчити досвід інших міст у даному питанні. Ситуація із коробковим збором погіршувалася і тому, що єврейське населення міста все зростало і разом із цим збільшувався об'єм продажу кошерного м'яса. Це означало, що й сума коробкового збору теж зростала. У відкупників теж виникли через це проблеми. Вони іноді не могли зібрати обіцяну суму. А тим часом міська управа, окружний суд чи інша судова палата, військовий губернатор та Сенат вимагали від відкупників надати обіцяну суму, але перед цим її навіть збільшили через невчасно внесену плату.

На початку ХХ століття зберігалася тенденція зростання витрат із коробкового збору. Кошти, зібрані коробковим збором у Миколаєві,

віддавалися зокрема Комітету єврейського цвинтаря та єврейській громадській бані, яка, до речі, була найстарішим єврейським закладом у місті [8, с. 97].

Одним же із перших єврейських благодійних закладів у Миколаєві була єврейська дешева їдальня, яка розпочала свою офіційну діяльність у 1885 році [2, с. 191]. Варто зазначити, що сума, яка відпускалася із коробкового збору на утримання дешевої єврейської їдальні, майже щорічно зростала [6].

Практично до реформ 60-х років XIX ст. вся освіта, у тому числі і духовна, перебували у занедбаному стані. Але така ситуація склалася здебільшого не з вини парафіяльного духовенства, а з причин нестачі коштів і недостатньої уваги до цієї справи з боку влади. Однак, не дивлячись на це, до початку 60-х років саме священно- та церковнослужителі були майже єдиними розповсюджувачами грамоти. Необхідно зазначити, що представники нижчого духовенства почали приділяти увагу навчанню дітей парафіян ще задовго до офіційного їх до того зобов'язання. Введення у 1884 році «Правил про церковнопарафіяльні школи» створило для навчальних закладів даного типу більш сприятливі умови, які від того часу стали вважатися основним типом початкових освітніх закладів для широких верств населення. Церковному відомству було надано пріоритет у системі початкової народної освіти [94].

Історія церковної благодійності в Миколаєві є невід'ємною частиною історії країни. Його виникнення і поширення нерозривно пов'язані з національно-культурними витоками України, особливо з прийняттям християнства (988 р.). Цілеспрямована любов до бідних і слабких поширювалася разом із утвердженням нових вірувань і заснуванням церковних організацій. Релігія стала рушійною силою розвитку благодійності, яка визнається втіленням християнської етики та чеснот істинно віруючих. У середні віки та новітні часи церкви й особливо монастирі були центрами соціальної допомоги бідним і нужденним, виконуючи три основні функції: надання грошей і природних продуктів (милостині) нужденним, лікування та

освіта[5]. Така благодійність церкви, крім релігійних мотивів, обумовлювалася відповідними постановами. Церковний статут 996 р. покладав опікування хворими, інвалідами, жебраками й іншими соціально незахищеними категоріями населення на духівництво, визначивши десятину на утримання монастирів, храмів і лікарень та притулків при них.[51, с.27]

Водночас заснування благодійних закладів та опікування ними, право «подання» на будівництво церкви набуло поширення серед можновладців, заможних громадян. Розвитку доброчинності в середні віки також сприяло ктиторство, коли певна особа споруджувала або відновлювала церкву, відмовляючись від своїх прав на неї. В умовах відсутності української державності в литовсько-польську добу багато княжих родів, церковних діячів, місцевих урядовців протегували розвиткові української культури й освіти, опікувалися православною церквою, соціально незахищеними категоріями населення. Хрестоматійною стала згадка про роль князя Костянтина Острозького, митрополита Петра Могили в обороні православної церкви та розвитку української культури[75, с. 14].

З метою поживлення місіонерської роботи в Миколаєві та Херсоні були створені православні осередки, подібні до Одеського. Так 14 вересня 1891 р. у Миколаєві було засновано Хрестовоздвиженське православне церковне братство, яке було подібним за своєю структурою і цілями Одеському. Воно займалося просвітницькою діяльністю, служило справі утвердження православ'я та боролось проти сектантства. Його попечителем став єпархіальний вікарій, єпископ Новомиргородський Мемнон (Вишневський) [15, с. 41]. З ініціативи архієпископа Іустина (Охотіна) Рада Свято-Андріївського братства організувала особливе відділення в Миколаєві, де знаходилась значна кількість різних сект. 5 березня 1903 р. було відкрито Миколаївське відділення Одеського Свято-Андріївського братства на чолі з протоієреєм М. В. Автономовим [16, с. 75].

У жовтні 1909 р., за пропозицією архієпископа Димитрія (Ковальницького), Свято-Андріївське братство було трансформоване у загально-єпархіальне товариство просвітницького та християнсько-благодійного характеру. У Катеринославській єпархії православне братство Св. Володимира було відкрито при духовній семінарії у 1888 р. Його основним завданням була релігійно-просвітницька діяльність серед населення. Члени братства відкривали парафіяльні бібліотеки і народні читальні в селах єпархії, розповсюджували книги православно-просвітницького змісту. Окрім іншої, характерної для подібних інституцій роботи, братство здійснювало видання - «Катеринославських єпархіальних відомостей» – єдиного на той час релігійного часопису в єпархії, який виходив впродовж 1872-1917 рр. Основу редакційного колективу становили священники й викладачі духовної семінарії – особи, які не просто виконували службовий обов'язок, а й намагалися сприяти справі духовного зростання читачів. Часопис залишався одним із найцікавіших видань краю, метою якого було утвердження православ'я як домінуючої релігії, поширення інформації про діяльність церкви. У додатках публікувалися книги з історії церкви, матеріали про сектантство й розкол у єпархії, протоколи з'їздів духовенства, звіти про діяльність Палестинського товариства і Катеринославського єпархіального комітету щодо влаштування побуту біженців тощо [17, с.96].

У 1900 р. за дозволом Св. Синоду Братство побудувало власне приміщення для типографії [17, с. 104]. Із 1911 р. головою Братства став катеринославський єпископ Агапіт (Вишневський). На той час він був чи не єдиним етнічним миколаївським українцем з-поміж архієреїв, що очолювали єпископські кафедри в Україні.

Вихованець Київської духовної академії – Агапіт був однією з тих постатей, котрі не лише формували релігійну атмосферу міста, але й впливали на стан його національно-культурного та громадського життя. Одночасно він

був головою Кирило-Мефодіївського братства Комітету з керівництва Катеринославською міською публічною бібліотекою, головою єпархіального місіонерського комітету, керівником училищної ради і членом Православного Палестинського товариства. Як і більшість архієреїв після революції 1905-1907 рр., він очолював губернський відділ —Союзу російського народу», проте керував цим осередком досить формально. Одним із доказів цього було поблажливе ставлення катеринославського єпископа до питання українізації освіти на Катеринославщині, яка почалася з весни 1917 р. [19, с.425].

У 1893 р., з дозволу Катеринославського єпархіального керівництва, було засноване церковне православне братство при Свято-Преображенській церкві. Близько 20-ти років його очолював священник В. Матвеевський, якого потім замінив протоієрей І. Трухманов. Статут Юзівського братства проголошував, що його мета полягає:

- а) в служінні потребам місцевої церкви у Юзівці та її парафіянам;
- б) у розповсюдженні в Юзівці та її околицях духовного просвітництва, вкоріненні в народі любові та відданості православної вірі, царській династії та Вітчизні;
- в) у допомозі місцевим православним жителям для вирішення їхніх потреб;
- г) у сприянні справі викорінення пияцтва серед православних робітників і підвищення рівня їх моральності.

До того ж братство мало опікуватися особами, які прийняли православ'я, влаштовувати бібліотеки, народні читання тощо. Провідне місце в його діяльності належало виховній роботі серед населення Миколаєва. Одним із головних напрямів стало створення навчального закладу, який служив справі культурного та морального піднесення населення. Тому зусиллями членів братства з 1896 р. діяла церковнопарафіяльна однокласна школа, а згодом — братське училище [20, с.43]. Здійснені заходи, мали запобігти поширенню

всіляких сектантських віровчень серед місцевих жителів. Свято-Преображенське братство, яке проіснувало до 1919 р., було центром православ'я і, певною мірою, культурно-просвітницького життя та благодійності.

Проте дуже часто допомога нужденним надається без дослідження її ефективності, необхідності та не за призначенням. Деяким людям допомогли, і ця допомога деморалізувала інших. Бо дехто бачить у ньому джерело виживання без роботи. Таким чином жебрацтво поширилося і почало порушувати суспільні інтереси. У цьому контексті благодійні організації набували все більш стійких організаційних форм, у яких особисті принципи поєднувалися з громадськими та церковними прагненнями [33, с.65].

Таким чином, християнське вчення стало основою благодійності на українських землях в умовах традиційного суспільства. Слід зазначити, що благодійні вчинки здійснювалися і як масова реакція наслідування, моди, моральної спокути гріхів, самоствердження. До останньої чверті ХІХ ст. взаємовідносини влади й суспільства із соціальними групами, які потребували допомоги, регулювалися традиціями церковного життя, сільської громади, етикою певних соціальних груп. Відтак піклування про найбільш вразливі прошарки населення в Україні мало церковно-громадський характер та цілком залежало від ініціативи окремих осіб. Для релігії благодійність залишалася необхідною умовою морального здоров'я людини. Загалом же для суспільства благодійність була одним із засобів поліпшення матеріального стану та надання моральної підтримки незахищеному населенню країни.

Церковнопарафіяльні піклування були засновані указом Синоду 2 серпня 1864 року на основі «Положення про парафіяльні піклування при православних церквах», яке остаточно визначило участь парафіян у справах духовенства. За цим документом на території найменшої церковно-адміністративної одиниці – парафії – мали створюватися органи, метою яких була б турбота про збереження

та ремонт церковних будівель, влаштування будинку причту, винайдення засобів для утримання школи, лікарні, богадільні, інших благодійних закладів; надання бідним парафіянам необхідної допомоги та турбота про те, щоб парафіяльне духовенство користувалося усіма наданими йому засобами для існування. До складу парафіяльних піклувань входили священнослужитель, церковний староста, волосний старшина чи голова та обрана загальними зборами парафіяльна громадськість.

Благодійність кінця XIX – початку XX століття набула розмаху, який, за визнанням сучасників, перевершив усі сподівання, вона стала невід'ємним атрибутом суспільства, складовою частиною суспільної свідомості. Наприклад, у 1904-1905 рр. на благодійність цукровопромисловці витратили 0,8%, у 1905-1906 рр. – 0,4% по відношенню до свого прибутку. Із середини XIX ст. в підприємницькому середовищі почали складатися певні психологічні стереотипи й поведінка стосовно пожертвувань на суспільні потреби. Участь у добродійній діяльності підприємців набула престижної форми соціальної поведінки. На багатьох великих підприємствах уже з кінця XIX століття відрахування на навчальні та лікувальні заклади, різні соціальні потреби стали обов'язковими.

Благодійництво та меценатство всіляко заохочувалось державою. За надання допомоги офіційна влада встановлювала певні винагороди: чини, ордени, почесне громадянство, аж до надання спадкового дворянства. Для одних благодійність – це мода, данина часу, а для інших – спосіб життя. Релігійна освіта зміцнює бажання запобігти внутрішнім психічним розладам, жити і померти за совістю, є основним внутрішнім стимулом до благодійності. Тому основною мотивацією благодійності залишається внутрішня рефлексія людського буття, яка поступово приводить до усвідомлення особистістю відповідальності перед суспільством. Як правило, надання благодійної допомоги залежить від віросповідання, національності чи статусу одержувача і

визначається бажанням жертводавця. Благодійність поширилася серед підприємців і стала історичною традицією. Зростання самосвідомості буржуазії призвело до зміни корпоративної психології та усвідомлення нерозривності майбутнього народу. Піклування відігравали важливу господарсько-благодійну роль у житті парафії. У їх діяльності проявилися риси як церковного характеру (зосередження на справах духовенства, контроль із боку єпархіального начальства), так і загальнодемократичного (обрання членів, їх звітність, співпраця з іншими благодійними товариствами). Така подвійність була зумовлена усвідомленням державою того факту, що справжня допомога найменш захищеним верствам населення можлива лише за участі широких кіл громадськості, але єпархіальна влада не могла поступитися наданими їй колись правами розпоряджатися церковним майном. Та й сам уряд продовжував розглядати церкву як орган управління, що стояв над суспільством [39, с. 12].

Компромісний варіант, що обмежував самоуправління, повністю влаштував державу, частково перекладаючи турботи про церковнослужителів і мирян на церковнопарафіяльні піклування. Однак церковнопарафіяльні піклування не змогли всебічно забезпечити церковну благодійність. Ширші можливості були закладені у «Правилах про православні церковні братства». Їх діяльність не обмежувалася певною територією, 31 коло обов'язків збільшувалось: крім добродійної діяльності, передбачалося розповсюдження духовної освіти та протидія зазіханням на православну віру. У подальшій роботі піклування зосередили увагу переважно на будівництві та ремонті храмів, а братства – на релігійній освіті населення. На благодійність витрачалося не більше 6% коштів церковнопарафіяльних піклувань і братств.

Дослідники виділяють три хронологічні періоди у відносинах держави та церкви в питанні благодійної допомоги:

1) до 1864 року – секуляризувавши церковні землі та підірвавши економічну могутність духовенства, держава була змушена піклуватися про його матеріальний добробут, парафіяльні осередки філантропії були знищені;

2) 1864-1881 роки – заохочення священнослужителів до взаємодопомоги, залучення мирян до церковно-громадської благодійності;

3) 1881-1917 роки – ліквідація кастової замкненості духівництва бажаних результатів у філантропії не дала, тому акцент робиться на обов'язкове залучення в добровільні церковні товариства представників церкви [4, с. 73].

Тогочасна церква прагнула самостійно управляти своїми капіталами (включаючи нерухомість), але не могла обійтися без добровільної діяльності парафіян у справі соціальної допомоги і підтримки. Саме за рахунок їхніх вірувань складалися основні благодійницькі капітали і накопичення на потреби церкви. Збирання пожертвувань з парафіян здійснювалося на користь церкви і причету (церковні служителі й співаки), шкіл і благодійних установ.

Наприкінці XIX ст. спостерігається значне зростання кількості церковно-парафіяльних опікунств - від 14 747 до 19 100 за період 1894-1901 рр. Розширення мережі церковно-парафіяльних установ відбувається у цей період постійно, але фінансування їх було непропорційне і залежало від щедрості та можливості парафіян. Наприклад, 1901 р. Миколаївській єпархії на благодійні установи було офіровано парафіянами 44 662 крб.

Парафіяльна благодійність діяла переважно в таких формах: матеріальна допомога, медична допомога, допомога на освітню діяльність. Матеріальна допомога включала допомогу натурою: роздачу одягу, їжі, а також пожертви на освіту, ремонт робітничого будинку, оплату житла, забезпечення дешевими обідами. Медична допомога передбачала оплату послуг лікаря та безкоштовну доставку ліків пацієнтам. Доволі значне місце в народній освіті належало церковно-парафіяльним школам, які частково фінансувалися з парафіяльних доходів, але більша частина коштів надходила від Синоду. Релігійними

організаціями області проводилась значна робота в іманентно притаманній церковній царині – на ниві доброчинності та милосердя. Простягаючи руку милосердної, благодійної допомоги старим, хворим, сиротам, інвалідам та малозабезпеченим, релігійні організації дарують їм радість, вселяють надію на краще. У цьому напрямку вони активно співпрацюють з центрами соціального захисту, обласними та районними управліннями охорони здоров'я, лікарнями, сирітськими будинками, будинками громадян похилого віку тощо.

Благодійна робота проводиться як за рахунок отримуваної від одновірців із закордону гуманітарної допомоги, так і за рахунок добровільних пожертв віруючих, спонсорських надходжень. У 2000 році релігійними організаціями області надано благодійної допомоги на суму близько 700 тисяч гривень. У першому півріччі 2001 року ця сума склала більше 325 тисяч гривень. Досить активною є робота релігійних громад у місцях позбавлення волі [8, с.98].

Подальший розвиток діяльності Імператорського людинолюбного товариства на даному етапі відзначено двома значними подіями- отриманням права на присвоєння державного чину працівникам суспільних установ і остаточне оформлення структури інститутів опіки. У 1897 р. товариству було надано спеціальним указом право встановлювати посади як безоплатні, так і «класні», тобто платні з наданням особам, що обіймають ці посади, «прав дійсної державної служби». Службовець установ суспільної опіки міг досягти п'ятого класу, що відповідало цивільному чину колезького радника, а військовому - полковника. Були встановлені нагрудні знаки трьох ступенів - «для діячів і жертводавців» [8, с.104].

Товариство мало заклади для надання як постійної, так і тимчасової допомоги. Станом на кінець 1908 р., до складу постійних закладів входило 66 навчально-виховних закладів, 76 богоділень, 36 закладів безкоштовних і дешевих квартир. У них під опікою було 9896 осіб, а витрати на їх утримання становили 1,165 млн. крб. Заклади тимчасової допомоги включали 33 медичні

установи, 31 благодійне товариство, 3 нічліжних притулки, 11 їдалень, 7 установ трудової допомоги. Ними надано допомог 156 907 особам, на що було витрачено 0,649 млн. крб [17, с.18].

У 1881 р. відкривається «Опікунство для сліпих», яке згодом приєднується разом зі своїми закладами до установ імператриці Марії. Опікунство мало свої відділення на 29 територіях і в 7 комітетах. Головне його призначення - надання допомоги сліпим, підготовка їх до трудового життя, розвиток мережі установ для надання медичної допомоги. Структура опікунства включала в себе училища для сліпих, заклади для навчання дорослих, притулки для малолітніх сліпих, гуртожитки для сліпих робітників і робітниць, сховища для старезних (не здатних до праці). До закладів опікунства приймалися «сліпці незалежно від національності та віросповідання». Опікунство вже протягом першого десятиріччя свого існування зібрало на свої потреби 1,265 млн. крб [17, с.31].

У 1898 р. утворюється Опікунство імператриці Марії Федорівни для глухонімих. Його мета - відкриття для глухонімих майстерень, будинків працелюбності, дешевих квартир; опікування старезними і каліками; відкриття для малолітніх шкіл, майстерень, сховищ; а також підготовка вчителів для шкіл, де навчалися глухонімі. З 1897 р. по 1907 р. кількість шкіл для глухонімих збільшилася з 19 до 60. У них навчалось 2777 осіб, але реальна потреба була 150 тис. місць, з них 40 тис. місць - для дітей шкільного віку. Річний бюджет на потреби даного відомства становив 150-190 тис. крб., з них понад 37 тис. крб. асигнувалося з Державного казначейства [27 с.104].

Розширюються повноваження Олексіївського головного комітету, особливо після російсько-японської війни і в період Першої світової війни. Велика увага приділяється дітям, чиї батьки загинули під час російсько-японської війни. З державного бюджету дитині віком 6-10 років призначалася допомога на виховання у розмірі до 50 крб., а після 10 років - до 150 крб. на рік.

Під час Першої світової війни (1914-1917 рр.) у складі установ імператриці Марії Федорівни з'являються шпиталі для поранених вояків. Восени 1917 р. діяли 1-й та 2-й евакуаційні шпиталі, шпиталь при Миколаївському та Київському удовичому будинку, при Маріїнській лікарні, при комерційному училищі, школи.

На середину 1860 року чотири недільні школи діяли в м. Миколаєві. Процес створення недільних шкіл захопив також Поділля та Волинь. На грудень 1859 року лише в Могилеві Подільської губернії діяли чотири недільні школи. На середину 1862 року в Подільській губернії було створено п'ять недільних шкіл. На цей же час п'ять недільних шкіл давали початкову освіту жителям Волинської губернії. При цьому все більш актуальними ставали вимоги здійснювати навчання в недільних школах українською мовою, а у низці випадків це прагнення української інтелігенції вдалося втілити в життя. Різне збільшення кількості недільних шкіл (частина з викладанням українською мовою), що діяли на благодійній основі викликав занепокоєння в колах російських можновладців. Зокрема, у доповідній записці імператорові Третьє відділення власної його імператорської величності канцелярії наголошувалося на недоцільності того, щоб частина населення була вдячна за свої знання не державі, а приватній або становій доброчинності [54, с. 12].

Інтенсивність будівництва церковнопарафіяльних шкіл за гроші благодійників на початку ХХ століття дещо знизилась. Проте вони й надалі продовжували перебувати в полі їх уваги. Так, протягом 1911-1912 навчального року, наприклад, в Миколаївській губернії було засновано декілька церковнопарафіяльних шкіл. У Кременчуцькому повіті при Миколаївській церкві за рахунок священика І. Козьмиського збудовано приміщення для школи вартістю 1800 крб., у посаді Крюкові священик М. Коропов відкрив школу, на будівництво якої витратив 7 тис. крб. (гроші зібрані за підпискою, а найбільші пожертвування надійшли від селян с. Белоградова та Комарова – по 1 тис. крб.),

у с. Позикове була збудована школа вартістю 30 тис. крб. коштами графині М.В. Капніст, поміщика О.К. Панаіотова. Три тисячі карбованців та десятину землі пожертвували для школи місцеві селяни [54, с. 18].

У результаті, в Україні сформувалася гнучка та диференційована національна система соціального забезпечення, яка постійно вдосконалюється. Наприкінці ХІХ ст вона включала 14 854 благодійних організацій (об'єднань і установ). Загалом їх можна поділити на дві групи: перша – установи міністерств і відомств, метою яких була виключно благодійна діяльність, і друга група – відомства без спеціальної благодійної діяльності [36].

Отже, благодійна церковна діяльність на Миколаївщині у ХІХ – початку ХХ ст. стала рушійною силою розвитку доброчинності, яка визнається нормою християнської моралі й утіленням чеснот справжніх її прихильників. А благодійність у Миколаєві стала складовою частиною повсякденного життя забезпеченого прошарку населення. З метою допомоги незахищеним верствам населення миколаївська еліта створювала благодійні організації, або товариства.

2.2. Діяльність благодійних товариств в Миколаєві у ХІХ – початку ХХ ст. як основи соціального захисту населення.

Наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. благодійність у місті Миколаєві почала бути складовою життєдіяльності багатого прошарку населення. З метою допомоги бідним верствам населення миколаївські багатії створювали благодійні компанії, та товариства.

До товариств миколаївського регіону та міста, які робили надавання допомоги ти хто в цьому нуждався без різниці між суспільним станом та віросповіданням, належали «Благодійне товариство», «Товариство по влаштуванню нічліжних будинків», «Товариство трудової допомоги».

Благодійна діяльність в освітньому напрямку робило та представляло «Товариство допомоги незаможним індивідам, котрі можуть прагнути до освіти». В головне положення даного виду діяльності «Товариства взаємодопомоги прикажчиків-християн», «Товариства допомоги бідним євреям м. Миколаєва» та «Товариства богадільні для бідних євреїв» були висвітлені певні критерії та принципи віросповідання.

Ще в 1845 р. жінкою адмірала М. П. Лазарева Катериною Тимофіївною Лазаревою було побудовано та відкрито «Жіноче благодійне товариство». Благодійність його діяльності відповідало та було і становилось у пригоді бідним жінкам у вигляді виплат на постійній основі чи тимчасових виплат на виховання бідних дітей жіночої статі [40].

2 січня 1873 р. «Жіноче благодійне товариство» зробилось на «Миколаївське благодійне товариство». Його роль у благодійності стала набагато ширшим. Воно мало було відтворювати допомогу біднякам, престарілим та безпритульним сиротам всіх рівнів та станів; забезпечувати одягом та їжею та притулком тим, хто не має можливості купувати їх власною працею; позбавлялися жебрацтва; проводили піклування та про виховання сиріт та дітей не забували; давали людям похилого віку та дуже тяжко хворим у богадільні [7, с.10]. Для впровадженні цього плану у реальність цих намірів організація утримувало притулок. При ньому знаходились церква та храм, школа і богадільня з маленьким лазаретом. Також були побудовані столярні, слюсарні майстерні для юнаків та швейна для дівчат. Перші дві не покривали витрат на їх утримання, але дозволяли багатьом юнакам у подальшому влаштуватися робітниками на заводи, а виконані дівчатами замовлення на пошиття жіночого одягу в 1903 р. дали товариству 443 руб. 35 коп. прибутку. Крім занять у школі і майстернях, деякі мешканці притулку навчались під керівництвом Карла Антоновича Біянки музики на різних духових інструментах, а хор хлопчиків не тільки розважав «принятих осіб», а й співав

улітку на бульварі під час гулянь, поповнюючи кошти «Благодійного товариства» [19, с.78].

Вони повинні були вираховані з відсотків від його капіталу, виносів його членів, субсидій від населеного пункту та Міської управи, прибутків від нерухомості товариства, пенсій на престарілих, регулярних та випадкових пожертвувань. За власні свої кошти ця організація брало на навчання двадцять дівчаток з малозабезпечених родин в Марийській жіночій гімназії і прогімназії. Близько 400 рублів на рік було витрачено на ліки та лікування для тих, хто був за межею бідності, та робилось і віддавалась їм фінансові їм допомога. Так, у 1903 р. Двісті вісімнадцять чоловік отримали 1134 рублів 54 копійки, з котрих по книжках, що показували та декларували бідний стан індивідів, було видано 890 рублів 57 копійок; на пересування знедолених та їх родин залізницею в інші населені пункти — 29 рублів 72 копійки, на оплату лікарняного збору — 2 рублі та на те щоб поховати померлих — 49 рублів 40 копійок [19, с.67].

З 1875 р. у Миколаєві стала збільшуватись кількість людей, які стікались сюди з різних міст у пошуках роботи. Поміж них траплялися особи найбільш збіднілого прошарку, які не мали навіть де переночувати. Занепокоївшись таким станом речей, військовий губернатор Миколаєва М. А. Аркас 17 січня 1875 р. запропонував поліцмейстеру, капітанові 1 рангу Стройнікову, відшукати кошти на відкриття в місті нічліжного будинку. В тому ж році він був відкритий, а його утримання покладалось на «Товариство нічліжних будинків». Таким чином, є певні критерії та моменти щоб констатувати, про те миколаївське «Товариство нічліжних будинків» було побудоване деякими індивідами ще в 1875 р. та розпочинало свою діяльність протягом десяти років без статуту. Він був оприлюднений тільки 30 грудня 1885 р. Головна мета Товариства полягала в тому, щоб надати малозабезпеченим людям можливість за невелику платню дістати ночівлю, чай і скромну їжу. Товариство очолювало правління, до складу якого входили голова, заступник, скарбничий і секретар. Першим головою, який

керував Товариством 15 років, був генерал-лейтенант А. П. Перелешин. У подальшому цю функцію виконували М. І. Колесніков, А. М. Леонт'єв, Е. І. Францев та інші [35, с.34]. У 1893 р. в місті нараховувалось 3 нічліжних будинки. Потрібність їх відкриття та підтримки доводилась в одному з номерів «Южанина». Ось як про це було сказано: «Якщо не думати про врожайний 1893 рік, в нічліжних домівках знаходилося стотридцять або сто сорок індивідів. Проте навіть при зростанні врожайності в десять разів, оці самі люди все одно будуть існувати». До нього також відносили переселенців, котрі цілими родинами переходили з одного населеного пункту в інший населений пункт, бідняки-селяни, які були привезені до міст у дрібних справах, та індивіди, котрі могли зачепити в лихо. Кількість людей, які хотіли переночувати кожного дня перевищувала кількість місць, які могли дозволити собі вмістити нічліжки. Як відмічала місцева преса, «...були індивіди, котрі могли жити там по сім років поспіль. Нічліжний будинок був їх батьком, матір'ю та сім'єю». Щоб дістатися там на місце на нічліг, треба було сходити до лазні, заплатити 3 – 4 копійки, одержати певний квиток та пройти через турнікет. Той, хто проходив на нічліг, був впевнений, що його нагодують, бо при нічліжних будинках були засновані також і дешеві їдальні, де борщ без м'яса, каша та хліб загальною вартістю 6 копійок. Борщ з м'ясом — 5 копійок, каша гречана або пшоняна з салом – 3 копійки, чай – 4 копійки [55, с.13].

За всю свою двадцятип'ятирічну діяльність Товариство дало нічліг 1 563 794 особам. З них безкоштовно — 146 039 відвідувачам. Нагодувало в дешевих їдальнях 1 280 259 осіб, з них безкоштовно — 182 351, і взагалі надало допомогу 3 239 074 нужденним [55, с.16]. «Товариство трудової допомоги» виникло з ініціативи миколаївського градоначальника контр-адмірала К. М. Тікоцького і почало діяти з моменту затвердження статуту 21 червня 1901 р. Очолював Товариство Іван Єгорович Кортаці, а товаришем голови був Карл Олександрович Ессен. До його складу входили також представник міської Думи

старший радник Дмитро Михайлович Плетньов, купець Василь Михайлович Петриковський, міщанин Митрофан Микитович Сидоров, священник Карпо Стефанович Маліцький, секретар Микола Павлович Леонтович та інші. Мета Товариства – прийти на допомогу бідним людям і надати можливість вибратися на шлях чесної праці. Його завдання формулювалось у статуті так: викорінення в місті злиденності й жебрацтва; пошук роботи нужденним; залучення до праці осіб, які відвикли від цього; виправлення малолітніх жебраків [53, с.2]. Для досягнення своєї мети та завдань Товариство мало право відкривати будинки праці різних типів, трудові пункти з майстернями або роздачею робіт і замовлень, дитячі притулки праці, навчальні майстерні, ремісничі класи з початковими курсами [19, с.392]. Міська управа поступилася Товариству ділянкою землі, де і був влаштований притулок. У 1901 р. в ньому знаходилось 23 хлопчики віком від 7 до 17 років. Дітей навчали Закону Божому, грамоті, правилам рахування, кресленню, малюванню. Також їх привчали до сільгоспробіт, землеробства, садівництва, городництва. Працівники притулку прагнули наставити дітей на правильний життєвий шлях, виховати у них відповідальність. З цією метою їх відсилали в місто з різними дорученнями, в тому числі й грошовими. Коли ж гуманні методи не спрацьовували, порушників залишали в окремих приміщеннях без обіду на 1—2 години, і це давало певні результати.

Отож, «Товариство трудової допомоги» рятувало «дітей вулиці» від повного морального розтління. З метою надання дітям бідних жителів можливості отримати освіту було створено «Товариство допомоги нужденним особам, які прагнуть до освіти», статут якого був затверджений 7 листопада 1874 р. Кошти Товариства склалися з одноразових внесків членів Товариства, різного роду пожертвувань, вистав та концертів [87, с. 16]. Товариство надавало допомогу учням середніх навчальних закладів, які мали домашню освіту і могли бути прийнятими до вузів. Вступникам видавалися гроші на дорожні витрати до

місця знаходження закладу, за прослухані лекції та у вигляді тимчасових стипендій [54, с. 15].

Звертаючись до п'ятирічного звіту «Товариства прикажчиків-християн», можна побачити, що з 1895-го до 1899 р. кількість його членів збільшилась лише на 38 чоловік [38, с. 3]. Це пояснювалось його замкненістю. Якби Товариство допустило до своїх рядів і євреїв, то нараховувало б значно більшу кількість людей. Мабуть, воно не враховувало думки, що «кожне товариство взагалі, а те, що має за мету взаємодопомогу, особливо, тільки тоді й може приносити істотну допомогу, коли складається із можливо більшого числа членів, і чим більше членів, тим більшими коштами буде володіти товариство, а отже і допомогу зможе надати нужденним у більшому обсязі». Так чи інакше, але Товариство сприяло соціальному захисту прикажчиків-християн м. Миколаєва. Так, у 1898 р. членам Товариства було видано позик у розмірі 1405 рублів, а протягом 1900 р. — у сумі 1850 рублів [38, с.6].

Говорячи про миколаївські благодійні товариства, слід зауважити, що в місті наприкінці XIX — на початку XX ст. проживала значна кількість громадян іудейського віросповідання. Вони займались торгівлею, освітньою діяльністю, служили прикажчиками, працювали в порту. За відомостями міської поліції в 1881 р. в московській частині м. Миколаєва проживало близько 1000 громадян єврейського походження [47, с.53].

З метою поліпшення матеріального і морального становища бідних людей іудейського віросповідання і створювались єврейські благодійні товариства. З березня 1900 р. почало діяти «Товариство допомоги бідним євреям м. Миколаєва». Для реалізації своїх планів і досягнення мети Товариство мало право відкривати громадські їдальні, дешеві квартири, нічліжні будинки, притулки, будинки праці, лікарні [32, с.13]. Товариство складалось з почесних членів, дійсних та членів-змагальників. Товариство намагалось забезпечити бідних людей іудейського віросповідання предметами першої необхідності,

допомогти в пошуках роботи та збуту дрібних виробів; надати медичну допомогу, а саме: влаштувати в лікарні за рахунок Товариства, а у разі необхідності – поховати небіжчика; розмістити старих і немічних у богадільні, а неповнолітніх — у притулки, ремісничі та навчальні заклади. Ще Товариство розповсюджувало книжки і за допомогою грошових виплат дозволяло малозабезпеченим повернутися додому. У 1903 р. благодійна діяльність «Товариства допомоги бідним євреям м. Миколаєва» виявилась у тому, що дівчата мали можливість отримати початкову та професійну освіту (136 – в школі Л. Баскіної і 206 — в училищі Ф. С. Вулих); 104 ремісники та прикажчики навчалися грамоті на вечірніх курсах; 36 безпритульних дівчаток-сиріт перебували на повному утриманні в тимчасовому притулку. При училищі Ф. С. Вулих існувала суботня жіноча школа, в якій навчалось 94 учениці від 14 до 25 років. Крім того, видавались гроші на різні потреби: на проїзд 47 особам — від 50 копійок до 20 рублів; на ліки по хворобі 49 особам — від 50 копійок до 6 рублів; на внесення плати за навчання 8 особам — від 3 до 40 рублів; на трудову допомогу нужденним сім'ям — від 3 до 45 рублів [20, с.4].

Термін «соціальний захист населення» стали застосовувати у зарубіжній економічній та юридичній літературі у вже другій половині ХХ ст. у зв'язку із необхідністю забезпечення соціальних прав людини, що гарантують їй соціально-нормальний рівень життя та соціальну захищеність. Такий підхід сприяв формуванню понять «соціальна держава», «держава суспільного добробуту» і відповідних категорій: соціальні потреби, соціальні гарантії, соціальна функція держави, соціальні послуги, соціальна політика, соціальний захист тощо [3].

В Україні термін «соціальний захист» набув застосування із початком ринкових реформ для характеристики комплексу організаційно-правових та економічних заходів держави щодо підтримки певного рівня матеріальної

забезпеченості громадян у складних умовах перехідного періоду і стосувався переважно малозабезпечених (так званих незахищених) верств населення.

Створення благодійних товариств, які б стали основою соціального забезпечення у Миколаєві проходило на 2-5 років пізніше, ніж в Одесі або у сусідньому Херсоні. Це можна пояснити консерватизмом місцевих військових губернаторів, які не бажали обтяжувати себе складною процедурою дозволу через відповідний департамент Міністерства внутрішніх справ. Можливість створити свої власні благодійні організації у миколаївських євреїв з'явилася лише у кінці XIX століття з появою Миколаївського градоначальства [70, с. 117]

В ході роботи товариств позначилися яскраві лідери, які стали знаковими фігурами жіночого філантропічного руху першої половини XIX ст.: Е. К. Воронцова і Р. С. Едлінг в Одесі, Е. Т. Лазарева у Миколаєві, Є. М. Авінова в Севастополі. Досвід діяльності Одеського жіночого товариства Є. К. Воронцова розповсюдила у Кавказькому намісництві (Ставрополь, Тіфліс, Єревань, Баку, Шемаха) [4]. Жодне з цих товариств не було суто жіночим. Часто чоловіки обов'язково беруть участь у цьому, виконуючи функції скарбників і секретарів. Деякі посади в громадських благодійних організаціях, наприклад лікарів, також займають чоловіки. Однак саме в рамках цієї соціальної діяльності жінки дедалі активніше, ніж будь-коли, виступають на передовій у боротьбі з такими соціальними вадами, як бідність, голод, епідемії та дитяча безпритульність. Благодійні заклади, засновані з ініціативи жіночих організацій, відкривалися переважно у великих містах південної частини імперії, створюючи нові можливості для професійного та професійного навчання жінок. Окремим напрямом благодійної діяльності було піклування про старих і немічних. Цей сегмент у Бессарабській губернії також було представлено кількома закладами, які, як правило, поєднували в своїй діяльності опіку й нагляд за старими та медичну допомогу їм. Миколаївський притулок для бідних старих людей (1866 р.) у Кишиневі брав на утримання старих або покалічених місцевих жителів

православного віросповідання на безоплатній основі (або за 50 коп. в рік). Заклад було розраховано на 145 осіб. У 1901 р. в закладі знаходилося 192 особи (74 чоловіки та 118 жінок) [1].

На виконання Постанови Миколаївського губвиконкому від 31.01.1920 року створено Миколаївський губернський відділ соціального забезпечення. Губернський відділ займався питаннями соціального забезпечення населення губернії, у тому числі організацією роботи підприємств, що використовують працю інвалідів; здійснював керівництво та контроль за діяльністю районних відділів соціального забезпечення та сільських товариств взаємодопомоги.

У грудні 1924 року відділ соцзабезпечення був реорганізований в окружну інспектуру соціального забезпечення з назвою «Миколаївська окружна інспектура соціального забезпечення, м. Миколаїв Одеської губернії», а з червня 1925 року – «Миколаївська окружна інспектура соціального забезпечення Миколаївського округу». В серпні 1928 року Миколаївський окружний відділ соціального забезпечення знаходився за адресою: вул. Рози Люксембург, 52. Свою діяльність інспектура припинила в грудні 1930 року в зв'язку з ліквідацією Миколаївського округу [21].

Нова економічна політика відкривала можливість використання робочої сили приватним капіталам. Тому з'явилася перспектива залучення приватників до справи соціального забезпечення, а відтак почалося запровадження соціального страхування. Проте невдовзі воно відійшло до сфери управління Наркомату праці, а Наркомсоцзабез тепер відав лише питаннями взаємодопомоги та державного забезпечення. На цьому ґрунті навіть почалися розмови взагалі про ліквідацію наркомату, але вони не знайшли необхідного для прийняття рішення відгуку в урядових інстанціях. Врешті після усіх обговорень під опікою Наркомату соціального забезпечення залишилися армія інвалідів війни та дитинства. Тепер народний комісаріат працював у трьох пов'язаних між собою напрямках [17, 155]:

- 1) організація міської та сільської взаємодопомоги,
- 2) сприяння інвалідній кооперації,
- 3) державне забезпечення.

Політика наркомату полягала у прагненні створити кращі матеріальні умови для інвалідів за найменшої витрати державних коштів. При цьому запроваджувався класовий підхід до загальної проблеми. Він полягав у тому, що інвалідам громадянської війни віддавалася перевага над тими, хто отримав каліцтво на Першій світовій («імперіалістичній») війні. На початку 1926 року на постійному забезпеченні наркомату перебували: інваліди громадянської та світової воїн та сім'ї загиблих військовослужбовців, особи, які «мають заслуги перед революцією та Республікою», викладачі вищої школи та наукові працівники, дефективні члени родин військовослужбовців. До другого основного виду соціального забезпечення відносилось надання місць у будинках-притулках інвалідів з правом отримання пенсії, місць в гуртожитках для учнів, для сліпих, а також направлення до Інституту відновлення працездатності інвалідів імені 5-ї річниці Червоної Армії в Харкові та до туберкульозного санаторію в Ялті, на навчання у Всеукраїнських політехнічних курсах та в технікумі інвалідів в Києві [17, 155].

1937 року був організований Миколаївський обласний відділ соціального забезпечення. Вживалися адміністративні заходи, спрямовані на ліквідацію плінності кадрів на виробництві та зміцнення трудової дисципліни. У цей час обласний відділ соціального забезпечення займався пенсійними питаннями, працевлаштуванням інвалідів, у тому числі Великої Вітчизняної війни, побутом інвалідів, питаннями протезування, будинком інвалідів, а також здійснював керівництво міськими та районними відділами соціального забезпечення. Матеріальний стан обласного та районних відділів соціального забезпечення був дуже складний. Так, обласний відділ був розташований у трьох кімнатах, дві з яких були напівтемні. Транспортних засобів обласний відділ не мав [48].

6 червня 1947 року Міністерство соціального забезпечення УРСР підготувало наказ № 81 «Об организации при областных, городских и районных отделах социального обеспечения библиотек законодательных и директивных материалов» з метою забезпечення місцевих органів соціального забезпечення літературою в галузі діючого законодавства по соціальному забезпеченню та соціальному страхуванню, директивними матеріалами.

9 квітня 1948 року. Рада Міністрів УРСР затвердила Положення про Міністерство і місцеві органи соціального забезпечення. На міністерство покладалися [48]:

- загальне керівництво системою соціального забезпечення;
- підготовка відповідних законів і постанов;

питання пенсійного забезпечення робітників, службовців, військовослужбовців строкової служби, а також членів їх сімей;

- трудове влаштування та матеріально-технічне обслуговування інвалідів; організація в колгоспах громадської взаємодопомоги та матеріально-побутової допомоги колгоспникам; керівництво інтернатами для інвалідів Вітчизняної війни, будинками інвалідів та подібними закладами; керівництво лікарсько-трудовою експертизою працездатності робітників і службовців. Під загальним керівництвом Міністерства працювали Українське товариство глухонімих та Українське товариство сліпих.

Згідно з Указом Президії Верховної Ради УРСР від 30 грудня 1962 року про укрупнення сільських районів області та створення нових відділів Миколаївський обласний відділ соціального забезпечення реорганізовано. В результаті були створені 2 відділи: обласний промисловий відділ соціального забезпечення та обласний сільський відділ соціального забезпечення. Надалі, відповідно до Указу Президії Верховної Ради УРСР від 5 січня 1965 року промисловий та сільський відділи соціального забезпечення були знову об'єднані в єдиний обласний відділ соціального забезпечення [17, с.101].

Отже, проблема розвитку регіональної благодійності XIX – початку XX ст. в Миколаєві досі залишається дискусійною. У наукових колах відсутня єдина або широко визнана думка цієї наукової і суспільної проблеми. Сучасні визначення благодійності переважно ґрунтуються на емпіричному матеріалі діяльності благодійних організацій, приватних осіб та на висновках наукових досліджень у галузі суспільних наук, які переважно порушували питання благодійності у межах своєї провідної проблематики. Тому досвід діяльності благодійних товариств, а згодом організацій даного періоду часу може стати джерелом вивчення для новітніх організацій подібного виду.

Висновки до другого розділу

Аналіз розвитку регіональної благодійності в ХІХ- початку ХХ ст. в Миколаєві показав, що благодійна церковна діяльність в цей період стала рушійною силою розвитку доброчинності, яка визнається нормою християнської моралі й утіленням чеснот справжніх її прихильників.

Важливим є те, що феномен благодійної діяльності завжди відбивав як рівень суспільно-економічного розвитку країни, так і стан емоційності, духовності, моральної зрілості населення. Благодійність як релігіно-церковна діяльність зазнала безліч змін та пройшла довгий шлях інституційного оформлення і розгалуження семантичного поля.

Саме період ХІХ - ХХ ст. благодійність у Миколаєві стала складовою частиною повсякденного життя забезпеченого прошарку населення. З метою допомоги незахищеним верствам населення миколаївська еліта створювала благодійні організації, або товариства, які дозволили змінити життя тисяч жителів міста Миколаєва на краще, сприяли їх суспільному захисту. Так, в 1962 році було створено 2 відділи соціального забезпечення населення м. Миколаєва на основі реорганізації Миколаївського обласного відділу соціального забезпечення: обласний промисловий відділ соціального забезпечення та обласний сільський відділ соціального забезпечення. Надалі, відповідно до Указу Президії Верховної Ради УРСР від 5 січня 1965 року промисловий та сільський відділи соціального забезпечення були знову об'єднані в єдиний обласний відділ соціального забезпечення.

РОЗДІЛ 3.

СУЧАСНИЙ СТАН БЛАГОДІЙНОСТІ ТА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ М. МИКОЛАЄВА

3.1. Благодійність та соціальний захист населення в м. Миколаєві: проблеми, перспективи.

Благодійна діяльність є найважливішою структурною складовою громадянського суспільства та справді важливою частиною суспільного життя кожної країни, тому благодійні організації потребують та приділяють увагу чіткому правовому управлінню та потужній підтримці країни.

Перш за все, треба зрозуміти, що таке українська благодійність і коли вона стала можливою після розпаду Радянського Союзу. Необхідно підкреслити, що явище благодійності в СРСР не існувало через ідеологічні засади Комуністичної партії. Офіційно радянське суспільство вважалось позбавленим бідності, а отже, без основи для благодійності [13].

Після отримання Україною незалежності, лише в 1997 році виходить перший законодавчий акт, який регламентував благодійну діяльність – Закон України «Про благодійництво та благодійні організації». Проте з 2012 року він втратив свою чинність і актуальним тепер є Закон від 2012 року – «Про благодійну діяльність та благодійні організації». Цей Закон вичерпно регламентує діяльність благодійництва: визначає загальні засади благодійної діяльності в Україні, забезпечує правове регулювання відносин у суспільстві, спрямованих на розвиток благодійної діяльності, утвердження гуманізму і милосердя, забезпечує сприятливі умови для утворення і діяльності благодійних організацій [28].

Сучасне відродження благодійності є відповідною реакцією суспільства на соціально-економічну ситуацію, показниками якої є не тільки фінансовий

рівень населення та перебування його у скрутному становищі, а й ослаблення потенціалу держави. Благодійна діяльність як на державному, так і на регіональному рівні перебуває у стані відродження та становлення. Меценатство як особлива форма благодійності потребує вдосконалення законодавчої бази та популяризації серед громадян шляхом інформаційних заходів [48].

Вихід із сьогоденної кризи вбачається у розробці моделей благодійної діяльності, вдосконаленні правого регулювання, що буде максимально відповідати специфіці і традиціям української культури та історії, сучасним рівням розвитку освіти та науки.

Щорічно упродовж останніх десяти років провідною міжнародною благодійною організацією Charities Aid Foundation, публікується Всесвітній рейтинг благодійності (World Giving Index), як один з основних орієнтирів досягнень та прорахунків держав у цій сфері, що дозволяє забезпечити об'єктивну оцінку досягнутих ними цілей та втрачених можливостей, а отже – визначити пріоритети цього важливого для становлення і розвитку громадянського суспільства напрямку.

Вказаний рейтинг, серед іншого, демонструє наявність окремих досягнень України у цьому контексті. Так, за даними дослідження 2019 року держава посідала 101 місце у рейтингу, проте вже за результатами 2020 року відбувся стрибок України до двадцятки країн з найкращими показниками.

У місті Миколаєві станом на 01.07.2013 зареєстровано 29 Органів самоорганізації населення (далі – ОСН), з них 7 мікрорайонних, 1 вуличний, 2 квартальних, 19 будинкових. З 2007 року в місті реалізується Програма розвитку відповідних органів на відповідний період, в якій закладена підтримка діяльності комітетів у сферах благоустрою та охорони навколишнього природного середовища, соціально-культурної роботи серед населення, громадської безпеки, контролю за якістю житлово-комунальних послуг, що

надаються громадянам, які проживають у житлових будинках на території діяльності ОСНУ, та за якістю проведених у зазначених житлових будинках ремонтних робіт [96, с. 46].

Головним розпорядником коштів Програми визначено департамент ЖКГ Миколаївської міської ради, оскільки основні завдання, що вирішують ОСНи міста – це питання сфери ЖКГ та благоустрою.

У 2009 році, вперше в історії Миколаєва, на реалізацію Програми розвитку ОСНів з міського бюджету було виділено та витрачено 300 тис. грн.

На виконання завдань Програми в місті щорічно проводиться конкурс проектів для ОСНів «Шанс для реалізації ідей». Зокрема, в 2014 році пріоритетами конкурсу визначено:

- впровадження енергозберігаючих технологій;
- вирішення питань благоустрою територій діяльності ОСН (у тому числі озеленення);
- ремонт основних конструктивних елементів будівель та інженерних комунікацій.

У листопаді 2006 року в місті Миколаєві шляхом об'єднання управлінь праці і соціального захисту населення районів міста були створені міські департаменти праці та соціального захисту населення і міський територіальний центр соціального обслуговування незахищених верств населення. Співробітники департаменту вирішують питання соціального захисту населення – від призначення субсидій і компенсацій до здійснення догляду за самотніми громадянами похилого віку та інші.

Протягом 2017-2021 років з міського бюджету була надана фінансова підтримка міській раді ветеранів, міській спілці воїнів-інтернаціоналістів, районним громадським організаціям інвалідів на загальну суму 1,8 млн грн [96, с.47].

На соціальне обслуговування (надання соціальних послуг) в територіальному центрі мають право:

- громадяни похилого віку, інваліди, хворі (з числа осіб працездатного віку на період до встановлення їм групи інвалідності, але не більш як чотири місяці), які не здатні до самообслуговування і потребують постійної сторонньої допомоги, визнані такими в порядку, затвердженому МОЗ;

- громадяни, які перебувають у складній життєвій ситуації у зв'язку з безробіттям і зареєстровані в державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу, стихійним лихом, катастрофою (і мають на своєму утриманні неповнолітніх дітей, дітей-інвалідів, осіб похилого віку, інвалідів), якщо середньомісячний сукупний дохід їх сімей нижчий, ніж прожитковий мінімум для сім'ї;

- похилого віку, інвалідам, дітям-інвалідам, хворим (з числа осіб працездатного віку на період до встановлення їм групи інвалідності, але не більш як чотири місяці), які не здатні до самообслуговування і потребують постійної сторонньої допомоги, визнані такими в порядку, затвердженому МОЗ;

- які перебувають у складній життєвій ситуації у зв'язку з безробіттям і зареєстровані в державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу, стихійним лихом, катастрофою (і мають на своєму утриманні неповнолітніх дітей, дітей-інвалідів, осіб похилого віку, інвалідів), якщо середньомісячний сукупний дохід їх сімей нижчий ніж прожитковий мінімум для сім'ї, здійснення заходів по виконанню міських соціальних програм.

Територіальний центр здійснює свою діяльність на принципах адресності та індивідуального підходу, доступності та відкритості, добровільного вибору отримання чи відмови від надання соціальних послуг, гуманності, комплексності, максимальної ефективності використання бюджетних та позабюджетних коштів, законності, соціальної справедливості, забезпечення конфіденційності, дотримання стандартів якості, відповідальності за

дотримання етичних і правових норм. Основними завданнями міського територіального центру є забезпечення якісного соціального обслуговування (надання соціальних послуг) на безоплатній та платній основі громадянам [96, с. 48]. Центр тісно співпрацює з бюджетними установами та громадськими організаціями міста, у тому числі з громадськими організаціями інвалідів, зокрема [96, с.51]:

- Інгульською районною організацією інвалідів Союзу організацій інвалідів України;
- Корабельною районною організацією інвалідів Союзу організацій інвалідів України;
- обласною організацією «Союз Чорнобиль Україна»;
- Миколаївською міською організацією Товариства Червоного Хреста України;
- Миколаївським обласним центром фізичної культури і спорту інвалідів «Інваспорт»;
- Миколаївським міським громадським фізкультурно-оздоровчим клубом інвалідів «Вікторія»;
- відділенням Всеукраїнської благодійної організації «Турбота про літніх в Україні» в місті Миколаєві;
- Центральною бібліотекою ім. М.Л. Кропивницького;
- Миколаївською обласною організацією Українського товариства сліпих;
- Миколаївською обласною організацією Українського товариства глухих;
- міським центром інвалідів «Сприяння»;

Повний перелік громадських організацій прописано в Додатку Б роботи.

1989 року на базі Державного комітету по праці створено Міністерство праці УРСР. 1989 року на посаду заступника завідуючого відділом соціального забезпечення Миколаївського облвиконкому призначено Юрія Олександровича Шклярського, 1991 року він приступив до обов'язків начальника обласного управління соціального захисту населення Миколаївської обласної державної адміністрації, в якому працював до 2003 року. Протягом чотирнадцяти років за його ініціативи та при підтримці обласних органів виконавчої влади і органів самоврядування здійснено радикальну реорганізацію системи соціального захисту населення області.

У Миколаївській області створено зовсім новий для системи соціального захисту населення України підрозділ, який наблизив соціальні послуги до сільських жителів за місцем їх проживання – сільські та селищні центри соціального захисту населення [96, с. 55]:

Одним з пріоритетних напрямів вдосконалення діяльності системи соціального захисту населення Ю.О. Шклярський вважав роботу з кадрами. Завдяки його наполегливості в області впроваджено єдину систему підготовки і перепідготовки кадрів установ праці та соціального захисту населення. За його ініціативи на базі учбових закладів Миколаєва і області ведеться підготовка соціальних працівників різних рівнів по спеціальності «Соціальна робота». Вирішено питання про підготовку фахівців за спеціальністю «соціальна робота» на базі Миколаївської філії Національного Університету «Києво-Могилянська Академія» (зараз Чорноморський національний університет імені Петра Могили).

З 01.02.2001 року питання нарахування та виплати пенсій були передані органам Пенсійного Фонду України. Протягом 2003-2005 років головне управління праці та соціального захисту населення очолювала Василюк Ольга Василівна. Ольга Василівна, працюючи над подальшим реформуванням системи соціальної роботи на Миколаївщині, змогла не втратити створене

попереднім керівником. Використовуючи накопичений досвід активно працює консультантом-координатором спільного проекту Мінпраці України і Світового банку «Підвищення ефективності управління реформою системи соціального захисту в Україні».

2004 року відбулась передача повноважень щодо забезпечення виконання заходів, пов'язаних з питаннями подолання наслідків Чорнобильської катастрофи та забезпечення виконання державних програм соціального захисту населення, постраждалого внаслідок Чорнобильської катастрофи.

З 2005 року по теперішній час головне управління праці та соціального захисту населення Миколаївської облдержадміністрації, з 1 червня 2013 року департамент соціального захисту населення облдержадміністрації очолює Сивопляс Ольга Вікторівна [96, с.56].

1995 року Ольга Вікторівна виступила ініціатором створення на базі Прибузької та Галичинівської сільських рад Жовтневого району, сільських центрів праці та соціального захисту населення. Набутий в районі досвід був поширений у всіх районах області, а згодом нова структура організації соціального захисту сільського населення була схвалена на самому високому державному рівні і рекомендована до розповсюдження в Україні. Радикальна реорганізація системи соціального захисту населення області дозволила забезпечити комплексне вирішення питань, пов'язаних з реалізацією державних та місцевих програм, своєчасного призначення та виплати допомоги сім'ям з дітьми, призначення житлових субсидій, надання соціальної допомоги та послуг людям похилого віку, малозабезпеченим громадянам, розв'язанню проблем інвалідності.

З січня 2010 року в процесі реформування проведено реорганізацію управлінь праці та соціального захисту населення райдержадміністрацій, виконкомів міських (міст обласного значення) рад шляхом створення на його основі двох окремих юридичних осіб: управління, яке фінансується з

державного бюджету та територіального центру з надання соціальних послуг (соціального обслуговування), який фінансується за рахунок місцевого бюджету. На цей час в системі органів праці та соціального захисту населення області соціальне обслуговування та надання соціальних послуг громадянам забезпечують 24 територіальних центра [96, с.58].

З 1 червня 2013 року згідно з розпорядженням голови Миколаївської обласної державної адміністрації від 17.04.2013 №107-р головне управління праці та соціального захисту населення Миколаївської облдержадміністрації було реорганізовано у департамент соціального захисту населення Миколаївської облдержадміністрації. Відбулась передача повноважень щодо забезпечення виконання заходів, пов'язаних з питаннями поліпшення становища сімей, у тому числі сімей з дітьми, багатодітних та молодих сімей, попередження насильства в сім'ї, забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків та жінок, протидії торгівлі людьми.

На сьогодні, для зручності населення в кожному із чотирьох районів міста залишилися управління соціальних виплат і компенсацій, фахівці яких займаються нарахуванням житлових субсидій, призначенням державної соціальної допомоги, виконують функції щодо надання пільг ветеранам військової служби та внутрішніх справ, громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи. Складають заявки на фінансування організацій-надавачів послуг та організацій, які проводять виплату різних видів державних допомог, пільг та компенсацій, заявок на безоплатне поховання померлих осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною і учасників бойових дій, на виплату компенсацій на бензин, ремонт, технічне обслуговування автомобіля, санаторно-курортне лікування тощо [96, с.57].

У результаті реорганізаційних заходів в управліннях соціальних виплат і компенсацій замість 9 відділів залишилося 3 - це відділ соціальних виплат; відділ персоніфікованого обліку та фінансування пільг; відділ по роботі з

інвалідами та сектор автоматизованої обробки інформації та контролю за призначенням соціальних виплат.

В управліннях соціальних виплат і компенсацій була впроваджена Єдина технологія прийому громадян, яка ґрунтується на засадах підвищення ефективності використання наявних ресурсів, передусім людських. Оптимізація роботи спеціалістів забезпечує максимальну зручність для відвідувачів, скорочує час, необхідний для заповнення громадянами заяв про призначення усіх видів соціальних допомоги та на опрацювання наданих документів при прийнятті рішень про призначення допомоги.

Основні зміни, які відбулися в організації прийому громадян – це організаційний поділ відділу соціальних виплат на Приймальню громадян та підрозділи прийняття рішень та виплати.

Єдина технологія дає можливість попередньо записатися на прийом у зручний для відвідувача день і час – як безпосередньо в управлінні (у інформатора), так і по телефону [15].

З метою надання допомоги найменш захищеним верствам населення району – пенсіонерам, самотнім громадянам похилого віку, багатодітним сім'ям, інвалідам, ветеранам війни та праці, особам які постраждали внаслідок політичних репресій, Чорнобильської катастрофи, колишнім воїнам-афганцям та їх сім'ям, сиротам, безробітним, учням, студентам та іншим громадянам, які опинилися в скрутному становищі, 17.10.2000 року було створено «Благодійний фонд соціальної допомоги малозабезпеченим».

28 травня 2003 року було відкрито відділення медико-соціальної реабілітації осіб похилого віку та інвалідів при управлінні праці та соціального захисту населення райдержадміністрації. Відділення надає комплекс медико-соціальних послуг пенсіонерам, інвалідам. Тут є кабінети масажу, лікувальної фізкультури, фітобар та тренажерний зал. Унікальними апаратами обладнано фізіотерапевтичний кабінет. Завідуючою відділенням медико-соціальної

реабілітації працює Олена Іванівна Несторова, яка добре знайома з нюансами медичної роботи, досвідчений фахівець, багато років працювала в центральній районній лікарні [94].

Цього ж року відкрито при центральній районній лікарні палату для проходження реабілітації дітей-інвалідів разом з батьками. Палата є соціальною установою для дітей-інвалідів, які мають відповідні показання і потребують заходів соціальної та медичної реабілітації.

Якщо подивитися на статистичний розріз діяльності благодійності та соціального забезпечення в Україні за 2020 рік, можна побачити тренди благодійних витрат, фінансування та бенефіціарів благодійної допомоги. Так, серед українських благодійних організацій бюджети в межах 1 млн грн мають 0,5% організацій, від 1 до 10 млн грн – 5,6%, від 10 до 100 млн грн – 47,5%, більше 100 млн грн в бюджеті мають 46,4% благодійників в країні [44].

За сферами надання благодійної допомоги є наступний розподіл:

- на соціальний захист йде найбільше допомоги – 51,3%
- на охорону здоров'я – 37,3%
- сфера науки та освіти отримує 4,2% благодійних витрат
- спорт та фізична культура – 2,4%
- економічний розвиток – 1,7%
- мистецтво та культура лише 1%
- на інші сфери йде 2,1%

Зобразимо це графічно (рис.2.1):

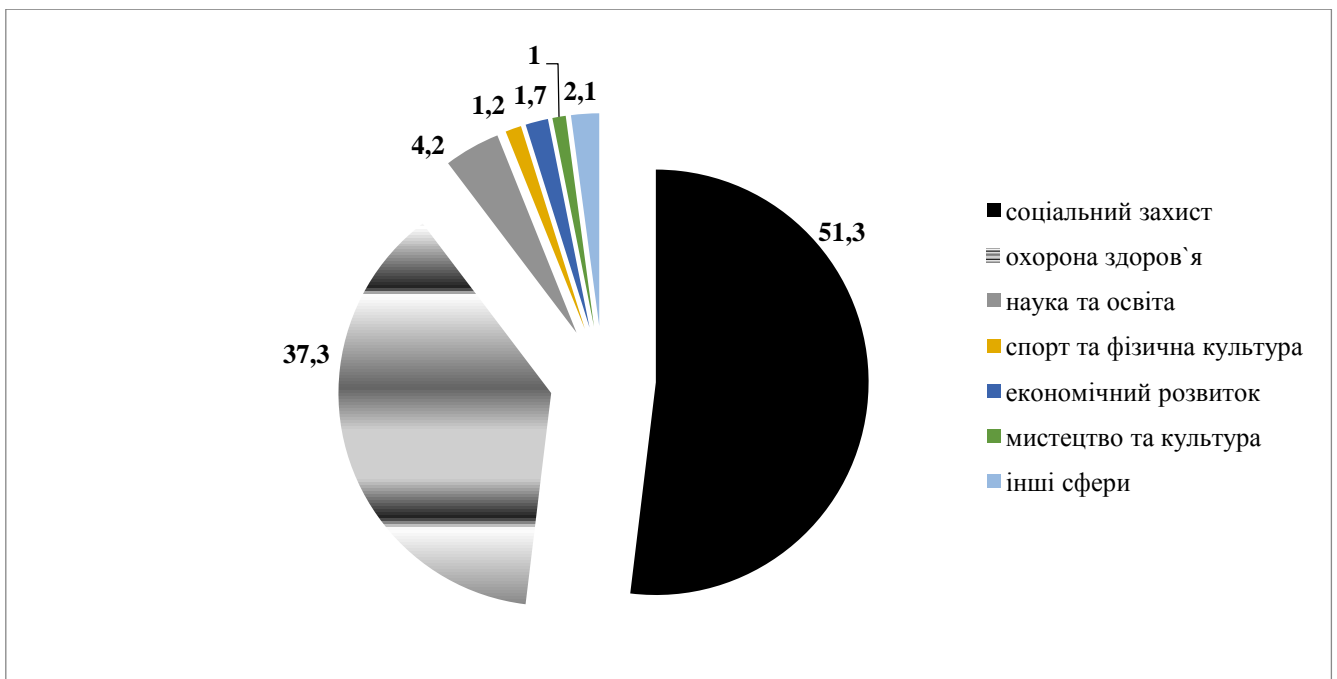

Рис.2.1. Сфери надання благодійної допомоги [44]

З рис.2.1 видно, що основна частина благодійних внесків надавалась в основному на соціальних захист населення та охорону здоров'я.

Серед бенефіціарів благодійної допомоги найбільше отримують діти та молодь – 18,2%, люди з особливими потребами та люди в СЖО отримують по – 11,3%, громади – 10%, пацієнти – 9,4%, літні люди – 7,5%, жінки та переселенці – по 6,9%. На останніх сходинках серед отримання благодійної допомоги учасники АТО, ССО та їх члени їх сімей, етнічні меншини та допомога тваринам. Зобразимо це графічно (рис.2.2):

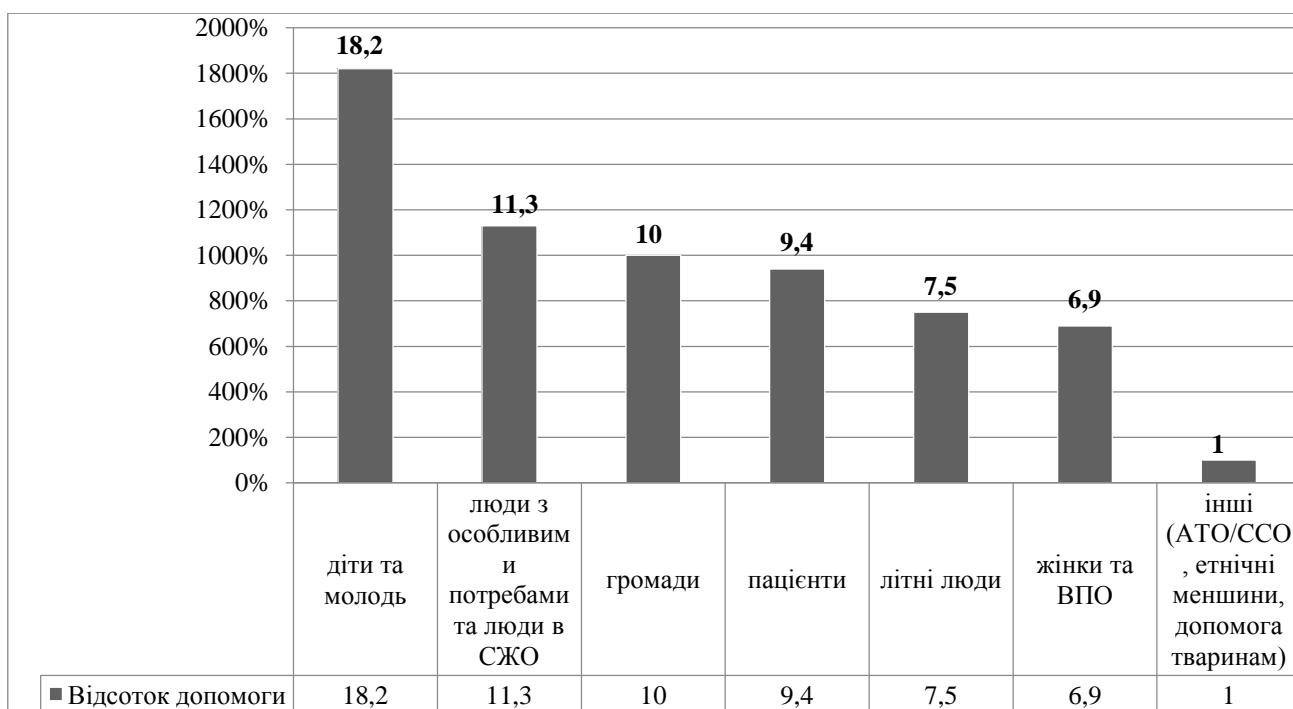

Рис. 2.2. Бенефіціари благодійної допомоги [76].

Як це видно з рис. 2.2. основний відсоток благодійної допомоги надається саме дітям та молоді. На другому місці знаходяться люди з особливими потребами та люди, котрі перебувають у складних життєвих обставинах (СЖО). Останнє місце серед бенефіціарів надання благодійної допомоги займають учасники АТО, ССО, етнічні меншини, допомога тваринам та інші категорії.

Треба додати, що в середині 2021 року Українським центром вивчення громадської думки «Соціоінформ» проводилося дослідження «Благодійність очима українців». За опитуванням у фокус-групах стало відомо, що благодійні фонди в Україні займають другу сходинку в рейтингу головних благодійників в країні. Благодійні фонди у якості джерела допомоги згадують швидше, як пункт «останньої надії» спроможного швидко закумуляувати значний ресурс [48].

З вищевикладеного слідує, що ринок соціальних послуг є демонополізований і на ньому працює, умовно, дві ланки провайдерів соціальних послуг. Перша – суб'єкти, регульовані державною соціальною

політикою – державні служби, та нерегульовані цією політикою приватні суб'єкти – благодійні фонди, громадські організації, релігійні організації тощо.

Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку здійснення соціального замовлення за рахунок бюджетних коштів» «визначено визначено механізм формування, виконання й фінансування соціального замовлення соціальних послуг, що надаються недержавними суб'єктами за рахунок бюджетних коштів, а також організацію та проведення конкурсів із залучення таких коштів. Замовником соціальних послуг є місцева держадміністрація (її структурний підрозділ), а виконавцем соціального замовлення є недержавний суб'єкт, який надає соціальні послуги на підставі договору з місцевою адміністрацією після перемоги у конкурсі за результатами рейтингового оцінювання різних конкурсних пропозицій. Для отримання соціального замовлення, у обов'язковому порядку, проводиться конкурс для недержавних суб'єктів (недержавні юридичні особи та фізичні особи, що надають соціальні послуги у сфері соціальної роботи) аби на основі конкуренції виявити найбільш ефективні організації у вигляді конкурсної пропозиції» [67, с.20].

В свою чергу, реалізація соціального замовлення як вдалого інструменту фінансування соціальних послуг потребує імплементації обов'язкових заходів:

- аналіз потреб у соціальних послугах в межах окремої громади;
- планування обсягу соціальних послуг відповідно до потреб;
- формування процедур надання ефективних соціальних послуг;
- залучення недержавних установ до надання соціальних послуг.

Зважаючи на присутність зовнішніх об'єктивних обставин, що ускладнюють і без того важку ситуацію благодійності та соціального захисту м. Миколаєва, зокрема внаслідок системних розладів у країні, розбалансованості міжособистісних відносин, загальної соціально-психологічної напруги соціуму, спричиненої тривалим перебігом військових дій

на Сході України (2014 рік) та в Україні (2022-2023 рр..), сьогодні є особливо важливим виокремлення та вирішення державою проблемних питань на якісно новому рівні, комплексно з урахуванням як медичних, так і соціальних, психологічних, культурних, економічних та інших аспектів.

Аналіз ситуації в Миколаєві дозволяє визначити пріоритетні області соціальної сфери, де найбільшою мірою виявляється гострота соціальних проблем, у вирішенні яких участь благодійних організацій може бути найбільш ефективною. До цих областей можна віднести:

1. Соціальний захист населення, включаючи захист таких найбільш вразливих категорій, як: ветерани війни; ветерани праці та інші громадяни похилого віку; ветерани військової служби; інваліди; постраждалі внаслідок Чорнобильської катастрофи; сім'ї з дітьми та малозабезпечені сім'ї; багатодітні сім'ї; одинокі матері; безпритульні та бездоглядні діти; жертви незаконних репресій; військовослужбовці та члени їх сімей; сім'ї працівників органів внутрішніх справ, які загинули при виконанні своїх службових обов'язків; особи без певного місця проживання та інші соціально незахищені особи.

2. Зайнятість населення і регулювання ринку праці.

3. Соціальна допомога.

4. Соціальна підтримка, включаючи соціально-психологічну підтримку, сприяння активному довголіттю та громадської активності соціально вразливих категорій населення.

5. Недержавне пенсійне забезпечення.

6. Недержавне соціальне страхування.

7. Соціальне обслуговування (у тому числі в стаціонарних установах).

8. Допомога постраждалим від стихійних лих, екологічних та техногенних катастроф.

Повний перелік областей занесено до Додатку В роботи.

Питання про форми соціального захисту та види соціального захисту викликають багато дискусій у науці права соціального забезпечення. Відрізняються погляди вчених із приводу власне визначення поняття «форма соціального захисту». На сьогоднішній день не був виділений конкретний їх перелік. До того ж, у межах однієї і тієї самої організаційно-правової форми соціального захисту фахівці визначають як різні види такого захисту, так і їх зміст.

Існує єдина модель соціального захисту населення, створена у Миколаївській області. Нова модель соціального захисту передбачає виконання управлінням, окрім функцій, передбачених типовим положенням про районне управління, також функцій, передбачених положенням про територіальний центр, зокрема матеріально-побутове обслуговування інвалідів, ветеранів війни та праці, одиноких непрацездатних громадян, які потребують соціального обслуговування та соціальних послуг тощо.

Функції щодо прийому та оформлення документів на призначення усіх видів допомоги в селах (селищах) та у віддалених мікрорайонах міст здійснюють працівники центрів, вони також забезпечують перевірку права на таку допомогу заявника та членів його сім'ї, проводять щорічні обстеження громадян, домогосподарств, формують пропозиції щодо потреби у фінансових ресурсах на виплату соціальної допомоги. Центри організують надомне обслуговування інвалідів та одиноких непрацездатних громадян, займаються формуванням продовольчих фондів та пунктів гуманітарної допомоги, проводять моніторинг дотримання законодавства з оплати праці, охорони праці тощо.

Організаційна структура системи праці та соціального захисту населення Миколаївщини значно поліпшує управління соціальними процесами на рівні кожного населеного пункту та області в цілому. Об'єднання функцій, передбачених типовими положеннями про управління праці та соціального

захисту населення і територіальний центр, в одній управлінській структурі значно поліпшує керування соціальними процесами, дозволяє у мінімальний термін реагувати на потреби населення та соціальні виклики, усуває дублювання функцій та неузгодженість дій керівників установ соціального захисту.

Центри, виступаючи в ролі низового (місцевого) підрозділу в структурі органів праці та соціального захисту населення, по-суті є міні-управліннями, працівники яких проводять широку інформаційно-роз'яснювальну роботу з питань соціального захисту; забезпечують оформлення документів на призначення різних видів державної допомоги, здійснюють перевірку права (соціальне інспектування) на одержання соціальної допомоги, що посилює адресність при наданні соціальної допомоги та запобігає нецільовому витрачання бюджетних коштів; здійснюють постійний контроль за наданням соціальних послуг вдома, надають населенню консультації та відповідну допомогу з питань збору документів для влаштування до будинків-інтернатів, забезпечення санаторно-курортним лікуванням, засобами реабілітації тощо.

Оформлення документів не потребує від громадян матеріальних витрат на поїздку до районних управлінь, які розташовані в райцентрі, і тим самим забезпечується реалізація права на соціальний захист громадян з обмеженими фізичними можливостями та одиноких людей похилого віку, сімей з дітьми. Черги при зверненні по соціальну допомогу відсутні.

Щороку з метою виявлення осіб, котрі потребують різних видів соціальної допомоги та послуг, управління праці та соціального захисту населення проводять обстеження матеріально-побутових умов життя пільгових категорій населення.

За результатами обстежень завідувачі центрів вживають заходів щодо задоволення виявлених потреб: затверджуються відповідні соціальні програми, ініціюється передбачення необхідних коштів в бюджетах сільських рад та

районних бюджетах, залучаються до надання допомоги підприємства, що розташовані на території сільських рад. Працівники центрів також сприяють збору необхідних документів для призначення та перерахунку пенсій, надають роз'яснення чинного законодавства.

Функціонування центрів запобігає поширенню письмових звернень громадян, сприяє правовій поінформованості населення.

Проте у зв'язку з доповненням структури виникли проблеми, оскільки типовим положенням про обласні, міські та районні управління праці та соціального захисту населення, а також про територіальні центри соціального обслуговування пенсіонерів та одиноких непрацездатних громадян передбачається створення окремих структурних підрозділів з різними джерелами фінансування. Ситуацію, яка на сьогодні склалася в Миколаївській області з функціонуванням системи органів праці та соціального захисту населення можна вважати критичною. Порушення Бюджетного кодексу (в частині фінансування установи з державного та місцевого бюджетів) зумовлює накладання на органи праці та соціального захисту населення штрафних санкцій. Крім того, невідповідність системи органів праці та соціального захисту населення Миколаївської області нормам чинного законодавства може призвести до ускладнень під час ліцензування та надання соціальних послуг.

Проблема також полягає в тому, що структура органів праці та соціального захисту населення на районному рівні у Миколаївській області суттєво відрізняється від стандартної моделі соціального захисту населення, в інших регіонах країни. Ще 1994 року за рішенням Миколаївської обласної державної адміністрації відбулося об'єднання районних відділів соціального забезпечення та територіальних центрів у нову структуру – районне управління соціального захисту населення. 1995 року на Миколаївщині на базі Прибузької та Галицинівської сільських рад Жовтневого району розпочався експеримент зі створення сільських центрів соціального захисту населення. Враховуючи

позитивні наслідки експерименту, сільські (селищні) центри праці та соціального захисту населення були створені у всіх районах області; також такі центри були утворені і у віддалених мікрорайонах міст Миколаївської області. Працівники зазначених центрів (відділів) перебувають у штаті УПСЗН.

Фінансування УПСЗН у Миколаївській області відбувається за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів. В усіх УПСЗН повинна бути організована робота із застосуванням Єдиної технології. У більшості випадків використовується допомога уповноважених представників сільських рад. Проте, за експертними оцінками, на належному рівні організована робота уповноважених представників сільських рад там, де голова сільської ради розуміє проблеми і опікується проблемами своїх односельців. Так повинно бути, але фактично такого принципу не дотримуються більшість громад.

Окремо варто розглянути досвід організації благодійної роботи системи соціального захисту населення на місцевому рівні у Миколаївській області. З точки зору доступності послуг, визначення та задоволення потреб населення на місцевому рівні, можна сказати, що сама система організована майже ідеально. У кожній сільській раді створені і достатньо ефективно, за оцінками місцевих експертів та сільських громад, функціонують сільські центри соціального захисту населення. Усі питання, пов'язані із соціальним захистом (надання соціальних послуг, призначення соціальної виплати, соціальної допомоги, допомоги сім'ям з дітьми, забезпечення засобами реабілітації тощо) вирішуються у сільському центрі соціального захисту.

Черговою проблемою є те, що у затвердженні Стратегії розвитку Миколаївської області на той чи інший період немає і слова про благодійність. Тобто, проблематика соціального захисту населення була і залишається широкою, фінансування з державних та місцевих бюджетів недостатньо для вирішення всіх проблем.

У листопаді 2020 року на «круглому столі», організованому благодійним фондом «Дорога до дому» під егідою Одеської Асоціації Милосердя представники Миколаєва, депутати міської ради та працівники міськвиконкому обговорили проект положення про муніципальне соціальне замовлення, проблематику та шляхи вирішення. Усі були одностайні в думці, що соціальне забезпечення та благодійність необхіднорозвивати, що влада і держава повинні спільно вирішувати соціальні проблеми, які стоять перед містом. Схвалений проект Положення було передано в комісії міської ради. Однак відсутність на той момент достатньої законодавчої бази в Україні, різке погіршення фінансово-економічного стану в країні і проблеми нестачі бюджетних ресурсів, які виникли у зв'язку із цими явищами, відсунули на невизначений термін ідею впровадження механізму соціального замовлення, технологія застосування якого була, до того ж не до кінця розроблена.

До проблематики благодійності та соціального захисту населення можна також віднести наступні:

- спосіб використання бюджетних коштів. Гроші, які передаються для реалізації проектів, надаються у розпорядження громадським організаціям, які не обмежені вимогами освіти, професійної кваліфікації або антикорупційним законодавством. Внаслідок цього виникає можливість несвоєчасного, неефективного і навіть нецільового використання бюджетних коштів;

- кількість недержавних громадських організацій. Насправді, в Миколаєві функціонує велика кількість організацій, які по чисельності людей налічують від 2 до 100 осіб, проте, реально функціонуючих організацій, які займаються корисною, благодійною справою, насправді одиниці. Більше того, досить часто члени громадських організацій є досить розумними і компетентними в конкретній проблематиці (набагато більш обізнаними за чиновників). Тому досить часто має місце ситуація, коли непрофесіоналізм зовсім не означає некомпетентність;

– природа (точніше, спосіб створення) громадських організацій. На відміну від багатьох інших видів об'єднань громадян, громадські організації порівняно легко створити. У законодавстві відсутні тверді вимоги до кількості членів громадських організацій, процедур контролю реальності їх діяльності тощо. Це дозволяє несумлінним особам (у тому числі – місцевим політикам і чиновниками) створювати власні громадські організації спеціально для участі в конкурсах соціального замовлення, щоб «освоювати» кошти місцевих бюджетів. Таким чином, механізм соціального забезпечення може стати інструментом фактичного розкрадання, нецільового використання бюджетних коштів;

– можливість лобізму. Майже завжди соціальне забезпечення здійснюється на конкурсній основі, і дуже часто для організації конкурсу до складу конкурсної комісії включаються видатні члени найпотужніших і авторитетних громадських організацій. Але так само часто саме ці громадські організації є учасниками такого конкурсу. Зрозуміло, що в такому випадку участь у конкурсній комісії стає для її членів інструментом лобізму інтересів власних громадських організацій. Це створює потужну спокусу для місцевого політика чи чиновника використовувати механізм соціального замовлення для свого збагачення;

– для забезпечення виконання делегованих функцій УПСЗН фінансових ресурсів у бюджеті 2023 року практично не передбачено: ні на телефонні розмови, ні на папір, ні на картриджі, ні на обслуговування комп'ютерної техніки, ні на відрядження та транспортне обслуговування тощо;

– зв'язку із відсутністю на 2022 рік бюджетних асигнувань для оплати видатків на відрядження, районні, міські управління праці та соціального захисту населення вже 2023 року практично позбавлені можливості направляти своїх фахівців на підвищення кваліфікації;

– висока плинність кадрів. Це значною мірою пов'язано з невідповідністю виконуваного об'єму робіт та оплати праці. Низька заробітна плата не дозволяє залучати до роботи кваліфікованих працівників з відповідною освітою, що суттєво впливає на якість роботи;

– перевантаженість підготовкою оперативної інформації за усіма напрямками діяльності. Дуже багато часу витрачається на звіти – тижневі місячні, квартальні. На контролі роками стоять доручення, на які постійно готується інформація, хоча з часом вона втрачає актуальність;

– дублювання функцій. З'являються нові функції, які не передбачені затвердженими положеннями. Відповідно, і ресурси для їх виконання не передбачені, як, наприклад, у випадку виплати допомоги прийомним сім'ям, матерям-героїням, формування особових справ, ведення їх обліку; соціальної адаптації військовослужбовців; роботи з судовими органами щодо виплат допомоги сім'ям з дітьми, дітям війни, до Дня Перемоги, забезпечення надання пільг медичним і педагогічним працівникам у сільській місцевості, надання допомоги постраждалим внаслідок стихійного лиха, аварій тощо;

– великий документообіг з одного й того ж питання: є по кілька доручень з різних установ, усім необхідно готувати відповіді і інформацію;

– проблеми з формуванням і підтримкою в актуальному стані бази даних інвалідів. Виникає багато запитань щодо програмного забезпечення;

– проблеми із застосуванням методичних матеріалів та інструкцій щодо забезпечення ветеранів та інвалідів санаторно-курортним лікуванням: багато «гарячих» путівок. Люди відмовляються. Необхідно письмове підтвердження відмови. Часу дуже мало. Порушуються усі вимоги і терміни. Є проблема з виплатою компенсацій замість санаторно-курортної путівки: кошти на виплату компенсацію замість путівки перераховуються, а на їх поштовий переказ фінансування не передбачено;

- розгляд документів та підготовка відповідей на питання, які не входять у компетенцію УПСЗН. Наприклад, підготовка звітів про міграцію пенсіонерів, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, про заборгованість з виплати їм пенсій. Такої інформації в УПСЗН немає;
- проблеми взаємодії з центрами зайнятості, які часто працюють уособлено. При підготовці програми зайнятості УПСЗН необхідно здійснити понад 30 узгоджень з різними відомствами;
- відсутність можливості виконувати повноваження щодо перевірки реалізації положень Закону України «Про охорону праці»;
- відсутність методики планування бюджетних ресурсів, методики оцінки якості послуг;
- ситуація, яка на цей час склалася в Миколаївській області з функціонуванням системи органів праці та соціального захисту населення та благодійності, попри схвальне ставлення населення до наявної структури управління, зокрема роботи сільських центрів, у зв'язку з відсутністю необхідної нормативно-правової бази на державному рівні може завершитися повною її руйнацією. На цей час облдержадміністрація та головне управління порушують питання перед Урядом та Міністерством про збереження поточної ефективнішої системи соціального захисту населення області шляхом затвердження на державному рівні структури органів праці та соціального захисту населення Миколаївської області як експериментальної та розв'язання питання їх фінансування за рахунок державного бюджету, або шляхом внесення змін до Постанови Кабінету Міністрів України від 05.09.2001 року №1195 в частині врахування у формульному розрахунку кількості громадян, які отримують послуги у відділеннях з надання адресної грошової та натуральної допомоги.

На основі аналізу сучасного стану роботи департаментів соціального захисту населення м. Миколаєва визначено їх проблематику. Зведемо

проблематику системи в певну ієрархію (табл. 3.1), на основі якої також буде запропоновано рекомендації щодо покращення благодійності та соціального захисту.

Таблиця 3.1

**Ієрархія проблем стану роботи департаментів соціального захисту
населення м. Миколаєва**

характеристика кожної групи проблем	Ієрархія проблем по групам		
	Проблеми ефективності управління	Проблеми інформаційного характеру	Проблеми технічного характеру
	відсутність чіткої системи управління	відсутність маркетингу з надання та отримання послуг	відсутність електронного документообігу
	відсутність посадових інструкцій	відсутність реклами та просування департаментів	низький рівень забезпеченості ПО в кожному департаменті
	відсутність відділу роботи з персоналом	відсутність автоматизованих (комп'ютерних технологій)	низький рівень заробітної плати
	відсутність чіткої стратегії розвитку та управління ефективністю діяльності та надання послуг	відсутність доступу до офіційних веб-сторінок та необізнаність користування веб-ресурсами	відсутність можливості надання послуг виключно «онлайн»

Джерело: сформовано автором.

З таблиці 3.1 видно, що сучасний стан благодійності та соціального забезпечення знаходиться на стадії формування. Так, в Миколаєві створена загальна система соціального забезпечення, але вона відрізняється від всіх

систем України. Благодійність в Миколаєві є, але в стратегії розвитку області про неї ні слова.

Отже, говорячи про державні соціальні заклади, слід зазначити, що їх представники також говорять про важливість співпраці благодійних організацій, благодійності та УПСЗН і, більше того, наразі мають спільні проєкти з неурядовими організаціями. Варто підкреслити, що факт співпраці – не є новим феноменом в соціальній роботі. Як показав аналіз експертних інтерв'ю, державні соціальні заклади співпрацюють з неурядовими організаціями вже понад 20 років. Однак, є ряд проблем, які свідчать про велику концентрацію організацій третього сектору в центральному регіоні країни, коли в інших регіонах – їх, фактично, не вистачає.

3.2. Рекомендації щодо удосконалення функціонування благодійності та соціального захисту населення м. Миколаєва

Набутий в Миколаєві досвід у роботі структури соціального захисту у всіх районах області, а згодом нова структура організації соціального захисту сільського населення була схвалена на самому високому державному рівні і рекомендована до розповсюдження в Україні. Радикальна реорганізація системи соціального захисту населення області дозволила забезпечити комплексне вирішення питань, пов'язаних з реалізацією державних та місцевих програм, своєчасного призначення та виплати допомоги сім'ям з дітьми, призначення житлових субсидій, надання соціальної допомоги та послуг людям похилого віку, малозабезпеченим громадянам, розв'язанню проблем інвалідності.

Важливим допоміжним механізмом, спрямованим на виправлення недоліків соціальної політики держави, є благодійна діяльність. З огляду на викладене на сучасному етапі особливої актуальності набувають питання

нормативно-правового регулювання даної галузі: правова база країни повинна бути ефективним регулятором даних правовідносин.

Таким чином, дослідження продемонструвало, що благодійні фонди теоретично розуміють важливість і на практиці застосовують співпрацю із державними соціальними закладами та структурами. Як правило, благодійні фонди співпрацюють із державним сектором аби отримати більше клієнтів, матеріальну допомогу (приміщення, наприклад) або ж нові знання чи методичні розробки. У всіх випадках, мета співпраці лише одна – покращення якості соціальних послуг, аби кінцевий отримувач наблизився до подолання складних життєвих обставин чи максимально мінімізував наслідки певних життєвих труднощі

Так, у Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2018 - 2023 роки, вказано на недостатній рівень гармонізації законодавства України із законодавством Європейського Союзу та зроблено особливий наголос на недосконалості чинного законодавства, яке спричинює створення штучних бар'єрів для реалізації громадських ініціатив. Правове регулювання благодійної діяльності здійснюється Конституцією України, Цивільним та Господарським кодексами, законами та підзаконними нормативно-правовими актами. Окремі аспекти благодійництва врегульовано в Податковому та Митному кодексах.

Важливою новелою є введення такої сфери благодійної діяльності як «сприяння обороноздатності та мобілізаційній готовності країни», що продиктовано останніми реаліями суспільно-політичного життя країни. Таким чином, офіційно статус благодійної жертви змінився і вона стала підзвітною. Вбачається, що це є позитивним зрушенням для попередження фінансових зловживань у сфері благодійництва, які, на жаль, у нашому суспільстві мають місце. Введення в обіг нових термінів, зокрема таких як «благодійний сервітут»,

«благодійний ендаумент», «благодійний грант» є кроком вперед, так як дозволяє їх використання на нормативному рівні.

Вбачається за доцільне виділити наступні напрями вдосконалення законодавства щодо здійснення благодійництва в Україні:

- 1) застосування терміну «благодійність» замість «благодійна діяльність»;
- 2) нормативне закріплення переліку форм благодійності;
- 3) удосконалення правового регулювання меценатства як форми благодійництва.

Невід'ємною складовою взаємодії благодійності та соціального захисту є вміння працювати з документами, а тому слід постійно вдосконалювати ці процеси. Незалежно від конкретних підрозділів, у цілому в структурі УПСЗН для роботи з документами можна виокремити три рівні ієрархії користувачів, що пронизують усі підрозділи [65]:

- керівництво;
- служби діловодства та контролю;
- безпосередні виконавці.

Саме тому, однією із рекомендацій щодо удосконалення функціонування благодійності та соціального захисту населення м. Миколаєва є покращення (а десь і запровадження) системи електронного документообігу. Керівники візують документи, ухвалюють рішення щодо дальшого просування документів (призначають виконавців, терміни виконання, накладають резолюції), проводять аналіз зведень щодо стану виконання документів, уживають заходи з поліпшення виконавської дисципліни. Служби діловодства та контролю відповідають за приймання документів, початкове введення вхідних даних до системи установи, розсилання документів керівникам і виконавцям, контроль за редагуванням і модифікацією документів, отримання інформації про виконання або невиконання від виконавців, видачу попереджувальних нагадувань і різних зведень, зняття документів з контролю і пересилання їх до архіву в разі потреби.

Виконавці приймають виконавчі документи, готують вихідні документи, за необхідності взаємодіють з іншими виконавцями, підписують документи з керівництвом і передають їх до діловодних служб для подальшого просування, отримують нагадування про наближення або закінчення термінів виконання, іншу адміністративну інформацію, Інформування про стан виконання документів. При цьому електронний документообіг під час виконання цих процедур може забезпечити суттєву економію бюджетних коштів при надсиланні документів багатьом виконавцям або отриманні відповідної звітності при дублюванні великої кількості документів, що обертаються в місцевих адміністраціях. Виконайте завдання до цих файлів. Електронні справи вносяться до автоматизованих баз даних для ведення обліку та контролю, які використовуються агентством [96, с.45].

На сьогодні проблема з законодавчим забезпеченням діяльності УПСЗН, благодійних організацій та їх взаємодії залишається на стадії розробки. Крім того, немає чітких механізмів для боротьби зі зловживаннями та шахрайством у меценатських та інших благодійних сферах. Гостріше постає питання вироблення дієвих заходів боротьби з шахраями, які під виглядом благодійної діяльності вводять громадян в оману та використовують суспільну довіру у власних інтересах. Українське законодавство має сприяти розвитку чесних, підзвітних і прозорих благодійних та інших благодійних організацій. Ключовим питанням соціального захисту в Україні є схема житлових субсидій. На нашу думку, вона є неправильною, неефективною та містить низку істотних недоліків:

- зменшує прагнення працівників до додаткового офіційного доходу та заохочує їх отримувати заробітну плату в конвертах;
- створює більше можливостей для хабарництва та корупції;
- одні були змушені замерзнути, а інші спалили соціальні норми без відповідного попиту;

– щоб отримати субсидії, потрібно виконати певні умови, що принизливо та довготривало.

Ефективним засобом покращення також може бути перенаправлення коштів з програми житлових субсидій на підвищення мінімальної заробітної плати. В результаті зникнуть корупційні ризики, в українську економіку зайдуть додаткові інвестиції у вигляді платоспроможного попиту, зменшиться апарат працівників соціальної сфери.

Вивчення механізму взаємодії благодійності та соціального забезпечення, дозволяє надати наступні рекомендації для покращення механізму взаємодії благодійності та соціального забезпечення:

1) політико-правові – у вигляді чітко сформульованого конституційного статусу України та стратегічного курсу її перетворення у соціально-ринкову державу, делегування частини повноважень і відповідальності у сфері соціальної політики від загальнодержавного рівня регіональному і муніципальному (по вертикалі) і від державних органів – комерційним і некомерційним організаціям (по горизонталі);

2) економіко-правові – у вигляді конституційних норм бюджетного будівництва та закону про бюджетну систему України, які в принципі передбачають спрямування значної частини бюджетних ресурсів на ті рівні державного управління, які максимально наближені до вирішення соціальних проблем; у вигляді законодавчо гарантованих органам місцевого самоврядування прав і високого ступеня самостійності у розпорядженні своїми бюджетними та позабюджетними фінансовими ресурсами, зокрема, цільовими фондами; у вигляді традиційних для українських підприємців меценатства і спонсорства, спрямованих на допомогу ближньому;

3) суспільно-правові – у вигляді комплексу нормативно-правових актів, на основі яких в Україні та Миколаївській області активно будуть

створюються і розвиваються організації «третього сектору», різні форми самоорганізації населення, волонтерства та соціальної само- та взаємодопомоги;

4) нормативно-правові – у вигляді комплексу законів та інших нормативно-правових актів, що діють в даний час у сфері соціальної політики, аналіз яких наведений вище і які мають бути предметно доповнені нормами, визначеними за підсумками виконання цього проекту;

5) організаційно-правові – у вигляді існуючих організаційно-розпорядчих документів і певного досвіду діяльності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо розробки та реалізації цільових програм, проведення конкурсів на виявлення найбільш ефективних виконавців, проведення наукових, науково-технічних і екологічних експертиз проектів і програм і т.п.

Подальша робота щодо впровадження нормативно-правового та організаційно-методичного забезпечення механізму взаємодії соціального захисту та благодійництва в Україні має бути спрямована на усунення зазначених недоліків та розробку відсутніх нормативно-правових, організаційно-розпорядчих та методично-методичних документів, а також доповнення їх положеннями та положеннями чинних актів, які регулюватимуть застосування суспільного замовлення в окремих сферах правовідносин. Спеціальний закон про соціальне забезпечення, який розробляється та вдосконалюється, має бути поєднаний із положеннями про суспільний порядок в інших нормативних законах, таким чином створюючи українську правову систему соціального порядку, яка використовується як інструмент підтримки соціального порядку для здійснення активної незалежної та демократична національна соціальна політика.

Також, до рекомендацій щодо покращення благодійності та соціального захисту можна віднести наступні:

- інформаційна робота щодо норм і правил отримання соціального забезпечення. Вона має проводитись не лише серед отримувачів/ок соціальних послуг, але й серед її надавачів;

- введення посади інспектора використання бюджетних коштів або введення даного пункту до системи «Прозоро». В даному випадку, кожен громадянин зможе простежити за тим, як гроші, які передаються для реалізації проектів, надаються у розпорядження громадським організаціям та який шлях використання бюджетних коштів;

- ввести контроль за діяльністю громадських організацій запровадивши квартальну або щорічну звітність по роботі тієї чи іншої організації. Це, в свою чергу, зменшить кількість неефективних громадських організацій та покращить роботу існуючих;

- внести зміни до законодавству або видати Положення, яке б регламентувало вимоги до кількості членів громадських організацій, процедур контролю реальності їх діяльності тощо. Це дозволить несумлінним особам (у тому числі – місцевим політикам і чиновниками) не створювати власні громадські організації спеціально для участі в конкурсах соціального замовлення, щоб «освоювати» кошти місцевих бюджетів;

- досягти збільшення видатків місцевого бюджету на соціальне забезпечення та посилити контроль щодо використання виділених коштів. Це, в свою чергу, надасть змогу громадським організаціям, УПСЗН та благодійним організаціям, що взаємодіють з вищезазначеними, надавати більше та ефективніше послуги нужденним;

- розширення системи управління УПСЗН новими відділами та працівниками для покращення якості роботи;

- розробка посадових інструкцій кожного працівника, де будуть прописані права та обов'язки відповідно до займаної посади та контроль за їх дотриманням;

- формування відділу роботи з персоналом, який безпосередньо врегулює питання праці та відпусток, втрат робочого часу та ефективного його використання, покращить мотивацію працівників в департаментах;
- розробка стратегії розвитку на 5 років, в якій буде проаналізовано діяльність кожного УПСЗН та чітко прописано поетапну стратегію розвитку підприємства з подальшим моніторингом результатів діяльності та ефективності взаємодії з благодійними організаціями;
- запровадження автоматизованих технологій, оновлення комп'ютерного обладнання;
- розробка нового, загального сайту УПСЗН, адаптованого для використання навіть мобільними пристроями та з можливістю надання послуг онлайн;
- збільшити значення місцевих органів влади у розв'язанні проблем соціального захисту через формування ефективної структури управління, забезпечення необхідних фінансових ресурсів, розширення переліку соціальних послуг, які надаються на місцях, підвищення кваліфікації соціальних працівників;
- надання соціальних послуг населенню на регіональному рівні повинно бути максимально децентралізоване, треба інтенсивно розвивати мережу служб, таких як наприклад територіальні центри, з організації соціально-побутового обслуговування інвалідів та одиноких непрацездатних громадян похилого віку вдома, розширювати мережу центрів і відділень соціально-побутової та медико-соціальної реабілітації;
- підвищити роль недержавних громадських організацій у формуванні системи соціального захисту населення. Для покращення партнерських відносин між органами влади та громадськими організаціями необхідно здійснювати спільну координацію дій, проводити заходи з метою визначення пріоритетів у сфері соціального захисту. Доцільно також створити

мережу державних консультаційних служб із залученням громадських організацій з метою широкого інформування громадян про їх права і обов'язки у сфері надання державної соціальної допомоги;

– посилити адресний характер соціального захисту незахищених верств населення, цьому повинне сприяти вдосконалення методологічних підходів до визначення показників бідності, встановлення єдиних критерієв оцінок майнового стану сім'ї для визначення права на призначення певного виду соціальної допомоги, спрощення процедур надання соціальної допомоги, регулювання надання соціальних послуг через видачу ліцензій, впровадження стандартів якості та контролю за їх дотриманням;

– вдосконалити нормативно-правову базу соціального захисту, в таких аспектах, як запровадження єдиного соціального внеску; розроблення нормативно-правових основ благодійності; передбачення певних податкових пільг для при запровадженні у життя соціальних проектів та програм; укладення договорів з іншими країнами щодо соціального захисту громадян України, які працюють за її межами;

– зміцнити активну складову соціального захисту шляхом продуктивної, спрямованої політики зайнятості. Особливе значення мають такі заходи, як посилення мотивації до легальної зайнятості, сприяння зайнятості населення шляхом збереження існуючих та створення нових робочих місць на підприємствах, в установах та організаціях усіх форм власності, впровадження заходів щодо детінізації відносин у сфері зайнятості населення.

На даний час благодійна діяльність в Україні перебуває на хвилі піднесення: в державі діє величезна кількість благодійних фондів, а в їх діяльності беруть участь багато громадян. Залучена ними допомога в значній мірі сприяє вирішенню ряду проблем, які виникли в державі, а добросовісні благодійні фонди користуються високим рівнем довіри. Саме завдяки активності благодійних організацій значно підвищився рівень підтримки

Збройних Сил України, було вирішено ряд проблем переміщених осіб, залучено і надано благодійну допомогу соціально-незахищеним верствам населення тощо. Однак, це в той же час призвело і до поширення зловживань у даній сфері з боку недобросовісних осіб: із зростанням кількості громадян, готових жертвувати власні кошти на благодійні потреби активізувалась також і шахрайські структури, які під виглядом благодійної діяльності проводять публічні збори пожертв.

Багато в чому така шахрайська діяльність в Україні стала можливою у зв'язку з відсутністю реальних способів контролю та звітності при здійсненні благодійної діяльності. Якщо звернутися до досвіду міжнародної спільноти, в інших країнах запроваджено особливі механізми звітності та контролю за діяльністю благодійних організацій. Зокрема, в Фінляндії такі організації зобов'язані надавати інформацію щодо своїх доходів та витрат на вимогу будь-якого заявника. Повний обсяг інформації про доходи та видатки благодійних фондів внесено у відповідний Державний реєстр благодійних організацій, який діє в Ірландії та знаходиться в публічному доступі в мережі Інтернет. Різного роду звіти про діяльність благодійних організацій публікуються і в спеціалізованих виданнях Нідерландів, Люксембургу, а у Великобританії, Іспанії така інформація підлягає обов'язковому опублікуванню на веб-сайтах таких організацій. Вбачається, що врахування міжнародного досвіду у даній сфері в нашій державі є гостро необхідним.

З метою покращення контролю за застосуванням коштів пожертвувачів потрібним є покладення на благодійні компанії обов'язку кожного місяця робити звіти на офіційному веб-сайті інформацію про конкретні доходи і витрати. Потрібним є їх обов'язком повернути меценату або благодійнику грошові пожертви, якщо вони були застосовані не за призначенням. Правопорушення у сфері благодійної діяльності має місце на всіх етапах. Основними проблемами, з якими при цьому зіштовхуються правоохоронні

органи – недосконалість правового регулювання благодійності, про що уже зазначалося.

Суспільно-небезпечні порушення у даній сфері потребують жорсткіших заходів – встановлення кримінальної відповідальності. Так, пропонується ввести в Кримінальний кодекс України статтю, що передбачає кримінальну відповідальність за привласнення зібраних благодійних пожертв (благодійних грантів), призначених для вигодонабувача (бенефіціара).

Дотримання рекомендацій покращення благодійності та соціального захисту населення м. Миколаєва дозволить активізувати процес реального оновлення соціальної політики з відмовою держави від патерналістської моделі організації цієї політики, відходом від жорсткого детермінування поведінки людини у соціальній сфері, відмовою від зайвої регламентації набору послуг у цій сфері, які може або повинен отримувати громадянин. Усе це у підсумку веде до таких результатів:

- 1) Часткове роздержавлення соціальної сфери та звільнення держави від невластивих їй функцій по безпосередньому наданню соціальних послуг населенню. Відмова держави від цих функцій дозволяє зменшити прямі бюджетні витрати і звільнити місце для більш ефективних виконавців соціальних послуг.

- 2) Активне формування ринку соціальних послуг з реальною конкуренцією їх виробників, підвищенням якості і зниженням витрат на виробництво соціальних послуг і максимальному наближенню їх до споживача, до більшої адресності та економному витрачанню коштів та інших ресурсів, тобто досягненню найбільшого ефекту при найменших витратах.

- 3) Суттєве звуження повноважень державних службовців у процесі вирішення завдань соціальної сфери, що помітно скорочує можливість корупції та протекціонізму. Допускаючи у соціальний менеджмент недержавні структури, влада отримує реальні важелі для контролю над ресурсами, які

спрямовуються у соціальну сферу (оскільки себе контролювати завжди складніше), залучає у соціальну сферу додаткові недержавні ресурси і забезпечує збереження бюджетних коштів.

4) Реальне просування Миколаєва та України в цілому в напрямку до цивілізованого суспільства і кола соціально відповідальних держав. З впровадженням механізму соціального замовлення влада поступово починає передавати некомерційним організаціям вирішення важливих соціальних питань, якими вона займалася до недавнього часу, і тим самим розширює сферу діяльності суб'єктів громадянського суспільства.

5) Впровадження усього комплексу заходів соціального забезпечення стане тією базою, яка багато в чому забезпечує динамічне, резонансне підвищення міжнародного авторитету України, її інвестиційної привабливості, ставить благодійність на найвищий ранг довіри та підтримки, оскільки поки що український ринок відлякує інвесторів пануючою на ньому корупцією, протекціонізмом, свавіллям чиновництва, відсутністю справжньої соціальної захищеності населення, низькою ефективністю соціальної політики в Україні.

Таким чином, незважаючи на загалом позитивні зрушення у регулюванні здійснення благодійництва в Україні, дана сфера потребує вирішення ряду проблем, які постійно виникають. Насамперед, слід удосконалити правову базу, що регламентує суспільні відносини, пов'язані з благодійництвом та ліквідувати прогалини, неточності та суперечності законодавства. Однак, цього недостатньо. На даному етапі наша держава потребує запровадження реально діючих механізмів боротьби із зловживаннями, які мають місце під виглядом благодійної діяльності: прозорість, публічність та звітність повинні бути пріоритетними у роботі благодійних організацій. А нормативне закріплення відповідальності за порушення законодавства у сфері благодійницької діяльності повинно стати дієвим засобом запобігання зловживанням з боку недобросовісних осіб.

Висновки до третього розділу

Аналіз сучасного стану благодійності та соціального захисту населення м. Миколаєва показав, що ринок соціальних послуг є монополізований і на ньому працює, умовно, дві ланки провайдерів соціальних послуг. Перша – суб'єкти, регульовані державною соціальною політикою – державні служби, та нерегульовані цією політикою приватні суб'єкти – благодійні фонди, громадські організації, релігійні організації тощо.

В листопаді 2006 року в місті Миколаєві шляхом об'єднання управлінь праці і соціального захисту населення районів міста були створені міські департаменти праці та соціального захисту населення і міський територіальний центр соціального обслуговування незахищених верств населення, які вирішують питання соціального захисту населення, а в середині 2021 року Українським центром вивчення громадської думки «Соціоінформ» проводилося дослідження «Благодійність очима українців». За опитуванням у фокус-групах стало відомо, що благодійні фонди в Миколаєві займають п'яту сходинку в рейтингу головних благодійників в країні. Благодійні фонди у якості джерела допомоги згадують швидше, як пункт «останньої надії» спроможного швидко закумуляувати значний ресурс.

Незважаючи на загалом позитивні зрушення у регулюванні здійснення благодійництва в Україні, дана сфера потребує вирішення ряду проблем, які постійно виникають. Насамперед, слід удосконалити правову базу, що регламентує суспільні відносини, пов'язані з благодійництвом та ліквідувати прогалини, неточності та суперечності законодавства. Однак, цього недостатньо. На даному етапі наша держава потребує запровадження реально діючих механізмів боротьби із зловживаннями, які мають місце під виглядом благодійної діяльності: прозорість, публічність та звітність повинні бути пріоритетними у роботі благодійних організацій.

ВИСНОВКИ

Науковий аналіз досліджуваної проблеми дає підстави зробити наступні висновки:

1. Проаналізувавши поняття «благодійності» та «благодійна діяльність», нами встановлено, що благодійністю називається безкорисне надання допомоги людям, які її потребують, і які не пов'язані з самим благодійником. Аналіз історичних аспектів становлення благодійництва в Україні показує, що науковці сьогодні не дійшли згоди щодо існування благодійництва як невід'ємної частини громадянського суспільства.

Порівняльний аналіз понять «благодійність», «благодійництво» та «благодійна діяльність» свідчить, що, наприклад, благодійництво є приватною акцією з надання допомоги нужденним із боку фізичних і юридичних осіб (які не є благодійними організаціями), а благодійна діяльність – це регулярна діяльність із метою надання благодійної допомоги, що провадиться благодійними організаціями. Поняття «благодійність» поєднує в собі благодійництво і благодійну діяльність, тому за змістом воно є ширшим від двох останніх понять. Їх споріднює загальна мета: і благодійництво, і благодійна діяльність здійснюються з метою надання добродійної допомоги.

Тобто, благодійність покликана в певній мірі компенсувати недоліки державного управління, дефіцити бюджетів, постійне прагнення «сильних світу цього» віддавати перевагу витратам держави на користь соціальним потребам суспільства», а сама проблема походження благодійності, місця благодійної діяльності за різних історичних епох та систем суспільних відносин, форми благодійності та їх еволюція, досі залишаються дискусійними.

2. Розглядаючи благодійність як механізм державної структури соціальної роботи протягом другої половини XIX – початку XX століть, нами було

встановлено, що досить поширеною була індивідуальна благодійність. У той же час вона розвивалася, трансформуючись у нові, більш ефективні прояви.

Благодійна діяльність набуває найрізноманітніших форм: від будівництва закладів для сиріт, інвалідів та хворих до створення народних шкіл та приватних вищих закладів. З початку ХІХ ст. благодійність в Україні поступово видозмінюється від церковно-громадської до державно-громадської. Під керівництвом держави, яка визнала власну соціальну відповідальність, організовуються форми утримування окремих соціально-незахищених груп людей, зміцнюються традиції громадської доброчинності там, де цілі влади та суспільства збігалися. Відповідно фінансування соціальних програм здійснювалося державою, церквою, різними громадськими організаціями й приватними особами.

З початку ХІХ століття найбільш результативною формою допомоги стають благодійні організації, які саме в цей час створюються у великій кількості. Благодійна діяльність відіграє важливу соціальну функцію в сучасному суспільстві та є важливим фактором розвитку соціальної та культурної сфер. Варто також скористатися різними формами державної підтримки благодійних організацій та остаточно визначити їх місце в системі соціальної політики держави.

3. Проаналізувано розвиток благодійності у період ХІХ-ХХ ст. як основи соціального захисту населення, було з'ясовано, що благодійність у Миколаєві стала складовою частиною повсякденного життя забезпеченого прошарку населення. Щоб допомогти незахищеним верствам населення, миколаївська еліта створювала благодійні організації, які покращували життя тисяч жителів міста Миколаєва та сприяли їх соціальному захисту. Нами було з'ясовано, що благодійність у Миколаєві стала складовою частиною повсякденного життя населення. З метою допомоги незахищеним верствам населення миколаївська еліта створювала благодійні організації, які дозволили змінити життя тисяч

жителів міста Миколаєва на краще, сприяли їх суспільному захисту. Аналіз розвитку регіональної благодійності в XIX- початку XX ст. в Миколаєві показав, що благодійна церковна діяльність в цей період стала рушійною силою розвитку доброчинності, яка визнається нормою християнської моралі й утіленням чеснот справжніх її прихильників.

4. У ході дослідження ми вивчали взаємозв'язок благодійності та соціального захисту в м. Миколаєві. На основі аналізу сучасного стану роботи департаментів соціального захисту населення м. Миколаєва та благодійності міста нами було встановлено, що сучасний стан благодійності та соціального забезпечення знаходиться на стадії формування. Так, в Миколаєві створена загальна система соціального забезпечення, але вона відрізняється від всіх систем України. Благодійність в Миколаєві є, але в стратегії розвитку області про неї ні слова.

Дослідження продемонструвало, що благодійні фонди теоретично розуміють важливість і на практиці застосовують співпрацю із державними соціальними закладами та структурами. Як правило, благодійні фонди співпрацюють із державним сектором аби отримати більше клієнтів, матеріальну допомогу (приміщення, наприклад) або ж нові знання чи методичні розробки. У всіх випадках, мета співпраці лише одна – покращення якості соціальних послуг, аби кінцевий отримувач наблизився до подолання складних життєвих обставин чи максимально мінімізував наслідки певних життєвих труднощів.

В якості пропозиції щодо покращення благодійності та соціального захисту населення Миколаєва нами було запропоновано ряд рекомендацій політичного, економічного, суспільно – правового та організаційного характерів.

Дотримання рекомендацій покращення благодійності та соціального захисту населення м. Миколаєва дозволить активізувати процес реального

оновлення соціальної політики з відмовою держави від патерналістської моделі організації цієї політики, відходом від жорсткого детермінування поведінки людини у соціальній сфері, відмовою від зайвої регламентації набору послуг у цій сфері, які може або повинен отримувати громадянин.

В середині 2021 року Українським центром вивчення громадської думки «Соціоінформ» проводилося дослідження «Благодійність очима українців». За опитуванням у фокус-групах стало відомо, що благодійні фонди в Миколаєві займають п'яту сходинку в рейтингу головних благодійників в країні. Благодійні фонди у якості джерела допомоги згадують швидше, як пункт «останньої надії» спроможного швидко закумуляувати значний ресурс.

Дослідження не вичерпує всіх аспектів указаної проблеми. Оскільки у 2021 році Україна увійшла до десяти країн світу з найшвидшим ростом індексу благодійності в країні та посіла високе 20 місце, а в 2022 році індекс благодійності зростатиме через повномасштабне російське вторгнення в Україну. Подальше вивчення теоретичних та методологічних засад розвитку благодійності буде актуальним і необхідним, особливо впливу благодійності на функціонування системи соціального захисту населення та їх взаємозв'язку.

Результати дослідження можуть бути використанні соціальними працівниками, студентами, що навчаються за відповідними спеціальностями, державними працівниками при плануванні і устрої роботи відповідних закладів на території України, у дослідницьких цілях – науковцями, що вивчають проблему благодійності як основу соціального захисту населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адрес-календарь и справочная книжка города Николаева на 1900 рік. — Миколаїв, 1899.
2. Адрес-календарь и справочная книжка города Николаева.— Николаев: Издание П. А. Ковалева і К», 1899. С. 191.
3. Андрій Колосок Соціальний захист населення: актуальні проблеми та перспективи розвитку. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://doi.org/10.29038/2411-4014-2019-01-38-45>
4. Асадчев Ю. Проблемні аспекти діяльності благодійних організацій в Україні та шляхи їх вирішення. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA010473.
5. Бакальчук В. Механізми державного стимулювання благодійної діяльності у сфері культури. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/june2009/5.html>.
6. Бескидевич С. Законодавче регулювання благодійної діяльності на території України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/7617>.
7. Білокінь С. Музей України (Збірка П. Потоцького): Дослідження, матеріали. К., 2006. с. 57
8. Благодійна діяльність імператорського «человеколюбивого суспільства» в ХІХ столітті / А.Р. Соколов // Питання історії .- 2003 .- № 7 .- с. 96-112.
9. Благодійність у сучасному світі: витоки, проблеми, перспективи. Збірник наукових праць за матеріалами науково-практичної конференції. Ізмаїл: РВВ ІДГУ. 2019. 82 с.
10. Бучневич В.Є. Записки про Полтаву та її пам'ятки / В.Є. Бучневич. - Полтава, 1902. 440с

11. Велика радянська енциклопедія. Т.6. 1927 С. 466. Велика радянська енциклопедія. Т. 5. 1950. с. 278
12. Виникнення поняття меценатство та "Ліга українських меценатів". [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uwcfoundation.com/ua/blagotvoritelnost-v-ukraine/pro-meczenatstva>.
13. Вікторія Булавинець Актуальні проблеми теорії і практики соціального захисту населення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/391>
14. Внукова А. Меценатство. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bitlex.ua/blog/terms/post/metsenatstvo>.
15. Гузенко Ю. Діяльність благодійних товариств Миколаєва наприкінціXIX — на початку XX ст. // Наукові праці МФ НаУКМА. Миколаїв, 2000. Т. 5: Історичні науки. С. 42-47.
16. Гузенко Ю . 1. Діяльність «Товариства взаємної допомоги прикажчиків-християн міста Миколаєва» у 1894-1914 рр. // Наукові праці МФ НаУКМА. — Миколаїв, 1999
17. Гузенко Ю.І. Становлення і діяльність громадських благодійних об'єднань на Півдні України в другій половині XIX – на початку XX ст. (на матеріалах Херсонської губернії): монографія. Миколаїв: Іліон, 2006. 232 с.
18. Державна служба статистики України, експрес-випуск «Результати діяльності громадських організацій в Україні за 2012 рік» від 04.06.2013р. №05.6-11/53.
19. Державний архів Миколаївської області. Ф. 229. Оп. 1. Спр. 703. с. 425.
20. Дмитрієнко М., Ясь О. Доброчинність як атрибут громадянського суспільства: історія і сучасність// Розбудова держави, 1994, №6, с.37-44
21. ДНК нації: Як українці приходять до культури благодійності: Дані дослідження «Благочинність та волонтерство 2017». [Електронний ресурс]. –

Режим доступу: <http://womo.ua/dnknatsiyi-yak-ukrayintsy-pryhodyat-do-kultury-blagodiynosti>

22. Донік О.М. Благодійність в Україні (XIX – початок XX ст.). Український історичний журнал. 2005. № 4. С. 159-177.

23. Донік О.М. Діяльність громадських організацій і товариств у справі допомоги військовим та цивільному населенню в Україні у роки Першої світової війни (1914–1918 рр.) // Проблеми історії України XIX – початку XX ст.: Вип. IV. – К., 2002. – С. 155–182

24. Донік О.М. Родина Терещенків в історії доброчинності. С.107

25. Донік О.М. Терещенки-меценати та їх внесок у культурну спадщину України. Пробл. історії України XIX – початку XX ст. 2001. Вип. 2. С. 149-179.

26. Європейська благодійність. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/socium/ yevropeyskablagodiynist-mi-i-voni.html>.

27. Ефіменко А.Я. Історія українського народу, Київ, 1990. С.252

28. Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5073-17> (дата звернення 24.12.2022)

29. Зародження і розвиток благодійності в Київській Русі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// ua-referat.com/ Зародження _i_ розвиток_ благодійності_ в_Київській_Русі](http://ua-referat.com/ Зародження_i_розвиток_благодійності_в_Київській_Русі).

30. Звіт дослідження організаційної самодостатності (практики фандрейзингу) організацій громадянського суспільства “Стан розвитку організаційного потенціалу громадянського суспільства в регіонах України” (Центр філантропії, Київ, 2008 рік). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.philanthropy.org.ua/ filestorage/File/Report-res-ukr.doc>.

31. Звіт про виконання плану заходів на 2017 рік з реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні

на 2016-2020 роки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/17-civik-2018/rubrik_spryiannia/project-zvit_Natczstratege_2017.doc.

32. З турботою про людей протягом десятиріч. Історія створення системи соціального захисту населення Миколаївської області: Історичний нарис/ Загал. ред. О.В. Сивопляс. – Миколаїв: 2013 – 191 с.

33. Історія соціальної роботи: [навчальний посібник] / Анатолій Васильович Фурман, Марія Василівна Підгурська. – Тернопіль: ТНЕУ, 2014. – 174 с.

34. Ковалева О . Ф., Чистов В. п. Очерки історії культури південного Прибужжя від істоків до початку ХІХ століття: Тетра Миколаїв, 2000.

35. Ковалева О . Ф., Чистов В. п. Очерки історії культури південного Прибужжя: від ХХ століття і до сьогодення: Тетра, Миколаїв, 2000

36. Ковтун О.А. Державна політика у сфері благодійності в Україні. Державне управління: удосконалення та розвиток: Електронне наукове фахове видання Академії муніципального управління. Київ: Академія муніципального управління, 2011. № 9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dyu.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=316>.

37. Ковтун О.А. Правові особливості державного регулювання меценатства в Україні. Наукові праці: науково-методичний журнал. Т. 165. Вип. 153: Державне управління. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. С. 106-109.

38. Конституція України від 28.06.1996: станом на 30 вересня 2016 р.:146 відповідає офіц. тексту. Харків: Право, 2016. 82 с

39. «Корпоративна благодійність в Україні»: звіт про результати дослідження. – К: Творчий центр Каунтерпарт, 2018. – 40с

40. Кульчицька О.В. Благодійні товариства м. Миколаєва наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/9131/Kylchytska_Blagodijni%20_tovarystva.pdf?sequence=1&isAllowed=y

41. Курінна Т.М. Правові механізми державного регулювання розвитку меценатства. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://academy.gov.ua/ej/ej5/txts/07ktmrbm.html>.

42. Матяж С.В. Формування державної політики щодо меценатської діяльності в Україні. Ефективність державного управління: зб. наукових праць Львівського регіонального інституту держ. управління Національної академії державного управління при Президентові України / за заг. ред. проф. В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2008. Вип. 16/17. С. 343-349.

43. Матяж С.В. Правові основи меценатської діяльності в Україні. Актуальні проблеми державного управління: збірник наукових праць Одеського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2008. Вип. 3 (35). С. 337-342.

44. Марина Дмитрієнко, Олексій Ясь. Благодійність як атрибут громадянського суспільства: історія і сучасність. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vboabu.org.ua/news/1802.html>

45. Меценаты Николаева / под ред. В. Н. Жадько. К.: Академпресс, 2000. 362 с.

46. Мировой рейтинг благотворительности 2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: safrussia.ru/files/blocks.

47. Мирошниченко Г. Я зачем-то з'їздив в Миколаїв: Аванта, Миколаїв 2001. С. 78.

48. Москаленко В.В. Сутність соціального захисту та його місце в політиці соціальної держави [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8399/Moskalenko_Sutnist.pdf?sequence=1&isAllowed=y

49. Національний рейтинг благодійників. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://donator.org.ua/funds/> (дата звернення 23.12.2022)

50. Організація ефективної соціальної роботи на базі органів самоорганізації населення. Кращий досвід та методичні рекомендації / Крупник А.С., Кіщенко В.В., Трепалюк А.С. За заг. ред. Крупника А.С. – Одеса, 2014. – 112 с

51. Отчет Николаевского Благотворительного общества за 1910 год: Электрическая типо-литография братьев Белолипских, Миколаїв 1911. С. 11.

52. Отчет о деятельности общества пособия бедным евреям города Николаева за 1903 год. — Миколаїв: Типо-літографія Якубовича, 1904.—С. 5.

53. Отчет правления Николаевского общества трудовой помощи за 1903 год. Миколаїв, 1904. С. 3.

54. Оцінка соціального та економічного внеску благодійних організацій України в економіку України. Творчий центр ТЦК. Київ, 2013. - С. 12.

55. Очерк діяльності Миколаївського суспільства нічних домов за 25 років його існування (1886—1911 рр.): Электрическая типо-литография братьев Белолипских, Николаев, 1912. С. 24.

56. Памятная книжка Херсонского городского общественного управления, Типографія Н. О. Ващенко, Херсон, 1878. С. 3

57. Поляруш С.І. Становлення і діяльність органів державної опіки та громадської благодійності на Лівобережній Україні (1775-1918): Дис... канд. іст. наук. - Київ, 1996. 209с.

58. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо протидії зловживанням у сфері благодійництва». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GB00A.html.

59. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про меценатство». Поточні документи Міністерства культури і туризму України. 2007. 2 с.

60. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19.04.2011 № 3236-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/3236-17> (дата звернення 31.11.2022)

61. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n308> (дата звернення 22.12.2022).

62. Про гуманітарну допомогу: Закон України від 22.10.1999 № 1192-XIV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/1192-14> (дата звернення 04.01.2023).

63. Про меценатство: Проект закону України від 22.09.2004. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.maecenas.cc.ua/uk/patronage-and-governance/laws-and-bills/638-vysnovok-na-proekt-zakonu-pro-mecenatstvo.html>.

64. Про сприяння благодійній діяльності в Україні: затв. розпорядженням Президента України від 12.02.2000 № 84/2000-рп. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/84/2000-%F0%EF>.

65. Про сприяння розвитку громадського суспільства в Україні: затв. Указом Президента України від 26 лютого 2016 року № 68/2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/68/2016> (дата звернення 02.01.2023)

66. Руслан Сербин Детермінація форм благодійної діяльності. // Підприємництво, господарство і право. Вип. 12/2016 «Цивільне право і процес». – Національна академія внутрішніх справ. – К., 2016. – С. 47-52

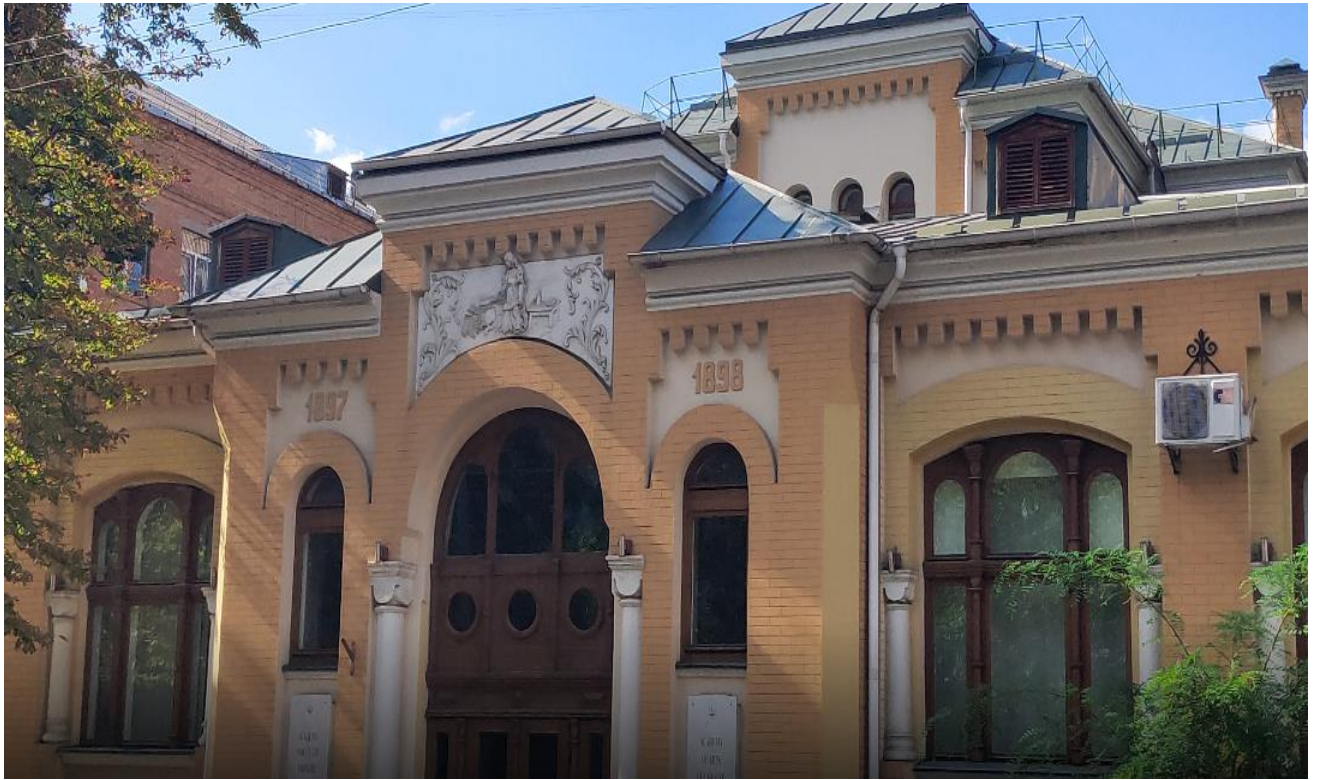
67. Савченко Н. Теоретичні засади формування та розвитку системи соціального захисту населення / Н. Савченко // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. Київ, 2008. № 4. С. 15 – 24.
68. Сербин Р.А. Особливості здійснення контролю та нагляду за благодійною діяльністю. Порівняльно-аналітичне право: електронне видання. 2015. № 6. С. 166-169.
69. Сербин Р.А. Природа принципів благодійництва в Україні. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2014. № 11. Том.1. С. 112-116.
70. Сербин Р.А. Адміністративно-правове регулювання благодійної діяльності в Україні. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2014. № 5-2. Т. 2. С. 115-119.
71. Сичова В.В., Полонець Т.С. Благодійна діяльність як основа соціальної роботи // «СОЦІОПРОСТІР:міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи». 2020. № 9. С. 31-40.
72. Скулиш Ю. Механізм забезпечення соціального захисту населення України / Ю. Скулиш // Економіка і держава. 2008. № 7. С. 57 – 59.
73. Стремецька В.О. Історія соціальної роботи: методичні рекомендації до курсу. М.: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2004. Вип. 16. 76 с
74. Строгаль М.О. Благодійність і фандрейзинг: зарубіжний досвід. Культура України. 2016. № 52. С. 46-56
75. Ступак Ф.Я. Благодійні товариства Києва (др. пол. XIX – поч. XX ст.). Київ, 1998. С. 20–24.
76. Сучасний стан благодійності та меценатства. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://book.net/index.php?bid=20136&chapter=1&p=achapter>

77. Терещенко М. Перший олігарх: Михайло Іванович Терещенко (1886-1956): Надзвичайна історія життя мого діда, як її розповіла б мені моя бабуся. К, 2012. с. 248
78. Тимошенко І.В. Меценатство та благодійність у сучасній Україні. Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «ЮРИДИЧНІ НАУКИ». 2013. № 2 (5).
79. Ткаченко О.В. Підприємницька та меценатська діяльність родини Терещенків в Україні кін. ХІХ – поч. ХХ ст.: монографія. Переяслав-Хмельницький: Вісник Переяславщини, 2000. 209 с.
80. Україна в 2022 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: монографія / за заг. ред. Ю.Г. Рубана. К.: НІСД, 2022. 246 с.
81. Український тлумачний словник. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://slovnuk.ua/>
82. Устав общества пособия бедным евреям города Николаева: Типография Шнейдера, Миколаїв, 1900. С. 3.
83. Халецька О.О. Соціальний захист населення в Україні: теорія та практика державного управління: монографія / О.О. Халецька: Південний Схід, Донецьк, 2010. 430 с.
84. Цит. за Бойко Ю. Діяльність Євгена Чикаленка в еміграції (1919-1929 рр.) // Українська біографістика. 2013. Вип. 10. с. 332
85. Цит. за: Мяскова Т. Варвара Миколаївна Ханенко та доля її бібліотеки // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. 2011. Вип. 31. с. 307
86. Чернявська О.В., Соколова А.М. Фандрайзинг: навч. посіб. 2-е вид., з доопрац. та допов. К.: Алерта, 2015. 272 с.
87. Члени Форуму благодійників. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ufb.org.ua/aboutus/kerivnuctvo/members.html>

88. Чупрій Л. Благодійництво у сфері збереження й популяризації історико-культурної спадщини. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26751/25-Chupriy.pdf?sequence=1>
89. Шестой годовой отчет Общества взаимного взаимодействия приказчиков-христиан г. Николаева (Херсонской губернии) за 1899 год. — Николаев: Типография содействия Белолипским. 1900. С. 1-28
90. Щодо включення недержавних пенсійних фондів до Реєстру неприбуткових установ та організацій. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dp.sfs.gov.ua/mediaark/news-ark/print-296063.html>.
91. 70% українців жертвують кошти на благодійність. Укрінформ: мультимедійна платформа іномовлення України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2555155-70-ukrainciv-zertvuut-kosti-nablagodijnist.html>.
92. Ю.В. Хитрова Прояви опозиційної діяльності православного духовенства на правобережній Україні (середина ХІХ – початок ХХ ст.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/10246/1/28_5_Hutrovska.pdf
93. Я.О. Ільченко. Феномен благодійності в історії Києво-Могилянської академії /О. Ільченко // Гуманізація навчального процесу. – Слов'янськ, 2010. – Вип. ІІ. – Ч. ІІ. – С. 88-98.
94. Я. Діанова Діяльність православних братств на півдні України (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/юNpifznu_2014_38_10
95. Я.Медовкінка. Історія церкви (кінець ХІХ – перша третина ХХ ст.): персональний вимір. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vboabu.org.ua/news/1802.html>
96. Якісна організація ефективної соціальної роботи на базі органів самоорганізації населення. За заг. ред. Крупника А.С. – Одеса, 2014. – 112 с.

ДОДАТОК А

Філантропічні організації загального типу, що було засновано в Україні
30-х – 40-х рр. XIX ст.

«Київське товариство допомоги бідним»;

«Одеське жіноче благодійне товариство» (сучасний стан будівлі)

«Харківське благодійне товариство»,

«Миколаївське благодійне товариство»

ДОДАТОК Б

Благодійні громадські організації м. Миколаєва, які займаються благодійністю та співпрацюють з міським територіальним центром, зокрема

- Інгульська районна організація інвалідів Союзу організацій інвалідів України;
- Корабельна районна організація інвалідів Союзу організацій інвалідів України;
- Обласна організація «Союз Чорнобиль Україна»;
- Миколаївська міська організація Товариства Червоного Хреста України;
- Миколаївський обласний центр фізичної культури і спорту інвалідів «Інваспорт»;
- Миколаївський міський громадський фізкультурно-оздоровчий клуб інвалідів «Вікторія»;
- відділення Всеукраїнської благодійної організації «Турбота про літніх в Україні» в місті Миколаєві;
- Центральна бібліотека ім. М.Л. Кропивницького;
- Миколаївська обласна організація Українського товариства сліпих;
- Миколаївська обласна організація Українського товариства глухих;
- Міський центр інвалідів «Сприяння»;
- Обласний клуб інвалідів «Каюг-кампанія незламних»;
- Миколаївський обласний осередок Всеукраїнської асоціації працездатних інвалідів;
- Миколаївська спілка інвалідів «Альтернатива»;
- Міський центр трудової реабілітації інвалідів «Ковчег»;
- Миколаївське обласне об'єднання інвалідів «Злагода»;

- Миколаївська міська громадська організація «Спілка ініціативних працездатних інвалідів»;
- Організація інвалідів «Турбота міста Миколаєва»;
- Територіальний підрозділ «Союз організацій інвалідів України» та ін.

ДОДАТОК В

Перелік пріоритетних областей соціальної сфери:

1. Соціальний захист населення, включаючи захист таких найбільш вразливих категорій, як: ветерани війни; ветерани праці та інші громадяни похилого віку; ветерани військової служби; інваліди; постраждалі внаслідок Чорнобильської катастрофи; сім'ї з дітьми та малозабезпечені сім'ї; багатодітні сім'ї; самотні матері; безпритульні та бездоглядні діти; жертви незаконних репресій; військовослужбовці та члени їх сімей; сім'ї працівників органів внутрішніх справ, які загинули при виконанні своїх службових обов'язків; особи без певного місця проживання та інші соціально незахищені особи.
2. Зайнятість населення і регулювання ринку праці.
3. Соціальна допомога.
4. Соціальна підтримка, включаючи соціально-психологічну підтримку, сприяння активному довголіттю та громадської активності соціально вразливих категорій населення.
5. Недержавне пенсійне забезпечення.
6. Недержавне соціальне страхування.
7. Соціальне обслуговування (у тому числі в стаціонарних установах).
8. Допомога постраждалим від стихійних лих, екологічних та техногенних катастроф.
9. Соціальна адаптація і допомога біженцям.
10. Підтримка становлення та розвитку молоді.
11. Підтримка дитячих та молодіжних громадських ініціатив.
12. Охорона природи.
13. Підтримка освіти та виховання.
14. Підтримка здорового способу життя, охорона здоров'я населення.
15. Відродження та розвиток національної культури і духовності.

16. Розвиток фізкультури і спорту.
17. Боротьба з алкоголізмом і наркоманією.
18. Самоорганізація громадян за місцем проживання.
19. Охорона та утримання об'єктів культури, пам'яток історії та архітектури.
20. Організація екологічної освіти і виховання.
21. Правова просвіта та правовий захист населення.
22. Підтримка діяльності НКО, спрямованої на вирішення соціально-значущих проблем.
23. Збереження військово-історичних реліквій, військово-патріотичне виховання населення.
24. Боротьба з ВІЛ-інфекцій та СНІДом, соціальний захист постраждалих від цих недуг.
25. Поліпшення демографічної ситуації в Україні.
26. Допомога у похованні малозабезпечених та одиноких громадян, наданні ритуальних послуг.
27. Благоустрій населених пунктів та ін.

ДОДАТОК Г

Історія церковної благодійності в м. Миколаєві

У 1891 р. у було засновано Хрестовоздвиженське православне церковне братство, яке займалося просвітницькою діяльністю.

У 1909 р. Свято-Андріївське братство було трансформоване у загально-єпархіальне товариство просвітницького та християнсько-благодійного характеру.

Члени братства відкривали парафіяльні бібліотеки і народні читальні в селах єпархії, розповсюджували книги православно-просвітницького змісту.

Юзівське братство допомогало місцевим православним жителям для вирішення їхніх потреб; сприяло справі викорінення пияцтва серед православних робітників і підвищення рівня їх моральності.

До того ж братство мало опікуватися особами, які прийняли православ'я, влаштовувати бібліотеки, народні читання тощо.

Провідне місце в його діяльності належало виховній роботі серед населення Миколаєва. Одним із головних напрямів стало створення навчального закладу, який служив справі культурного та морального піднесення населення. Тому зусиллями членів братства з 1896 р. діяла церковнопарафіяльна однокласна школа, а згодом – братське училище У 1881 р. відкривається «Опікунство для сліпих».

Головне його призначення - надання допомоги сліпим, підготовка їх до трудового життя, розвиток мережі установ для надання медичної допомоги. Структура опікунства включала в себе училища для сліпих, заклади для навчання дорослих, притулки для малолітніх сліпих, гуртожитки для сліпих робітників і робітниць, сховища для старезних (не здатних до праці).

На середину 1860 року в м. Миколаєві діяли чотири недільні школи. 1911-1912 рр в Миколаївській губернії було засновано декілька церковнопарафіяльних шкіл.

